Rasim Özdenören

müslümanca düşünme üzerine denemeler

RASİM ÖZDENÖREN

Müslümanca Düşünme

Üzerine Denemeler

İz Yayıncılık

Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler
RASİM ÖZDENÖREN
kapak: Medine Efe

İz Yayıncılık Limited Şirketi
Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr
e-posta: bilgi@iz.com.tr

RASİM ÖZDENÖREN; 1940'ta Maraş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Maraş, Malatya, Tunceli gibi Güney ve Doğu şehirlerinde tamamladı. İ.Ü. Hukuk Fakültesi'ni ve İ.Ü. Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi. Devlet Planlama Teşkilâtı'nda uzman olarak çalıştı. Bir ara araştırma amacıyla ABD'nin çeşitli eyaletlerinde, 1970-1971'de iki yıl kadar kaldı. 1975 yılında Kültür Bakanlığı Bakanlık Müşavirliği görevine geldi. Aynı bakanlıkta bir yıl da müfettişlik yaptı.

1978'de istifa ederek ayrıldığı devlet memurluğuna bir süre sonra (1980) Devlet Planlama Teşkilâtı'nda çalışmak üzere tekrar döndü. Uzman, daire başkanlığı, genel sekreter yardımcılığı, genel sekreterlik, müşavirlik görevlerinde bulundu. 2005 yılında, devlet memurluğuna noktayı koyarak kendi deyimiyle özgürlüğünü ilân etti.

Türk öykücülüğünün ve deneme yazarlığının gelmiş geçmiş en usta kalemlerinden biri olarak temayüz etti.

Yazarın eserleri şunlardır: *Hastalar ve Işıklar* (hikâyeler, 1. bs. 1967; 6. bs. 2011), *Gül Yetiştiren Adam* (roman, 1. bs. 1979; 21. bs. 2011), *Çözülme* (hikâyeler, 1. bs. 1973; 5. bs. 2010), *Çok Sesli Bir Ölüm* (hikâyeler, 1. bs. 1974; 5. bs. 2010), *Çarpılmışlar* (hikâyeler, 1. bs. 1977; 4. bs. 2008), *Eşikte Duran İnsan* (denemeler, 1. bs. 2000; 4. bs. 2011), *Denize Açılan Kapı* (hikâyeler; Yazarlar Birliği'nin 1984 'hikâye' alanında 'yılın hikâyecisi' ödülü, 1. bs. 1983; 6. bs. 2011), *İki Dünya* (denemeler, Türkiye Millî Kültür Vakfı fikir dalında 1978 jüri özel ödülü, 1. bs. 1977; 3. bs. 2009), *Yaşadığımız Günler* (denemeler, 1. bs. 1985; 7. bs. 2011), *Ruhun Malzemeleri* (denemeler, 1. bs. 1986; 4. bs. 2009), *Yeniden İnanmak* (denemeler, 1. bs. 1987; 5. bs. 2011), *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler* (denemeler, 1. bs. 1985; 19. bs. 2011), *Müslümanca Yaşamak* (denemeler, 1. bs. 1988; 11. bs. 2010), *Kafa Karıştıran Kelimeler* (denemeler, 1. bs. 1987; 9. bs. 2010), *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı* (denemeler, 1. bs. 1987; 5. bs. 2009), *Red Yazıları* (denemeler, 1. bs. 1988; 3. bs. 2009), *Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti* (denemeler, 1. bs. 1996; 4. bs. 2011), *Ben ve Hayat ve Ölüm* (denemeler, 1. bs. 1997; 4. bs. 2011), *Acemi Yolcu* (denemeler, 1997, 3. bs. 2010), *İpin Ucu* (denemeler, 1997, 3. bs. 2011) *Çapraz İlişkiler* (denemeler, 1. bs. 1987; 4. bs. 2009), *Kent İlişkileri* (denemeler, 1998, 3. bs. 2011), *Yüzler* (denemeler, 1. bs. 1999; 4. bs. 2011), *Köpekçe Düşünceler* (denemeler, 1. bs. 1999; 3. bs. 2009), *Kuyu* (hikâye, 1.

bs. 1999; 5. bs. 2010), *Hışırtı* (hikâyeler, 1. bs. 2000; 4. bs. 2011), *Ansızın Yola Çıkmak* (hikâyeler, 2000; 4. bs. 2008), *Aşkın Diyalektiği* (denemeler, 1. bs. 2002, 5. bs. 2010) *Toz* (öyküler, 1.bs. 2002, 4.bs. 2009) *Yazı İmge ve Gerçeklik* (denemeler, 2002; 3.bs. 2011), *Düşünsel Duruş* (denemeler, 2004, 4.bs. 2010), *İmkânsız Öyküler* (öyküler, 1. ve 4. bs 2010), *Siyasal İstiareler* (denemeler, 2009; 2.bs. 2010.

Çok Sesli Bir Ölüm ve *Çözülme* adlı hikâyeleri ayrıca TV filmi yapılmış, bunlardan ilki, Uluslararası Prag TV Filmleri Yarışmasında jüri özel ödülünü almıştır.

Türk Dil Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, RTÜK'ün iştirakiyle düzenlenen Karaman Türk Dili Ödülü'nde "Türkçeyi güzel ve doğru kullanan edebiyatçı ödülü" Rasim Özdenören'e verilmiştir (2008). 2009 yılında TBMM Üstün Hizmet Ödülü'ne layık bulunmuştur.

Açıklama

Bu kitabın ilk baskısından (1985) bu yana ondört yıl geçmiş. Bu süre boyunca, kitapta gördüğüm bazı ifade zaaflarını düzeltme niyetini hep taşımış olmama rağmen, bu işe el atmak nasip olmamıştı. Nihayet bu baskıda, bu işi gerçekleştirme fırsatını bulduk. Kitabın temel metni elbette olduğu gibi bırakıldı, ama gereksiz gibi duran ifadeler silindi, kimi yerlerdeki zaaflar giderilmeye çalışıldı. Buna rağmen, gene de, olması gereken metne ulaştığımı söyleyemiyorum. Bu bakımdan, bu metnin, benim indimde sakat doğmuş çocuk mesabesinde bulunduğunu ifade etmek isterim: onlar sakat da olsalar ve bilhassa bu yüzden daha çok ihtimama ve şafkate layık görülürler. Bundan sonra bu kitaba atıfta bulunulursa işbu 9. baskının esas alınmasını ve önceki baskıların yok sayılmasını rica ediyorum.

R.Ö.

Ocak 1999

Ankara

1

Panorama

BAZI GENELLEMELER

Halen beş milyara yakın insanın yaşadığı yeryüzünde, başka hiçbir ek faaliyete gerek duyulmaksızın mevcut nüfusun on mislini besleyebilecek seviyede bir üretim yapıldığı halde, milyonlarca insanın açlıkla pençeleştiği söylenirse ortada bir bozukluğun var olduğunu ileri sürmek için zeki olmak şart değildir.

Üreticilerin, fiyatları düşürmemek için piyasaya mal arzetmekten kaçınıp stoklama yolunu tercih ettikleri bir dünyada, bir kısım insanların çıplak gezdiğini görünce, bu işin içinde bir bozukluk olduğunu söylemek için ekonomi tahsil etmeye gerek de yok.

Kaliforniya'nın portakal bahçelerinde portakal toplamaya çıkmış yüzbinlerce tarım işçisinin günde üç portakal karşılığında bütün gün çalışmaya mecbur bırakıldıkları için karınlarını doyuramadıkları, fakat bahçe sahiplerinin fiyatları düşürmemek için toplanan portakalları denize döktükleri bir dünyada, bir bozukluk olduğunu görebilmek için Kaliforniya'ya portakal toplamaya gitmiş olmamız da gerekmez.

Afrika'da, Hindistan'da, Güneydoğu Asya'da, Güney Amerika'da, açlıktan kemikleri çıkmış bebelerin resmini çektirmek için yarışa giren ve bu yarışta binlerce lirayı bir kalemde sarfedebilen gazete ve dergilerin bulunduğu bir dünyada, en aç insanın fotoğrafını çeken foto muhabiri altın madalya ile taltif edilirken, fotoğrafı çekilen aç bebenin sırtından para kazanabilen becerikli gazeteciler tebriklere boğulurken, aç insanların kendi halleriyle başbaşa bırakılmasında bir bozukluk olsa gerek.

Yoksul çocukları esirgeyip korumak adına düzenlenen balolarda, göbekleri yeterince şişmiş adamların sabahlara kadar vur patlasın çal oynasın vakit geçirirlerken, bu çocukların okuma kitaplarını nasıl satın alabileceğinin hesabının yapıldığı bir dünyada bir bozukluk var demektir.

Aç kalma tehlikesiyle nüfus planlaması yapmak için teşkil edilen ekiplere binlerce liralık harcırahlar tahsis edilip bir o kadar hastane ve doktor

masrafına katlanılırken, doğmamış çocukların rızıkları yüzünden uykuların kaçtığı dünyada bir bozukluk olsa gerek.

Doğmuş çocuğu beslemek için sarfedilecek paranın ana rahmindeki çocuğun doğmaması için sarfedildiği bir dünyada bir bozukluk, bir terslik var demektir.

Daha en az kırk milyar insanın rahatlıkla barınabileceğinin hesaplandığı bir dünyada, kırk katlı binaların yapılmasına rağmen insanların mesken sıkıntısından şikâyetçi olmaları önlenemiyorsa, burada da akla aykırı bir düzenin işlediğinde şüpheye düşmemeli.

Okullarında çocuklarına cinsel eğitimin verildiği ülkelerde ve en çok bu ülkelerde, akla gelmez sapıklıkların yaygın biçimde yerleşmiş olması vâkıası ile ırza tecavüz olaylarının, alkolizmin, klinik akıl ve ruh hastalıklarının yoğunlaştığının görüldüğü bir dünyada, bu işlerin düzenlenmesinde de bir bozukluğun olduğunu kabul etmek gerekecektir.

İletişim araçlarının geçmişin hiç bir döneminde görülmediği biçimde çoğaldığı ve günlük hayatımızı doğrudan etkilediği bir dünyada, insanların fertler olarak iletişimsizlikten bu kadar yakındığı bir tablo ile karşılaşılıyorsa, bu işte de bir bozukluğun olduğunu teslim etmek zorundayız demektir.

Kısaca söylersek, bugün problem alanı olarak önümüze getirilen konuların tümüne düzmece problemler diye bakılmalıdır. İnsanlar her neyi put olarak görmüşlerse o putlar karşılarına problem olarak çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, günümüz dünyasında asıl problemin, problem diye uğraşılan konular olmadığını, fakat asıl problemin kafa yapısından doğduğunu söylemek gerekecektir.

PRATİKTEKİ SONUÇLAR

Batının kafa yapısı ile Müslümanın kafa yapısı arasındaki farklar üzerine dikkatimizi yöneltirken, onların günlük hayatlarında yer eden pratiklere gözatmak karşımıza manidar tablolar çıkartacaktır.

Sözgelimi giyim-kuşam modasına bakalım. Moda denilen vâkıanın kökeninde tekstil sanayicilerinin parmağının olduğunu biliyoruz. Hatta diyelim ki, moda olgusu Batı iktisadiyatının kendi telakki tarzı içinde

kaçınılmaz olarak ortaya çıktı. Şimdi bir takım "moda merkezleri" de bu "kaçınılmaz" durumdan yararlanmak isteyen bazı açık gözlere fırsat sağladı. Meselenin kökenindeki bu durumu bir kenara iterek günümüzdeki her türlü moda etkinliklerine bakarak değindiğimiz iki kafa yapısı arasındaki farkı gözlememiz imkân dahilindedir. Kâğıt üzerinde özgürlük edebiyatı yapan Batı insanının, sırf moda etkinlikleri çerçevesinde bile insanı metalaştırdığı görülebilir. Şimdi bir meslek olarak benimsetilmeye çalışılan mankenlik bu kafa yapısının uzantısıdır.

Böyle bir mesleği ortaya koyan zihniyetin insan haysiyeti konusundaki fikirlerini almak ilgi çekici olurdu. İslâm, her hususta olduğu gibi giyim kuşamda da sadeliği değil de, gösterişi öngörmüş olsaydı bile, Müslümanlar arasında giyim kuşam teşhirciliği böye bir noktaya ulaşmazdı. Getirilen ahlâk yapısı bunu önlerdi çünkü.

Batı insanının kafa yapısı keyif için (Batı usulü bilimsel platforma oturtarak konuşursak "araştırma" demeliyiz) bitkiler ve hayvanlar üzerinde yaptığı denemelerle gayri tabii mahluklar üretmeye başladı. Kokteyl yaratıklar diye adlandırılan bu hayvancıklar, iki ayrı hayvanın aynı bedende birleştirilmesiyle üretiliyor. Böylece yarısı tavşan öteki yarısı kedi olan hilkat garibesi türler elde ediliyor. Aynı şekilde, bazı çiftliklerde kimyasal maddeler katılarak gerçekleştirilen sun'i döllenmelerle benzeri olmayan hayvanlar elde ediliyor. Bu tür denemelerle kulaksız, burunsuz, anadan doğma tüysüz, görünüşleri hemcinslerinden çok farklı, bazılarının ön ayakları, bazılarının arka ayakları kısa ve her hâlükârda böyle yaratılmış olmaktan ıstırap çeken köpekler üretilmiş. Ne için? Sırf, bu köpeklere sahip olmak suretiyle başkalarından farklı görünmek isteyen, böylece meta haline getirilmiş olduğunu unutarak tatmin arayan insan için. İlgi çekmenin, başkalarından farklı görünmenin yolu böyle aranıyor. İmdi bir Müslümanın böylesi bir uygulamayı tecviz edebileceği akla gelir mi?

Batı insanının konfor arayışı da onun gündelik hayatının bazı zorunluluklarından kaynaklanmaktadır. Aslında görünen şaşaanın maskesi kaldırılırsa Batı insanının tam bir şaşkınlığı yaşdığı ve acınası bir durumda olduğu kolayca görülür. Bütün o elektronik zımbırtıların altında, bu insanın dramı yatmaktadır. Yalnızlaşan, yabancılaşan, meta haline dönüştürülen bu insanı "kendine yeter" hale getirme çabalarının ürünü olan bu elektronik buluşlar (videodan uzay araçlarına kadar tümü), bu insanı gitgide daha

yalnız, daha yabancılaşmış bir ortama sokmaktan başka işe yaramıyor. Bir adı da delilik (alien) olan bu yabancılaşmayı günümüz Amerikan şairlerinden Allen Ginsberg "Amerika" başlıklı şiirinin bir yerinde şöyle vurguluyor:

"En iyisi ulusal kaynaklarımı inceleyip onlara dönmek
Ulusal kaynaklarım, biliyorum, iki parça esrar,
Binlerce cinsiyet organı, saatte 1400 mil hızla giden bir
özel basılmaz edebiyat ve yirmibeşbin tımarhane."[1]

BİREYCİLİK

Yabancılaşmanın bir başka yüzü ise bireyciliktir. Bireycilik (individualism) Batı'da hümanizma hareketiyle yavaş yavaş suyun yüzüne çıkmaya başladıysa da, bireyciliğin eksiksiz bir yaşama biçimi haline dönüşmesi ABD'nin kendine özgü tarihinde gerçekleşti. Yeni Dünya'ya gelen yüzbinlerce, milyonlarca maceraperestin hayat kavgası, herkesin başı derdine düştüğü bir hayat ortamı, bu sonucu doğal hale getirmişti.

ABD, halen her ne kadar Batı uygarlığı bütünü içinde ele alınıyor ise de, aslında, onda geleneksek Batı uygarlığından ayrılan dikkate değer unsurlar mevcuttur. En başta da, belki bireyciliğin bir yaşama tarzı haline dönüştürülmüş olması anılabilir.

Halen, uygarlık denilince Batı'yı aklına getirenler, Batı denilince de binbir çeşit teknolojik kolaylıkların insanın emrine amade tutulduğunu düşünenler ve bu kadar kolaylıklar arasında insanın rahat, müreffeh bir ömür sürdüğünü ve ömrünü tamamladığı zaman da rahat döşeğinde ölebileceğini sananlar, bu uygarlığın Amerikalı şair tarafından ifade edilen korkunç yüzünü sanırım görmezlikten gelmek istemiyorsa, bilmiyorlar demektir.

Amerikan hayat tarzı bir bakıma öylesine kendine özgü ki, bu hayat tarzı bugün Batı uygarlığının beşiği olan Avrupa ülkelerini bile etkisi altına almıştır.

Bugünkü dünyada Batı'ya açıldığını söyleyen hemen her ülkede bilinçli ya da biliçsiz, Amerikan hayat tarzının izlerini, etkilerini görmek mümkündür. Amerikan hayat tarzının etkileri sadece İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya gibi Avrupa ülkelerine bulaşmış değildir; Afrika'nın,

Asya'nın hemen her ülkesine şu veya bu ölçüde belirli, gözle görülür etkilerde bulunmuştur. Türkiye'de Japonya'nın nasıl Batılılaştığından hayranlıkla bahsedenler, halen bu ülkenin de Amerikan hayat tarzının etkisi altında kaldığının bilmem farkında mıdırlar?

Amacımız bir uygarlığı körü körüne karalayıp onu kökten iptal etme çabası değil. Bir uygarlık benimsenirken onun bütün sonuçlarını da önceden göze alıp almadığımız hususudur. Eğer onun bütün sonuçlarına katlanmayı göze alamıyorsak, o uygarlık üzerinde bir kere daha düşünme gereği ortaya çıkar.

İKİ YENİ İDOL:

TEKNOLOJİ VE BİLİM

Batı uygarlığının şartlandırmasına göre bir hayat tarzını benimsemiş ve o hayat tarzına göre yaşamış olan günümüz insanı, sadece telaşlı değil, aynı zamanda şüpheci bir ruh hali içinde bulunuyor. Burada "ruh hali" sözünü kullanarak benimsenen hayat tarzını zihnî faaliyetin bir görünüşü olan "şüphecilik"ten ayırmak istiyoruz. Her ne kadar çözümlemelerimiz derinleştirildikçe, ruhî ve zihnî şüphe tavrının belli bir noktada birleşmeleri mümkün kılınabilirse de, biz burada böyle bir problem üstünde değiliz. Fiilen yaşanan bir hayat tarzının insan tekleri üstündeki yansımalarını görmek istiyoruz daha çok.

Yaşanan hayat tarzı, hangi özellikleriyle, insanın hakikatı, mutlak hakikatı görmesine siper oluyor? Hakikat'le insan arasına dikilmiş ne gibi engeller, maddî veya manevî handikaplar var da, bu insan farkına varmadan da olsa, teslim olma konumunun dışına çıkıyor? Teslim olmaktan çok, itirazcı, reddedici, karşı koyucu bir ruh halini yaşıyor?

Mevcut hayat tarzı, genel karakteri itibariyle, bütün halinde insanın nefsanî yanına hitap eden bir görüntüdedir. Daha rahat, daha huzurlu bir yaşama adına üretilen bütün verimler, İngilizcede "facility" deyimiyle ifade edilen kolaylık sağlayıcı araçlar, insanın bu nefsani yanını alabildiğine kabartıyor; insan böylece yetinme, iktifa etme duygusunu yitiriyor. Yetinme duygusunun yerine daha çok edinme, doymazlık psikolojisi, insanın bu hayat tarzı içindeki genel tavrını belirleyen bir özellik haline geliyor. Bu tavır, büyük ölçüde, teknolojinin eseridir. Gerçi teknoloji, kendi başına bir kötülük aracı değildir. Bu kötülük, teknolojinin programlanmasından doğmaktadır. Başka bir deyişle, insanın teknolojiye yaklaşmasındaki niyettir belirleyici olan. Teknolojiden niyetinizin yöneldiği hedefe göre bir hasıla elde edersiniz. Araya insan unsuru girmeden, teknoloji kendi başına bir hasıla sağlamaz. Teknoloji amaç tarafından belirlenmiş bir araç olarak kabul edilmek şartıyla, Müslümanın elinde bir çeşit, müslüman olmayanın elinde başka bir çeşit ürün hasıl eder. Teknoloji, programlandığı niyete göre bünyesini de değiştirecektir, başka bir deyişle Müslümana ait teknoloji, müslüman olmayanların teknolojisinden daha farklı yapıya sahip olacaktır. Veya aynı teknolojiden elde edilen aynı nitelikteki ürün farklı alanlarda farklı niyetlerle kullanılabilecektir.

İmdi, hayatımızın hemen her alanında ve hemen her anında etkisini gördüğümüz teknoloji ve teknolojik ürünler Müslümanca niyetlerle programlanmamakta ve bağlı olarak teknoloji, insanı âciz bırakmaktadır. Daha doğrusu, insan teknoloji karşısında kendini aciz hissetmektedir. Kendi eliyle meydana getirdiği teknoloji, bu insanın karşısında tanrısal, mistik bir güce sahip olmuş gibidir, insan kendini, onun karşısında aciz hissetmekte, ondan medet ummaktadır. Kısaca, bu insan, teknolojiye kulluk etmektedir.

Hadiseye bir başka veçhesiyle baktığımızda, insanın, kendi eseri karşısında garip bir bencilliğe, alt edilmez bir gurur hissine kapıldığını da tesbit edebiliriz. Bu yönden de insan, kaçınılmaz olarak, kendisini tanrı yerine koymakta, kendisine tapınmaktadır. Kendisine veya eserine tapınan insan, bu halinin farkında mıdır? Usullerden, ayinlerden soyutlanmış bilinçsiz bir tapınma halidir bu. Meydana getirdiği tanrısından duyduğu gurur, onu şüphelerden arındırmamakta. Tam tersine, ruhunda sürekli olarak şüphe filizleri boy atmakta. Bir yazarın deyişiyle, inanırsa inandığına inanmamakta, inanmazsa inanmadığına... (Dostoyevski). Sürekli şüpheyi yaşayan günümüz insanı sanıyorum irfan dediğimiz kavrayış yüksekliğini de gitgide kaybediyor. Bu biraz aşırı ve abartılmış gibi görünen genellemeye beni götüren sebepler var.

Eğer irfanı insanın kavrayış hudutlarının genişliği ve zenginliği diye anlıyorsak bugün içinde yaşadığımız materyalist uygarlık bu kavrayışın hudutlarına her taraftan had vurmaktadır. İrfan dediğimiz meleke, insanı yalnızca bildiklerinin sınırı içinde bırakmaz, insan irfanla bildiklerinden bilmediklerine de varır. Oysa halihazır uygarlık, insanı bildiklerinin ötesine geçirmek, bildiklerini aşmak şöyle dursun, bildilerinden bile emin kılamıyor: bu,"bilim" denilen hadisenin insan zihnini tökezletmesi, onun kendine güvenini sarsması, insanın "hür düşüncesini" zincirlemesi olayıdır. Oysa bilim havarileri tam da aksi kanaattedirler: Bilimsel düşüncenin hür düşünceyle eş anlamlı olduğunu söylerler. Bilimsel düşünceyi bir bakıma insanın tabularla, dokunulmaz sanılan şeylerle mücadelesi diye görürler. Avrupa'da, dogmatizme karşı verilen kafa savaşının başlangıçta böyle bir niyet taşıdığını kabul etsek bile, bilim bugünkü kimliğiyle yeni bir tabu, yeni bir dogma çıkarmıştır ortaya: bilim.

Bilim adamları olsun, onlara özendirilmeye çalışılan kitleler olsun, evvelki asırlara ait dogmaları yıkmışlardır belki, ama bu eski dogmaların

bedeli insana yeni bir dogmaya mal olmuştur. Şimdi insanlığın yeni tabusu bilimdir. Bilim, insanın hür düşüncesinin önünde demirden bir köstek gibi duruyor. Ona, herşeyi benim dediğim gibi düşünceksin, diyor. İnsanı yalnız ve ancak kendi bildirdikleriyle sınırlandırıyor. Dogmalara karşı savaşa çıkan insan, aslında ve neticede kimlik değiştirmiş yeni bir dogmaya ulaşmıştır. Bugün, bilim kılı kırk yaran dallara budaklara ayrılmıştır. Her dal, her budak ayrıca kendi içinde bölünmelere uğramıştır. Her gün, yeni bir bilim kolu ortaya çıkıyor dense yeridir. Bunların uğraştığı konuları öğrenmek şöyle dursun, sırf adlarını bile öğrenmek bir mesele haline gelmiştir.

Üstelik bugünkü bilimsel çalışmalar gitgide kollektifleşmektedir. Araştırma yapılacak hemen her konuda bir ekip kurulmasından, bir enstitünün gerekliliğinden bahsedilmektedir. İnsan kafası artık tek başına bir başarının üstesinden gelemez olmuştur. O, toplu bir başarıda sadece meçhul bir iştirakçidir. Artık ferdiyetin, dehanın payı gitgide kaybolmaya yüz tutuyor. Böyle bir çalışma insanı neredeyse böcekleştiriyor ve onu böceğin, dar dünyasına hapsolmaya zorluyor. Mevlâna'nın, at sidiğine düşmüş sinek tasviri gibi... Sineğin, içinde bulunduğu ortamı okyanus sanmasının ne önemi var?

Durum sadece bilim alanında böyle değil. Sosyal yaşantının her alanı böyle... Uzmanlaşma, iş bölümü denilen hayat tarzı, insanları kapalı kutularda, dar odacıklarda yaşamaya zorluyor. İnsan kendi kapalı kutusunun dar çeperlerini görebiliyor ancak. Daha ötesinin değil. Bu hayatın olumsuz etkileri ise en çok kendi başının derdine düşmüş olarak hayatını yaşamaya çalışan ve istatistiklerde sadece kelle hesabı halinde bir yer tutan yuttaşlarda görünmektedir. Çünkü irfanı kaybettirilen insan bu yurttaştır. Hayatını, labirentlerin çıkmazları içinde geçirmeye zorlanan hayalsiz, irfansız yurttaşlar..

DEMORATİK HAYAT TARZININ

BİR ARMAĞANI: KAYPAKLIK

Demokratik hayat tarzının bütün dünyaya bağışladığı bir armağan var: kaypaklık.

Demokratik hayat yalnız bu oyunu oynamaya girişmiş insanlara değil, aynı zamanda fikirlere, kavramlara da bir kaypaklık veriyor. Hiç bir kavram kendi tarifi içinde kalmıyor, sıvı, civamsı, kaygan bir mahiyet alıyor. Hiçbir fikri kendi tarifi içinde ele alamıyorsunuz, çünkü her fikir değişik ağızlarda değişik anlamlar ifade ediyor. "Kavram kargaşası" denilen durum, aslında bir bakıma demokratik hayatın getirdiği kaypak zeminin bir ürünüdür denebilir. Demokrasi oyununu oynayanlar bir kavramın gerçek ifadeleri ile konuşmuyorlar, şifrelerle anlaşıyorlar. Her kelime, her kavram başka insanlar için başka anlamlar ifade ediyor. Bu kaypak zemin üzerinde, herkesin rahatlıkla kullanabildiği bazı ortak anahtar kelimeler var: milliyetçilik, hürriyet, demokrasi, v.b.

Bu kelimeleri hemen herkes aynı rahatlıkla kullanabilmekte, fakat herkes farklı bir muradı dile getirmektedir. Çünkü bu kelimeler kendilerine mahsus çerçeveleri içinde değildir artık; bu kelimelerin, muhatabı olan kitleler indinde sadece birer şifre değeri vardır. Herkes bu şifreyi kendi usulüne göre çözüyor, aynı kelimeden farklı anlamlara ulaşıyor. Siyasî partilerle bu partilerin seçmenleri durumunda olan yurttaşlar arasında da şifrenin rolü önemlidir. Belli kelimeler, belli kavramlar siyasî kuruluşlarla onların seçmenleri arasında tuhaf bir "parola" ve "işaret" fonksiyonu yüklenmiştir. Fakat öyle bir parola ve işaret ki, parolayı soran faraza "anka" işaretini aldı mı, bu işareti "kuş" diye yorumlama hakkını muhafaza etmekte, işareti veren de "anka" sözüyle "zümrüt" dediğini iddia edebilmektedir.

Demokratik hayat denilen ortamda gerçek anlamıyla düşünceler değil, fakat şifreler dile getirilmektedir. Düşüncelerin ve kavramların aslında fazla bir değeri kalmamıştır, denebilir. Çünkü aynı kavram, farklı insanların ağzında değişik anlamlara gelebilmektedir. Eğer insan, açıkgöz davranmazsa kolayca aldanabilir. Hangi kelimenin, kimin ağzından neyi, hangi anlamı ifade ettiğini gözden kaçırırsa, yani şifreleri bilmiyorsa, kendisini aldatılmaya hazırlamış olur.

Bu kaypak ortam, kişileri de kaypaklaştırmaktadır. Bu yüzden, sözüne sahip çıkan, sözüne sadık kalan bir politikacıyı kolay kolay bulmanız mümkün görünmemektedir. Çünkü herkes "kaypak kavramlara" yerine ve zamanına göre farklı yorumlar vererek ortaya çıkabilmektedir. Kaypak kavramların arkasında gerçek niyetler kolayca gizlenebilmekte, sonunda döneklik tabii bir hal alabilmektedir. Kitle iletişim araçları, özellikle gazeteler, "demokrasiyi seçmiş gazeteler" zihinleri iyice bulandırma yönünden, bu kaypak zemine intibak etmişlerdir. Onların iyice bulandırdığı, karmaşıklaştırdığı, kaypaklaştırdığı kavramların, kelimelerin ne anlama geldiğini bilebilmek için feraset sahibi olmak gerekiyor.

MATERYALİSTİK BİR ŞARTLANMA:

AÇLIK KORKUSU

Günümüz insanı için, iktisadî hayattan daha ciddi, üzerinde düşünmeye değer daha önemli bir olay kalmamış gibidir. Kafalar, rızk kaygısı ile öylesine doldurulmuştur ki, artık "her şey" bir meta gibi, bir alım satım konusu halinde düşünülmektedir.

Artık kimseden hasbi davranışlar bekleyemez hale getirildik. Kimseye "Allah rızasından" bahsederek bir ricada bulunamaz olundu. Komşuluk, dostluk ilişkileri bile ucunda bir çıkar olup olmadığına göre bir değer kazanmakta ya da kaybetmektedir. Hatır-gönül, Allah rızası, hasbilik çoğumuz için unutulmuş, uzaklarda kalmış bir hatıradır sanki.

Gazetelerin manşetleri, radyonun, televizyonun ilk haberleri, köşe yazıları, makaleler hep iktisatla ilgili konulara değiniyor. Uluslararası ilişkiler, kişisel ilişkiler, aile içi ilişkiler bir ucuyla hep iktisadî olguya dayandırılarak izah edilmeye çalışılıyor.

Herkes kendi çapında bir iktisat uzmanı kesildi dense yeridir. Bir zamanlar nasıl tababetten, sosyolojiden, mühendislikten bahsetmek o işin uzmanına özgü bir alan sayılıyor idiyse, iktisat da bu işin uzmanı tarafından söz konusu edilebilecek bir olaydı. Ne var ki, günümüzde artık hemen herkes faiz oranları ile ilgili spekülasyonlarda bulunabilmektedir. Artık vatandaş, evindeki koltuk takımını muhafaza ettiği zaman mı kârlı olacak, yoksa onu satıp faize verse mi daha kârlı çıkacak; bunun hesabını yapmakta, yapabilmektedir.

Emeklilik vakti gelmiş bürokratların şuna benzer hesaplar yaptığı gündelik olaylardan sayılıyor: Meselâ diyorlar ki, emekli olsam, ikramiye olarak şu kadar bin lira alırım, bu parayı bir bankere versem, şu kadar faizden aylık "gelirim" şu olur, bu arada bir de iş tutup ondan da şu kadar ücret alsam bugün kazandığım maaşımın iki mislini alırım. Öyleyse gecikmeden emeklilik işlemlerimi yaptırayım.

Artık minicik çocuklar bile "para kazanmak" yahut vurgun vurmak sevdasındadır. Cikletler artık çiğnenmek için satın alınmıyor. Paketlerin içindeki numaralı resimleri biriktirip bir seriyi tamamladıktan sonra çıkacak biskletler, radyolar, fotoğraf makineleri için alınıyor. Çocuklar daha bu

yaştan farkına varmadan kumara, vurgunculuğa alıştırılıyor. Banka kumbaraları çocuklar için tefecilik, ihtikâr egzersizleri yaptırıyor.

Kısacası, gündelik hayatımızın her anında materyalistik bir tablo ile karşı karşıya bulunuyoruz. Böyle bir hayat içinde, Allah rızası, hasbilik, öte dünya endişesi kimseyi fazla ırgalamıyor. "Yarın" diye düşünülen şey artık çoğumuz için öte dünya kaygısı olmaktan çıkmıştır. Yarın sorusu çokları için tatil hazırlığından ibaret hale gelmiştir. Yaz tatiline çıkmak isteyenler, tatilde harcayacakları parayı nasıl biriktireceğini düşünüyor. Kış tatili yapmak isteyenler Uludağ'daki otellerin, motellerin fiyatlarını soruşturuyor, hali vakti yerinde olanlar Alplere nasıl gidebileceklerinin hesabını yapıyor.

Kafaların materyalistik verilerle şartlandığı, dar gelirlilerin rızk kaygısıyla günlerini geçirmeye çalışırlarken, zengin denilen kimselerin haz peşine düştüğü bir ortamda; Allah'ın emirlerinden, öte dünyadan bahsetmenin yadırganmasına şaşmamalı. Bu sözlerin anlam taşıyabilmesi için, materyalistik düşünme tarzının dışına çıkmamız gerekmektedir. Gerçi insanoğlu, oldu bitti, yarınını güven altına alınmış görmek ister.

Kuşkusuz, yarın için hazırlık yapmak akıllı yaratığa (insana) özgü bir harekettir. Hiçbir hayvan yarın için hazırlık yapmaz. Belki hemen arılar ve karıncalar hatırlanarak onlar da yarına hazırlanmıyor mu, diye sorulabilir. Arılar ve karıncalar, yarından duydukları kaygılarla bal yapmıyor veya zahire toplamıyorlar. Yani böyle bir "bilinçle" öyle davranmıyorlar. İnsan nefes alırken ne kadar bunun bilincindeyse, arılarla karıncalar da zahire toplarken yaptıkları işin o kadar bilincindedir.

İnsan nedense kaygılı düşünceleri daha çok ciddiye alma eğilimdedir. Bu yüzden olacak, 2000'li yıllarda açlık tehlikesinden bahsedenlerle, petrol rezervlerinin kuruyacağından, nüfus çoğalması yüzünden meydana gelecek sıkışıklıktan vb. bahsedenler daha bir ciddiyetle dinleniyor sanırım.

İnsan, kendi kafasının ölçümleriyle baktığı istikbalde, bir takım"parlak" başarıların yanısıra açlık gibi iç açıcı olmayan kötümser manzaraları da öngörüyor. İster iyimser tahminciler olsun, ister kötümserler olsun, bu tür tahminlerin hemen hepsi, bugünkü mevcut duruma bakarak çıkartılmaktadır. Başka bir söyleyişle, şimdiki durum şartlar değişmeden kalırsa, dünya nüfusunun yedi milyar dolaylarına ulaşacağı öngörülüyor. Bu

da, gene materyalist kafa yapısının ölçümlerine göre, panik yaratacak bir manzara olarak karşılanıyor.

Nüfusun dünya çapında dondurulması için gene dünya çapında örgütlenmiş bir takım kuruluşlar faaliyete geçerek bunun çarelerini araştırmaya girişiyorlar. Oysa Batı kültürü kökenli bu araştırıcılar kendi ülkelerinde meydana gelen nüfus donmasını, her nasılsa ihmal edebilmektedirler. Halen Batı Avrupa'da olsun, Doğu Avrupa'nın Slav kökenli nüfusunda olsun, doğum kontrolü yöntemleriyle nüfus esasen dondurulmuştur. Bu ülkelerin yönetim ve bilim kadroları şimdi, bu donmuş nüfusu nasıl harekete geçirebileceklerini düşünüyorlar. Yani "açlık tehlikesiyle" korkutulanlar bu ülkelerin insanları değil, bu ülkelerin emperyalist baskısı altında tutulan dünyanın öteki kesimi.

Bir kudsî hadiste belirtildiği üzere Hıristiyanların ve Yahudilerin hayat karşısındaki tutumları, yapmadıklarını söylemek, sakınmadıkları şeyleri başkalarına emretmek ve yemedikleri şeyleri toplamaktır.[2] Bu sonuncu tavır (yemediği şeyleri toplamak) Müslüman toplulukların ekonomik davranışları ile hıristiyan/yahudi toplumlarının ayırdedici vasıflarının başında gelen bir ölçü olarak bugün açık biçimde ortadadır. Tüketim temayülü diye ifade edilen özellik, günümüzün israfa dönük kapitalist ekonomilerinin sürükleyici faktörü olmuştur.

İnsanların tüketme (harcama) temayülleri boyuna kamçılanmakta, onların belki üst üste birkaç ömür yaşasalar bile asla eritemeyecekleri, kullanıp bitiremeyecekleri mallar edinmelerini temin edebilmektedir. Kapitalist iktisadiyatın kurallarına göre işleyen bir iktisadi yapı, harcama ve tüketme (israf) mekanizmasını öylesine tabiî hale getirmiştir ki, şimdi böyle bir toplumun üyesi olan herhangi bir kimseye tüketiminde kısıtlama yapması öğütlendiğinde, size hemen böyle bir şeyin iktisadî hayatı toptan batırabileceği yolunda cevap verilecektir. Gerçekten de tüketim (israf) ekonomileri ancak israf sürecinin devam ettirilmesiyle ayakta durabilmektedir.

Batı uygarlığı denilen ve aslında hıristiyan-yahudi insanın şimdi değinilen "yemediği şeyleri toplamak" ifadesiyle özetlenebilecek tutumu ve tutkusu, halihazırda aynı uygarlığın araçlarıyla bütün dünyada yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Gerçekte, Batı sermayesinin Batılı olmayan ülkelere girişi bir yanıyla bu sermayenin yeni pazarlar aramak için kendi iç bağlamı içinde değerlendirilebilecek bir olgu iken, bir yanıyla da Batılı olmayan ülke insanları arasında Batı usulü tüketim temayüllerinin meydana getirilmesini amaçlamaktadır. Batı uygarlığının hayat standartı (yaşama alışkanlıkları) ancak bu yoldan diğer ülkelere yerleştirilebilecektir.

Batı uygarlığını teorik olarak reddetmek, eğer aynı uygarlığın davranış kalıplarını günlük hayatımızda uyguluyorsak, pratikte fazla bir anlam taşımayacaktır. Çünkü davranış kalıplarımızda ve gündelik hayatımızda uyguladığımız tüketim alışkanlıklarımız, bizi, istemesek de, aynı uygarlık dairesinin içine itmeye yetecektir.

BİR HANDİKAP DAHA:

İSLÂM'I ANLAMAMAK

Bu dairenin içinde yer almamak, öncelikle İslâm'ı anlamakla gerçekleşebilir. Ancak halen Müslümanların önünde duran handikaplardan biri, onların İslâm'ı anlamak hususunda karşı karşıya bulundukları güçlüktür. Özellikle geçmişinde İslâm'ı yaşamış olan ülkelerin insanı için durum böyledir. Çünkü bu ülkelerde herkes İslâm'ı bildiği vehmindedir, fakat herkesin en az bildiği şey de odur.

Günümüzün yaygın Müslüman tipi, eskiden öğrendiği bazı yanlışlıkları terketmeden, o yanlışlar üzerine bina kurmak isteyen öğrencilere benziyor; sonraki bilgiler ne kadar doğru olursa olsun, bu bilgiler yanlış bir temel üzerinde yükseltilmek istendiğinden neticede muhkem bir yapı ortaya çıkartılması imkânsız bulunuyor. O bakımdan yapmamız gereken şey, günümüz meseleleri ve onların çözüm tarzları hakkında kafamıza sokulmuş bilgileri bir tarafa bırakarak herşeye yeniden başlamak olmalıdır.

Batı uygarlığının zihin yapısını benimsemek demek, bununla birlikte bu dünyayı, öteyi ve insanı da Batı'nın öngördüğü pencereden algılamak demektir. Bu arada, dinin kendisi de Batı onu nasıl algılıyorsa öylece algılanmak ve anlaşılmak durumunda kalıyor. Bu sonuncu husus, Batı öyle algıladığı veya diğer bütün insanlar böyle algılamak durumunda kaldığı için, dinin (İslâm'ın) bu algılayış tarzına göre değişeceği ve ona göre yeniden biçimleneceği anlamını taşımaz. Sadece, onu anlamaktan ve algılamaktan uzaklaşıldığı anlamına gelir. Fakat bu durum, dinin uygulanmadığı da demek olur. Batı zihniyeti için dinin uygulanmaması fazlaca değer taşıyan bir olay değildir. O zaten kendi dinini uygulama alanından çekmiştir ve zaten profan bir açıdan bakıp değiştirdiği Hıristiyanlık, insanların toplumsal ve hukukî ilişkilerini düzenleme hususunda yeterliliğini kaybetmiştir. İslâm'da ise dinin özüne ilişkin hiçbir değişiklik olmamıştır. İslâm, baştan beri uygulama özelliğini korumaktadır. Bütün mesele, onu yeterince ve kendi hakikatı içinde kavrayabilme gereğinin anlaşılmasındadır.

İslâm, Batı'nın zihin kalıplarına göre anlaşılamaz. Kendisinin dışındaki yorumlarla kendisine yaklaşılmasına müsaade etmez, ancak kendisiyle kaimdir ve ancak Müslüman olan için anlaşılabilir haldedir. Bu o kadar

böyledir ki, İslâm'ı bilmek bakımından bir müsteşrik bile, onu bütün boyutlarıyla kavrama bakımından herhangi bir Müslümanla kıyaslanamaz. Çünkü İslâm, kendi hakkında mücerret bir bilgilenmeyle anlaşılmış olmaz. Bundan önce ve bunun ötesinde ona teslim olma olayı vardır. Müsteşrikin faaliyeti, bu derunî katılma olayı olmaksızın sadece bilgilenme niteliğinde kalır. Sırf bu tür bir bilgilenme insanı Müslüman yapmaya yetmez.

Şimdi, çağımız Müslümanlarına, İslâm'a Müslümanca bakış yerine bir müsteşrikin profan bakışı yerleşmektedir. Böyle olduğu için de İslâm'ı kendi hakikatı içinde kavrama noktasında aynı yetersizlikle, aynı maluliyetle karşılaşılmaktadır. Aynı müşkilât, İslâm'ı anlatmaya teşebbüs edenlerin de önüne çıkmaktadır. En başta vahiy olayı, materyalist bir zihniyetle kendisine yaklaşılmayı reddediyor. Çünkü böyle bir yaklaşımla onun anlaşılması mümkün değildir. Aynı şekilde, nebilik bu yaklaşımla anlaşılabilecek bir olgu değildir. Öteki iman esasları da böyledir. Bu esasları kendi hakikatları içinde kavrayabilmek bu husustaki "terimlere" riayetle mümkün olur.

Bu yüzdendir ki Müslümanlar, kendisine Müslümanım diyenler İslâm'ı yeniden ve kendi terimleriyle öğrenmek zorunda bulunuyorlar. Batı anlayışının zihinlere bulaştırdığı bakışla İslâm'ı anlayamayız. İslâm'ı bugün öyle kavramak zorundayız ki, kendimizi şimdiye kadar İslâm hakkında hiçbir şey bilmiyormuşuz gibi farzederek yola koyulmalıyız: ilk Müslümanlar nasıl Müslüman olmuşlarsa, onların yolunu izleyerek ve önyargılarımızı, cehalet döneminden kalma zihnî ve amelî alışkanlıklarımızı terkederek başlangıç noktasında durmayı deneyebilmeliyiz.

İtiraf etmeli ki, çağdaş Batı'nın maddî ve manevî konuları ve sorunları, bizim hayatımız için de geçerli hale getirilmiştir.

İslâm'ın anlaşılmasını güçleştiren veya yanlış anlaşılmasına yol açan başka bir faktör de, vaktiyle bazı hususların anlaşılmasında kolaylık sağlaması bakımından meydana getirilen birtakım yakıştırmaların zamanla sadece birer yakıştırma olduğunun unutulup gerçekmiş gibi sanılması, böyle bir gerçeğin olmayacağına inananlarınsa sanki bu yakıştırmalar dinin kendisinde varmış gibi zannedip dini bir hurafeler yığını olarak kabul etmesi olmuştur. Burada iç içe geçmiş birtakım yanılgılar, meselenin anlaşılmasını oldukça güçleştirmekedir. İslâm'ın bir meseleye, bir konuya bakışını dile getirmek, avâm havas herkes tarafından kolayca anlaşılır

kılmak adına yapılan bir takım yakıştırmaların bilahare birer hikâyeden, birer latifeden ibaret olduğu unutularak, hikâyenin konusu adeta dinî bir nass gibi ele alınmıştır.

Mesela tabiatın tahrib edilmemesi, korunması İslâm'ın genel mantığı icabıdır. Hakkında, kesin bir nass bilmesek bile, bazı genel kurallardan hiçbir canlının insana zararı dokunmadıkça durup duruken öldürülmesinin hoş olmadığı kanaatine ulaşabiliriz. Şimdi bu kanaati somut bir örnekle göstermek isteyen biri, din büyüklerine atfen bir yakıştırma yapabilir (yapılmıştır da). Hemen söyleyebileceğimiz bir örnek: Hz. Ömer'i vefatından sonra rüyada görürler, der ki: "Allah beni bir serçeye bağışladı. Bir çocuk onu bağlamıştı, elinden kurtardım, salıverdim. Allah, bunun için beni affetti."

Hz. Ömer'e isnad edilen bu sözün yakıştırma olduğu zaten genel anlatımda bellidir. Burada, bu yakıştırmayı yapan zat, sırf kuşların, tabiatın korunmasını vurgulayabilmek için böyle bir kıssa uydurmuştur. Fakat zamanla bunun bir yakıştırma, bir kıssa olduğu unutulunca ortada Hz. Ömer'in böyle söylediğine dair isnat kalmıştır. Bu tür isnatların birer yakıştırma olduğu unutulunca gitgide bu yakıştırmalara İslâm'ın öngördüğü veya vuku bulmuş gerçekler diye bakılmıştır. Buradan, insan, hayali bir takım olağanüstülükler vehmetmeye, icat etmeye girişmiştir. Olağanüstülüğü, kerâmeti reddediyoruz sanılmasın. Bu tamamen başka bir şey. Hikâyenin, latifenin birer hikâye ve latife olduğu bilinmeden bunlara İslâmî birer gerçek gibi bakılması şaşırtmaktadır insanları. Aslında kafası İslâm-dışı eğitimle şartlanmış olan kimseler, bu tür hikâyelerin asıl maksadının ne olduğunu anlamaya yanaşmadan bunları İslâmî gerçeklermiş gibi görmeye yatkınlık taşımaktadırlar. Kısacası, kendi kafalarındaki hurafeleri, farkına varmaksızın (veya vararak) İslâm'a mal etmeye kalkışmaktadırlar.

Bunları söylerken şunu gözden uzak tutuyor değiliz: İnsanların düşünce ve davranış kalıplarını değiştirmeleri, onu bir başka kalıp içine sokmaları öyle kolay bir iş değildir. Yeni bir ayakkabıya, yeni bir giysiye alışmak bile bir zaman alır. Yeni ayakkabı içinde insanın yürüyüşü değişir.

Düşüncelerimiz de aslında önceden hazırlanmış kalıplar içinde devinir. Yeni bir düşünme kalıbını tanır tanımaz benimseyemeyiz onu. O düşüncenin "kalıplaşması" için nesillerin geçmesini beklemek gerekir.

Nesiller geçince de, insanlar o kalıpları sanki baştan beri varmış sanırlar. O kalıbın nice zihin talimine mal olduğu hatırlanmaz olur.

Din dışı kalıplarla düşünme tutkusunun paradigma haline gelişi aslında çok da eski bir geçmişe dayanmıyor. Din dışı kalıplarla düşünmenin sistemli hale dönüşmesi Batı'da rönesans ve reform denilen hareketle başlıyor. Fakat günümüzün insanı için, bilim denilince, dindışı kavramlarla düşünülmesi yolundaki paradigma sanki insanlığın başlangıcından beri var sanılıyor ve bu algılayış biçimi bilimin yapısından ileri gelen bir zorunlulukmuş gibi telâkki ediliyor. Batı'da artık bilimle din çatışması hakkında yapılan tartışmalar oldukça gevşemiştir. Dinle bilimin ayrı ayrı alanları olduğu kabulü benimsenince, sözü geçen türden tartışmalar geçmiş zamanlara ait ölü bir kategori diye görülmeye başlanmıştır. Oysa insan kafasının dindışı düşünme kalıbına alıştırılması yüzlerce yıllık çabanın ürünüdür.

Şimdi insanların yeniden dinin öngörülerine göre düşünmesini sağlamak aynı şekilde çaba gerektiriyor. Bir tek bilim olmadığı, dindışı düşünme kalıplarına göre meydana getirilmiş bugünkü bilim anlayışının sadece mevcut ve alışılmış düşünme kalıplarının sonucu olduğu ileri sürülecek olsa, bu düşünme tarzının çok kimseyi yadırgatacağının farkındayız. Bu da, değindiğimiz sebebe dayanıyor.

Çocukluktan gençlik dönemine geçtiğimiz ve bizim ilk yazı denemelerine başladığımız yıllarda, ilk ve orta öğretimden kafamızda kalan izlenimlerle yazının bir tek teması olabileceğini, onun da dindışı olması gerektiğini düşünürdüm. Okuduklarımız ve bize okutulanlar, çünkü hep bir yönde geliştirilmişti. Bölmeli bir kafa yapısı taşıdığımın farkındaydım, fakat bu henüz bilinç düzeyine yükselmemişti. Nitekim, Peygamber efendimizden edep dışı bir dille söz açan bir metinle karşılaştığımda, duyduğum tepkinin derinliğini hatırlıyorum. Buna rağmen, o ilk yazı denemelerimde din dışı kalmaya, çünkü başka türlüsünün olamayacağına yatkınlaşmaya çalışıyordum. Bu zihin sıkışıklığının sonucu elbette bilimin ve dinin ayrı kategoriler olduğunu benimsemeye varacaktı. Zaten böyle düşünmem isteniyordu. Benim birey olarak başımdan geçen bu olayı, son üç beş yüzyıldan beri bütün insanlık yaşıyor. Halihazırda, benimsetilmek istenen bu düşünme tarzı yaygın bir kabul görmüştür.

Şimdi insanlara yeniden dinin öngörülerine göre düşünmeyi benimsetmek, onlara kafanızdaki bilimsel kalıpları parçalayın demekle eş anlamlıdır. Bilimin ikonlaştırıldığı, onun dışında insanların düşünmelerine ortam hazırlayabilecek başka imkânların bulunmadığı önyargısından hareket eden, böyle hareket etmeyi hayatlarının parçası, hatta hayatlarının anlamı haline getirmiş insanlara, sözünü ettiğimiz tavsiye doğrultusunda hareket etmelerini söylememizin kolayca kabul göreceğini beklemiyoruz. Buna rağmen bu tavsiyeden geri durmamamızın gerektiğini de biliyoruz. Hidayet şüphesiz Allah'tandır. Ama hidayet, şimdiki bilimsel anlayışın kalıplarıyla izah edilemeyecek bir fenomendir. Sadece bu fenomenin üzerinde kafa yormak bile iki farklı düşünme kalıbının mahiyetini kavramamıza yardımcı olacaktır.

İnsan kafası, tabiatı icabı, bazı şeyleri görmek suretiyle kavrayabilmektedir. İnsan, bir ruh kategorisinin mevcudiyetini bile ancak gözleriyle görünce kabul etmektedir. Bunları görmeden, onların mevcut olup olmadığını kabule yanaşmıyor. Fakat görülemeyecek şeyleri, insan nasıl görebilir? İşte bu görülemeyecek şeyleri ona gösteren peygamberlerdir; peygamberlerin göstermesinden sonra bile görmemekte ve işitmemekte inat edenler bu neticeyi kendilerine ait bir özellikte aramalıdır. Günümüzde, Müslümanların, insanlara bahsettiği bazı şeyler somut olarak görülmediği için bunlar birtakım hayaller olarak telakki edilebilmektedir.

Bazı Müslüman düşünürler, böyle bir engelle yani anlaşılabilmelerini önleyen bir engelle karşılaştıklarını görünce, söyleyeceklerini anlatabilmek için benzetmelere, imalara, istiarelere başvurmaktadır. Meselâ, İslâmî idare biçimini anlatırken şu son yüz yıl içinde genel olarak "demokrasi"yi bir kıyas birimi olarak seçenlerin sayısı az değildir. Devlet başkanlığı söz konusu edilince, İslâm idaresindeki devlet başkanlığının, İngiliz Kralının rolüne ve fonksiyonuna benzediğini söyleyenler de çıkmıştır. Bütün bu tür benzetmeler, imalar, bir müesseseyi anlatabilmek için başvurulan kolaylıklardır. Fakat gene de "benzeyen" ile "benzetilen" arasındaki ilişki bir aynîliği (özdeşliği) göstermemesine rağmen bazı zihinleri karıştırmaktan geri durmamaktadır.

Bütün bu sakıncaların, tehlikelerin, yanlış anlamaların temelinde, İslâm'ın öngürdüğü hayat tarzının Müslümanlarca bütün boyutlarıyla yaşanamaması,

yani İslâmî hayat tarzının somut olarak gösterilememesi yatmaktadır.

İslâm deyince onu küçümsemek adına ağızlara sakız yapılan bazı hukuk kurallarının gerçek mahiyeti, yanlış kıyaslardan yola çıkıldığı için, anlaşılmadan kalacaktır. Çünkü böylece İslâm'a mahsus toplumsal şartlar, bugünün şartlarıyla değerlendirilmeye girişilmiş oluyor. Bir bakıma Karakuşî bir akıl yürütme ortamına giriliyor. Durumu şöyle anlatmak mümkün: bugün mevcut olan durum, büyük ölçüde insanların nefsaniyetlerine hitap etmektedir. Oysa İslâm insanların nefslerini terbiye etmesini teklif ediyor; nefsini, nefsanî arzularını putlaştırmış olanlarsa putlarına kimseyi dokundurtmak istemiyor.

Konuyu toplumsal görüngüden ele aldığımızda da aynı durumla karşılaşıyoruz. Şöyle ki:

Kureyş müşrikleri İslâm'ın ilk üç yılında yani İslâm'ın gizliden gizliye yayıldığı ve Allah'ın bir ve tek olduğunun ilân edildiği yıllarda fazlaca bir tepki göstermemişlerdi. Çünkü İslâmın vahyinden önce de Mekke'de tek Allah'a inananlar (hanifler) bulunmakta ve bunlar Hz. İbrahim'den kalma tevhid inancını devam ettirmekteydiler. Kureyş müşriklerinin İslâm'a karşı aldıkları kesin tavır ancak tevhid inancının bütün sonuçlarıyla ortaya konulmasından sonra görüldü. Yani Allah'ın bir ve tek olduğunun söylenmesi karşısında fazla telâşa kapılmayan müşrikler, iş bu inancın tabii neticesi olan putların ortadan kaldırılması noktasına gelince İslâm'a karşı açık ve kesin bir cephe aldılar ve onun yayılmasını önlemeye çalıştılar. İlginçtir ki, Kureyş müşriklerinin bu tavrı günümüzde de devam etmektedir. İslâm'ın mücerret doğrularına karşı fazlaca bir hassasiyet göstermeyen günümüz cahiliyesi, iş bu doğruların sonuçlarını ilân etmeye ve uygulamaya gelince birden bire İslâm düşmanı kimliklerini açığa vuruveriyorlar. Nitekim günümüzde kimse kimseyi bankaya para yatırmaya zorlamamaktadır, yahut kimsenin namaz kılmasına karışılmamaktadır, kimsenin, Allah'ın bir ve tek olduğunu beyan etmesine ses çıkarılmamaktadır denilmesine rağmen, Allah'ın bir ve tek olduğuna inanmanın İslâm'ı bütünüyle yaşama sonucuna ulaştığı ortaya çıkınca bazı kesimlerde tedirginlik görülmeye başlıyor. Uzlaşmacı tavra sürüklenen Müslümanlar belki durumu bütün vahametiyle kavramakta acze düşebilmekte ve çoğu zaman da bilinçsizce İslâm düşmanlarıyla aynı saflarda yer alabilmektedirler.

Bugün, geçmişinde İslâm'ı yaşamış olan ülkelerde Allah'ın bir ve tek olduğunu, İslâm'ın Allah'ın indirdiği din olduğunu söylemek ucuzlamıştır. Bunu herkes kolayca söyleyebilmektedir. Buna rağmen asıl zorluk, bu ifadenin gerektirdiği sonuçları kabul edebilmektedir. Günümüz Müslümanı, bu bakımdan bölmeli bir kafa yapısına sahip kılınmıştır. O, bir yandan Allah'a ve İslâm'a inandığını iddia etmekte, bir yandan da İslâmla çelişen hükümlere, kabulleri arasında yer verebilmektedir. Ancak şimdi değindiğimiz nitelikteki bir Müslümanın durumuyla münafıkların durumunu da birbirine karıştırmaktan kaçınmamız gerekir.

Bugün Müslümanlar, sanıyorum en çok İslâmi bilince sahip olmaya muhtaçtır. Böyle bir bilincin, Müslümanlar arasında ortak bir yol izlemeye kapı aralayacağını söylemeye gerek yok. Ne var ki, günümüzde Müslüman sayılan insanların çoğunun kafası İslâm-dışı şartlandırmalarla teşevvüşe uğratıldığından, kendisine Müslamın diyen insanlar arasında Müslümanların nasıl bir "siyaset" (policy) izlemesi gerektiği konusunda da, ortalarda bir anlaşma ve uzlaşma zemininin oluşmadığı görülmektedir.

Öyle sanıyorum ki, halen kendisine Müslümanım diyen insan kendisine verilen mu'talar çerçevesinde bir yol tercih etme zorunda olduğunu düşünüyor. Verilen mu'taların değiştirilebileceğini belki aklından bile geçirmiryor.

Halen parçalanmış bulunan İslâm ülkelerinin ortak bir yol izlemesi gerektiğini, şimdiki realite karşısında düşünmek bile istemeyen Müslümanların bulunduğunu görmek bu bakımdan şaşırtıcı olmasa gerek.İslâm-dışı şartlandırmalar, halen günümüz Müslümanı üzerinde öylesine baskıcı bir rol oynamaktadır ki, daha ileri giderek bu şartlandırmalar öylesine putlar haline getirilmişlerdir ki, tartışmalar arasında geçen bazı İslâmî gerçeklerin ifade edilmesi karşısında ürkenlere bile rastlanabilmektedir. Bakışımıza İslâm'ın öngördüğü şartlar değil, fakat İslâm-dışı dünyanın gözümüze taktığı gözlükler yerleştirilmiştir. İslâm'ın söyledikleri kendi şartları ve kendi doğruları içinde anlaşılmaktan çok, İslâm-dışı ölçütler o şartları nasıl göstermek istiyorsa öyle algılanmaktadır.

Günlük hayatımızın iktisadî, siyasî, hukukî vb. her türlü veçhesinde, durumun İslâm'la değerlendirilmesi yerine, bu durumu (mevcut statüyü) İslâm'la düzeltmeyi düşünmek gibi garip ve İslâm bakımından tecviz edilemez çözüm yolları ile karşılaşılmaktadır. Halen Müslümanların

yaşadığı ülkelerin bir kısmında sosyalizm, bir kısmında nasyonalizm İslâmla uzlaştırılmaya çalışılmaktadır İslâm'ın sosyalizmden de, nasyonalizmden de farklı bir şey olduğunu anlatabilmenin imkânı kalmamıştır dense yeridir.

Anlatmaya çalıştığımız bütün bu menfî manzara bu insanların acaba İslâm'a karşı inançlarının sarsılmasından mı ileri geliyor? Sanmam. Çünkü konuşulduğunda bu insanların İslâm'a inandıklarını ifade ettiklerine şahit olunuyor. Öyleyse, İslâm'a karşı bir inanç sarsılmasından çok, başka inançların İslâm'la yer değiştirdiğini söylemek daha doğru ve mümkün görünüyor. Yanlışlık İslâm'ı kavramakta meydana gelen güçlükten, meydana getirilmiş engellerden kaynaklanmaktadır.

Bugün Müslümanlar, belki de dünyanın her yerinde, şu veya bu tonda, şu veya bu anlamda şu soruyla karşılaşıyorlar: Siz ne istiyorsunuz? Basit, yalınkat bir cevapla yetinip "sadece Müslümanca yaşamak" cümleciğiyle cevap verildiğinde bu sorunun sahibinin yüzü şaşkınca bakakalıyor. Yahut da meselenin bu kadar basit bir cümlecikle anlatılmasının doğurduğu bönlükle gözleri dört açılıyor. Öyle ya, böylesine basit bir hadise için bu kadar hengâme niçin? Bütün bu vâveya bu kadar basit bir hadisenin etrafında mı koparılıyor? Bu insan, bu basit cevap karşısında şaşırmıştır, ama öte yandan bu kadar basit bir dilekte bulunan insanların dünyanın birçok yerinde zindanlara atılmaları, işkencelere uğratılmaları hadisesi karşısında şaşkınlığı yoktur. Bunları tamamıyla olağan görmektedir.

Öyleyse, arada, bu insanın durumu anlamasına engel olan bir mania bulunmaktadır. Bu mania onun geri zekâlı oluşuyla ilgili değildir. Bu, zihniyet farkıdır. Doğrudan doğruya onun zihniyetini oluşturan temel ilkelerle ilgilidir. Müslüman kendi basit, yalınkat isteğini Batılı bir insana belki rahatça anlatabilir ama, sonradan Batılılaşmış insana aynı rahatlıkla anlatması o kadar kolay görünmüyor. Batı insanı, İslâm'ı reddederken bilinçli bir tutum içindedir. Batılılaşmış insanın tutumuysa, sadece bir kör inanç halinde belirmektedir. Batılı, neyi, niçin reddettiğinin bilincindedir. Batılılaşmış insansa sadece anlamadığı için reddetmektedir. Fakat anlamak için en küçük bir heves belirtisi de göstermemektedir. Batılılaşmış insanın zihniyetinin temelinde, dinle dünya işlerinin birbirinden ayrı olduğu hususunda değişmez bir önyargı vardır. Onun bu kuruntusudur ki, olayı anlamasına engel oluşturmaktadır.

Durum ayrıca Batılılaşmış insanın zihnî karışıklığıyla ilgili bir hadisedir. Bu insanın öncelikle İslâm hakkında fikri yoktur. Bu bir yana, Hıristiyanlığı da bilmez. Dahası, Batı aleminde "din" denildiği zaman özelde Hıristiyanlığın murad edildiğinin farkında değildir. Bunun farkında olmadığı için de, Batılılar dinden bahsedince bunu bütün dinleri kapsayıcı bir gerçeklik sanır. Bu yüzden anlamını kavrayamadığı bu gerçekleri, bilmediği İslâm'a uygulamaya kalkışır ve sonuç olarak da şaşırıp kalır.

Öyleyse "Müslümanca" olanın, "dinî" olanın ne anlama geldiğine bakmak gerekiyor. Acaba bir Müslüman için dinî olmayan, dinî sayılmayan bir görev olabilir mi? Günümüzde bir Müslümana dinî görevlerini hatırlatmak, adeta bu dünya ile ilgisi bulunmayan, daha doğrusu bu dünyanın dışında kalan birtakım işlerle meşgul olmasını söylemek gibi bir anlama gelir olmuştur. Kendisine "dinî görevleri" hatırlatılanlar da, durumu böyle algılamaktadırlar.

Oysa Müslümanın gerek bu dünya için çalışmasının, gerek öte dünya için çalışmasının dinin hükümleriyle sınırlı bulunduğu kavranacak olursa, bir Müslüman için dinî olanın dışında bir görev bulunamayacağı kolaylıkla anlaşılabilir sanırım. Acaba bir Müslümanın sokakta takındığı tavır mı dinin dışındadır? Yoksa tırnağını keserken mi dinin dışında bir iş yapmaktadır? Otururken, kalkarken, örtünürken, günlük ekmeğini kazanırken, uyurken, uyanırken, yemek yerken, susarken, konuşurken, savaşırken, temizlenirken, velhasıl en küçük ayrıntısından, en hayatî işlerimize kadar hangi amelimizde dinin dışında bulunabiliriz ve hangi işimizi dinî saymayabiliriz?

"Dinî görevlerimiz" diye söylenen bu sakat söz, Batılı düşünce tarzının Müslümanların hayatındaki çarpık yansımalarından biridir. Batı aleminde, bugünkü Batı kültürü içinde buna benzer ayırımlar yapmak artık tabii hale gelmiştir. Bilimle din, ahlakla din, hukukla din hep ayrı ayrı mütalâa edilmektedir. Hatta bilim ahlâkı ile din ahlâkı gibi ayrımlar bile yapılmaktadır. Oysa bu ve buna benzer ayrımların İslâmi bağlamda yeri olmadığı bellidir.

Bilim ahlâkını din ahlâkından ayrı tutmaya titizlik gösteren Batı kültürü, bugün öyle bir "bilim" geliştirmiştir ki, bu bilimin hâsılası diye bakılan "teknoloji" tabiatı tahrip etmeye yönelirken, bilimin kendisi de dinî telakkiye muhalif olmayı adeta varlığının temel hikmeti diye kabul etmektedir. Bilim denilen hadise, kendi başına sınırlarını tayin etmekten

uzak düşmüştür. O kadar ki, insanların haya duygularına müdahale etmek, haya duygusunu iptal etmek bile, artık "bilim" yaftası ile peçelenebilmektedir. Fakat bütün bunlar ayrıca üzerinde durulabilecek hususlardır ve bizim şimdi üzerinde durmak istediğimiz konunun dışına taşabilir.

Bizim dinî görevimiz nedir? "Dinî görevlerimiz" diye konuşanlar, belli ki, bununla sırf ibadetlerimize ilişkin hususları kastetmekte, diğer muamelelerimizle ilgili hükümleri bunun dışında tutmak istemektedirler. Böyle bir ayrımın ancak Batı'nın "secular" telakkisine uygun olduğunu tekrarlamaya gerek yok.

Aslında bugün bizim belki de önde gelen "dinî görevimiz" dinî hükümlerin bize kazandırdığı zihniyeti, telakki tarzını hayata hakim kılmaktır. Yani bugün cari bulunan "bilimsel zihniyeti" esas kabul edip bu zihniyetle dine bakmak yerine bilime, fenne, ahlâka her şeye dinin bize kazandırdığı zihniyetle bakmak ve bu bakışı hakim kılmak başlıca görevimiz sayılmalı. Ayrıca, dini, hayatın herhangi bir şubesi olarak değil, fakat bütün hayatı kapsayıcı bir fenomen diye görmek de dinî görevimiz sayılmalı. Bu durumda bir Müslüman için dinin dışında sayılabilecek herhangi bir görevin bulunmayacağı daha iyi anlaşılabilir. Böylece bilim, ahlâk, hukuk vb. her şey dine göre bir anlam kazanır; yoksa din onlara göre değil....

Batı, bizim içimizde, bizi kendisi gibi gören ve değerlendiren bir kadro yetiştirmiştir. Kamuoyunu oluşturan hemen bütün araçlar bu kadronun elindedir. Bu kadro hal içinde olup bitenlerin yorumlanması ve kabul ettirilmesi için kamuoyunu önceden hazırlayabildiği gibi, gelecekte olacak olanlar için de aynı şekilde kamuoyunu hazırlayabilmektedir. Bizim bilmediğimiz, bilmemize imkan olmayan olaylar, bu kadro için önceden malumdur. Kamuoyunu hazırladıkları vukuu muhtemel olayların vuku bulması halinde, bu kadro pişkince bir tavırla daima: "Biz dememiş miydik?" sözlerini tekrarlamaktan haz duyar. Bunu söylemekle halk nezdinde ileri görüşlülüğünü ispat etmiş olur, bir de kendisine bu yoldan itibar sağlama avcılığına girişir. Bütün bu işleri de doğrusu, ustaca becerir. Ondan sonra, bu bayların her sözüne bir kehanet gözüyle bakılır. Bir kez kendilerine bu itibarı sağladıktan sonra (ki böyle bir itibarı sağlamışlardır), artık her dediklerine inanılır, itimat edilir hale gelirler. Aslındaysa, bizce

meçhul olan, kendileri içinse önceden malum olan bilgileri kullanmaktan başka yaptıkları bir iş yoktur.

İşte kamuoyu oluşturmaya çıkmış bu adamların sözlerine de dikkat etmek gerekiyor. Onların, bir kehânet gibi söyledikleri sözlerin ne demeye gelebileceğini kavramak gerekiyor. Onların oluşturmak istediği yönde bir kamuoyunun, gerçekte hayırlı bir netice hasıl etmeyeceğini bilmek gerekiyor. Çünkü onlar, hadiseye Müslümanın gözüyle değil, fakat Batılıların gözüyle bakmaktadır. Bu durumu hissedebilmek için sadece bir Müslümanın konumunda bulunmak yeterlidir. Aksi takdirde, olup bitenlere, oynanan oyunlara akıl erdirmek imkan dışı kalır.

Müslümanca bakmak nasıl olur? Bu insanın görüşüne feraset kazandıran gizli bir güç mü var? Başka insanlar niçin Müslümanın gördüğünü görmesin? Çünkü İslâm'ın Batı kültürüyle uzlaşmaz durumunu bizzat Batı çok iyi bilmektedir. Bu yüzden de Batı, İslâm kültürünün ve Müslüman insanın enkazına bile tahammül etmekte zorlanır. İşte Müslüman da bunun farkındadır. Bunun farkında olan insan, farkında olmayanın göremediğini elbette görebilecektir. Biz de bu yüzden, olup bitenleri bize göstermeye çalıştıkları gibi değil de, Müslümanca bir bakışla görmek zorunluluğundayız diyoruz. Olup bitenleri gerçek mahiyetleriyle değerlendirebilmek için Müslümanca bir konumda bulunmak zorunludur, diyoruz.

KÜFÜR NEDEN TEK MİLLETTİR?

İslâm kendi dışında kalan, hatta kendisinden önce gelmiş bulunan bütün dinleri batıl saymış ve onların topunu bir millet olarak ilan etmiştir. Hak olan dinler bile ancak kendilerine ait vakitler içinde hak telakki edilmiş, fakat İslâm'ın zuhuruyla birlikte haklılıklarını yitirmiş sayılmışlardır.

Bunları bilmeyen yok. Fakat bunu bilmenin bazı önemli sonuçları var. Şöyle ki, küfrün tek millet olduğunu kabul ve tasdik etmek, Müslümanların onlara karşı olan tavırlarında başlıca belirleyici unsurlardan biri haline geliyor. İnsana öyle geliyor ki, İslâm âleminin bozulmaya, çözülmeye başlama sebeplerinden birisi de, küfrün tek millet halinde telâkki edilmesi yolundaki hükmün kafalarda kesinliğini kaybetmiş olmasıyla bağıntılıdır. Müslümanlar özellikle geçen yüzyılın ortalarından itibaren, İslâm-dışı dünyaya, Müslümanca değil, "hümanistçe" bir yoldan baktırılmaya

başlanmıştır. Böylece, İslâm-dışı dünya, İslâm'ın emrettiği müsamaha ruhu çerçevesinde değil, fakat hümansitlerin telkin ettiği bir müsamaha ruhuyla görülmeye başlanmıştır. Meselâ bir Edison'un, bir Einstein'ın cehennemde yanmasına gönlünün razı olmadığını söyleyebilen biri farkına varmadan "hümanizmin" telkin ettiği görüş dairesine girmiş bulunur. Dahası, bu görüş tarzı, Allah'ın razı olduğundan razı olmamak gibi bir neticeye de çıkacağından, sahibini küfre de sokmuş bulunacaktır.

Küfrün bir millet olarak görülmesindeki önemli sonuç, Müslümanların, ayrı ayrı görülebilecek batıl fikirler çerçevesinde kafa yormalarını önlemesidir. Dolayısıyla onlarla ünsiyet peyda etme imkânı ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bu mesafeli duruş, Müslümanları, küfrün ahlâk dairesine girmekten de korumaktadır.

Küfrün bir millet olduğunu söylerken, kâfirlerin arasında ortak bir vasfın bulunduğu kabul edilmektedir. Ortak vasıf onların Müslüman olmamaları yönündedir. Fakat onların İslâm'a yaklaşmalarını önleyen sebep kendi putlarıdır. Kuşkusuz, put her zaman ilkel biçimiyle somut olarak görülmeyebilir. Kimi zaman, özellikle çağımızda soyut putlar daha revaçtadır. Meselâ bir komünistin putu nedir? diye sorulabilir. Komünist, mevhum ve müstakbel ve mücerret bir cemiyet düzenine tapınmaktadır. Grek, Roma ve Hıristiyanlığın muhassalası olan bugünkü Batı kültürünün ortaya çıkardığı insan, genel anlamıyla konformizme tapınmaktadır, vb.

İslâm'ın dışında bulunuşları, onları, ister istemez vahyin yerine aklı ikame etmeye götürmektedir. Dikkat edilirse, küfür dairesi içinde bulunan insanların tapındığı şey, son tahlilde aklın hükümranlığıdır. Bazı ilkel kabilelerde akıl almaz biçimlere bürünmüş olarak görünse bile, durum değişmez. Yani akla tapıcılık, illâ rasyonalizm, pozitivizm gibi mantıkî hale getirilmiş, kitabına uydurulmuş olmayabilir. İlkel biçimdeki putperestlikte, mesela ilkin bir put yapıp sonra yaptığına tapma biçiminde görünenlerde bile, kendi yaptığına iman edip tapınma bakımında gizlenmiş bir akılcılık vardır.

Putların biçimi ve niteliği somuttan soyuta değişik yollardan tezahür edebilir ama onların put olma mahiyeti değişmez. "Benim hiçbir putum yok." diyen biri bile, eninde sonunda kendi zatını put haline getirmiş olmuyor mu?

Küfür, böylece, çok değişik biçimlerde ortaya çıksa bile, neticede bir millet olma vasfını hep muhafaza etmektedir. İster şöyle, ister böyle...

İSLAM'A MÜSTEŞRİK GÖZÜYLE BAKMAK

Bir gerçek var ki, tekrarlanmalıdır: Tek tek Müslümanların mevcut olması olayıyla İslâm'ın kamu düzeni olarak uygulanması arasında bir mahiyet farkı olduğunu bilmek ve bu iki durumu birbirine karşıtırmamak gerekiyor. Anayasalarına "bu devlet İslâmîdir" diye hüküm koyan ülkelerin bile aslında İslâm devleti olmadığını bilmemiz gerekiyor. İslâmî devlet uygulamasının yüzdesi yoktur, yani yüzde on, yüzde elli, yüzde doksandokuz oranında bir İslâm düzeni düşünülemez. Böyle bir devlet, Anayasasına "devlet İslâmîdir" diye hüküm koysa bile, İslâm-dışı kurumlara göz yuman, böyle kurumların işlemesini kanunen tecviz eden bir ülkede İslâmî uygulamanın sözü edilemez. Çünkü İslâm düzeni, kendine özgü uygulamasının kendi sistemi içinde başka bir yabancı unsurun bulunmasını kabul etmez. Yani o ya vardır, ya yoktur. Yüzde şu kadar İslâmîdir denemez, bunu demek örtülü olarak onun yokluğunu söylemek anlamına gelir.

Aslında sosyal kurumların mahiyeti de ilgisiz kurumların tek bir yapı içinde sistemleşmesine engeldir. Her sosyal kurum, ait olduğu toplum düzeni içinde anlamlı bir fonksiyon icra eder. Çünkü her sosyal kurum, o toplumu oluşturan insanların belli bir ihtiyacını karşılamak üzere mevcut bulunur. Sosyal kurum deyimine, burada, geniş bir anlam veriyoruz. Hukuka, iktasada, siyasete vb. ait kurumları bu geniş anlamda mütalâa ediyoruz.

Şimdi İslâm'ın kendine mahsus sosyal düzeni içinde, kendine mahsus bir fonksiyonu olan herhangi bir kurum, İslâm-dışı bir topum düzenine uyarlanmaya kalkışıldığında, anlamını yitireceği gibi İslâm toplumu içinde ifa ettiği fonksiyonları yerine getirmekten de yoksun kalır.

Örnek olarak zekâtı alalım: Bilindiği gibi, zekât, İslâm toplumu içinde, belli şartları haiz olan mallar üzerinden, Müslümanlarca ödenmesi gereken bir borçtur. Fakat dikkat edilsin ki, bu borcun Müslüman yurttaşa mükellefiyet olarak yüklenmesi ancak İslâm'ın yürürlükte olduğu yerde söz konusudur. Şimdi İslâm'ın yürürlükte olmadığı bir yerde, bu borcun bir mükellefiyet halinde yerine getirilmesi söz konusu edilemez, yani zekâtını

ödemediği takdirde borçlu, devletin bu husustaki müeyyidesine maruz bırakılmaz.

Öte yandan zekâtın sarf yerleri bellidir. İslâm-dışı toplumda ödenen zekât, böylece, zekâtın sarf edilmesi gereken yerlerden ancak bir yere tahsis edilmekte; o da, zekâtın kendilerine verildiği kimseler olmaktadır. Böylece zekâtın sarf mahalleriyle ilgili diğer alanlarda, zekât, kendisinden beklenen diğer fonksiyonları icra etmekten ister istemez mahrum bırakılıyor demek olur. Fonksiyon kaybının birinci veçhesi burada görünmektedir.

Öte yandan, zekâtın, İslâm'ın diğer bütün kurumlarıyla birlikte, faiz sisteminin mutlak olarak geçerli bulunmadığı bir toplum düzeninde kendine ait fonksiyonları yerine getirmesi beklenebilir.

Şöyle diyelim: İslâm-dışı bir toplumda, bilfarz, zekât tahsis mahallerine lâyıkı ile sarfedilmiş olsa bile faizin yürürlükte olduğu bir sistemde, yine de, kendisinden beklenen fonksiyonları icra edemeyecektir. Çünkü İslâmî toplum düzeninde zekât, "verme"nin ifadesi ise, faiz de "almamak suretiyle verme"nin ifadesidir. Yani tek tek kişiler, bütün halinde (cemaat halinde) daima kamuya kendilerinden birşeyler (bir malî değer) verme durumunda bulunur. Böylece mal, toplum içinde sürekli bir akış ve tedavül halinde kalır. Spekülasyon (ihtikâr) yasağı vb. kurumlar da düşülünürse durum daha bir sarahat kazanır.

Oysa İslâm-dışı bir toplumda ödenen zekât, farzedelim kendi bünyesine ilişkin fonksiyonları icra etmiş olsa bile, bu fonksiyonların ifa edilmiş olmasında doğan faydalar, faizin icra ettiği fonrksiyonla sıfıra indirgenecektir; yani makro düzeyde (toplum düzeyinde) zekâttan beklenen faydalar hasıl olmayacaktır.

Üstelik ödediğiniz zekâtın içine dolaylı yoldan olsa bile faizin girmediğinden emin değilsinizdir. Kişisel olarak bu harama (faiz haramına) iştirak etmemiş bile olsanız, elinizde bulunan malı dolaylı yollardan da olsa faizden masun bırakmak sizin elinizde değildir. Bu, işleyen düzenin tabiî sonucu olarak ortaya çıkar, daha açıkçası, zekât olarak ödenen kıymetlerin içinde, faiz kaçınılmaz olarak var bulunur.

Anlaşılıyor ki, günümüzde İslâmî bir uygulamaya rastlanmamasını, İslâm'a ait bir zaafla izah etmeye kalkışmak abestir. Zaman zaman şuna

benzer şeyler söylendiği işitilir: İslâm basit ve sade bir toplum yapısı içinde geçerli bir sistemdi, şimdi toplumsal ve hukukî kurumlar, kuruluşlar öylesine karmaşıklaşmıştır ki, bir zamanlar basit insanların sade ilişkilerine cevap verebilecek nitelikte olan kurallar bugünün ihtiyaçlarını karşılayamaz. Oysa görünüşte karmaşık gibi duran toplumsal yapıya, hukukî ilişkilere yakından bakıldığında, gerçekte aynı temel ilkelere göre çalıştığı kolayca görülür. Ama dünya nüfusunun kalabalıklaşmasını, kapitalist uygulamaların bir sonucu olarak birtakım devâsâ şirketlerin meydana çıkmasını, örgütlerin gitgide şişmesini karmaşıklık olarak sayıyorsanız, o başka. Nicelik farkı, sayıların kabarması, aynı zamanda nitelik farkının olduğunu göstermez. Temel insanî ilişkiler dün ne ise bugün de odur. Bu bakımdan, İslâm için, şimdi andığımız görüş ileri sürülerek onun artık geçersiz olduğu söylenemez.

Kaldı ki, söz konusu iddiayı bir an için doğru farzetsek bile bu iddia bir başka bakımdan da yanlıştır. Şöyle ki, diyelim, toplum yapısı gerçekten içinden çıkılmayacak kadar karmaşıklaşmıştır. Fakat bu karmaşıklaşma İslâmî uygulama neticesinde hasıl olmamıştır. Yani burada, İslâm'ın hasıl etmediği bir neticeden, İslâm'ın içinden çıkması beklenmektedir adetâ. İslâm, şu veya bu uygulamanın meydana getirdiği çözülmez karışıklıklara gene o sistemin uygulamasına devam edilmek suretiyle bir çözüm yolu teklif etmiyor ki! Buradaki inceliğe dikkat gerek. Bu iddia sahipleri şunu demek istiyor: Kapitalist veya sosyalist sistem uygulanmaya devam etsin, fakat bunların tıkandıkları yerde İslâm bir çözüm yolu bulsun! Oysa meselenin bu ele alınış tarzı yanlıştır. İslâm'ın uygulama sistemine, uygulama mantığına terstir bu durum. Bazı Müslümanların mevcut uygulama içinde ortaya çıkmış olan bazı iktisadî, ticarî veya toplumsal ilişkilere İslâmî bir çözüm yolu aramaya kalkışmaları da yanlıştır. Meselâ, bazı Müslüman tüccarların taksitli satışların İslâm düzeninde nasıl yürütüleceğini merak etmeleri gibi. Yani hem taksitli satış olacak, hem taksit farkı (faiz) alınmayacak, bu nasıl olacak diye soruyorlar. Fakat bakalım İslâmî uygulama içinde taksitli satış diye bir hadise olacak mı? Onun için bu gibi meseleler düşünülürken dikkatli olmak gerekiyor. Fakat bu tür meseleler de Müslümanların zihinlerini bulandırmaktan geri durmuyor. Zihnimizi müsteşrik mantığın ortaya attığı bu tür bulanıklıklardan kurtarabilmenin yolu, İslâm'ı ancak ve yalnız kendi ilkeleri

içinde düşünmekle mümkün olacaktır. Başka her türlü toplumsal sistemi İslâm'ın dışında mütalâa ederek yani.

İslâm'ı müsteşrik bakışıyla anlamaya ve değerlendirmeye kalkışmanın en sakıncalı yanı Müslümanları bir takım farazî meselelerle uğraştırmasında ortaya çıkıyor. Gerçekte İslâm'ın uygulanması halinde ortaya çıkması mümkün olmayan bazı meseleler karşısında sanki bu tür problemler İslâm toplumunda varmış veya ortaya çıkacakmışcasına düşünülmekte ve bu farazî problemlere İslâm'ın getireceği çözümler araştırılmaktadır. Oysa bu tür problemlere çözüm yolu aramaya kalkışmadan önce, bu problemin çıkış ve doğuş kaynağı araştırılmalı, problem gerçekten aynı zamanda İslâm toplumunu da ilgilendiren bir meseleyse, ancak o zaman İslâmî çözüm yolunun araştırılmasına girişilmelidir. Fakat bu önemli nokta genellikle gözden kaçırmakta ve aslında daha açık söylersek, müsteşrik mantığının oyununa gelinmektedir.

Yeniden taksitli satışlarda uygulanan vade farkı örneğine dönelim. Şimdi kimi Müslüman tüccarlar bu konu üzerinde ciddi ciddi düşünmekte ve acaba İslâm toplumunda bu uygulama nasıl olacak, diye sormaktadırlar. Onların kaygısı şuradan gelmektedir: Uygulanmakta olan vade farkı, adı ne olursa olsun faizdir. Çünkü bu fark, emeksiz olarak, mücerret halde sermayenin kârıdır diye alınmaktadır. Mevcut faizli düzenin mantığı içinde, tacir aslında bir bakıma söz konusu vade farkını almak zorunda da kalmaktadır. Çünkü kendisi de, aynı şekilde karşı tarafa (diyelim toptancıya veya imalatçıya) söz konusu farkı ödemektedir. Tacir, bütün bu işlemlerin faiz esasına dayandığını hissetmektedir. Ve İslâm toplumunda da vadeli satış olursa (ki işte burada olacaktır diye düşünülmektedir), faiz yasağıyla kendisini faiz alma durumunda bırakan şu durumu nasıl telif edeceğini düşünmekte, merak etmekte, kaygılanmaktadır.

Fakat İslâm toplumu için tamamen farazî bir problemdir bu. Çünkü öncelikle taciri faiz alıp verme zorunda bırakan kapitalistik uygulama İslâm toplumu için söz konusu değildir. Ticari uygulamanın hiçbir safhasında (hammaddenin üretilmesi, işlenmesi ve tüketiciye intikal ettirilmesi safhalarının hiç birinde) söz konusu süreç faiz işlemine bulaştırılmamaktadır. Öte yandan, söz konusu bu taksitli satış işlemi, kezâ kapitalistik uygulamanın bir sonucudur. Lüzumundan fazla üretilen malların satışını sağlamak, tüketiciye intikal ettirebilmek için bulunmuş ve güya

tüketici lehine işleyen bir mekanizma gibi gösterilen bir yöntemdir. Yani aslında üretim safhasından başlayan aksaklık, safha safha tüketiciye yansıtılmaktadır. Tüketicinin o mala karşı gerçek anlamıyla bir talebi yoktur. Fakat reklâm yoluyla taleb üretilmektedir (derivative demand), (reklâmdan doğan maliyetin de tüketiciye yüklenmesi ayrı bir konu). Şimdi, israfın ayrıca önlendiği bir toplumda, bu işlem kökeninde halledilmiş olmaktadır, yani daha üretim safhasında israfa yol açabilecek mal üretimi söz konusu olmayacağından, bundan sonraki süreçte, üretilen malın tüketiciye intikal ettirilmesi gibi bir olayın vuku bulması imkânsız hale gelmektedir.

Şimdi taksitli satış olayının menşeini anlarsak, İslâm'da bu tür bir satış işleminin olup olmayacağını da kestirebiliriz. Ve İslâm toplumunda böyle bir satış usulünün olamayacağını bilirsek, gerçekte çözümü için uğraştığımız problemin tamamen câli (uydurma) olduğunu kabul ederiz. Fakat her şeye rağmen, İslâm toplumunda da illâ taksitli satış olacaktır, diye düşünüyorsak, bu takdirde, İslâm'da her çeşit faiz uygulamasının yasak olduğunu düşünerek, burada da vade farkının (yani faizin) uygulanmayacağını kabul etmek durumunda kalırız. Ki bu durum da, söz konusu süreci tekrar baştan almamıza müncer olur. Üstelik, faiz almayan tacir niye vadeli satsın, sorusu akla gelebilir. Bu soruyla birlikte, türetilmiş taleple gerçek talebin farkını da sezinlemeye başlarız. Neticede İslâm toplumunda üretimin her safhasında gerçek talep doğrultusunda bir üretimin vukubulmak zorunda kaldığı sonucuna varırız.

Burada amacımız, taksitli satış meselesini incelemek değil, fakat genellikle müsteşrik mantığının getirdiği ve İslâm'a göre farazî olan problemler karşısında Müslümanların uyanık bulunmaları gerektiğini vurgulamaktır.

2

Sağlıklı Düşünmeye Doğru

İNANMANIN DİYALEKTİĞİ

Niçin domuz eti yemiyorsunuz? Haram olduğu için mi, yoksa domuz etinden hoşlanmadığınız veya onu sağlığınıza zararlı saydığınız için mi? Yoksa bizim toplumumuzda şu veya bu sebeple domuz eti yemek geleneklerimiz arasında yer almadığı için mi?

Kendinizi domuz eti yemekten yasaklamanız hususunda muhakemenize dayanarak vereceğiniz cevapların her biri karşısında başka bir muhakeme tarzına dayanılarak karşı cevaplar geliştirilebilir. Domuz etinden hoşlanmadığınızı ileri sürerek yemekten kaçındığınızı söylerseniz, size, iyi ama dünyada milyonlarca insan onu iştahla yiyebiliyor, sizin hoşlanmamanız onun lezzeti hakkında mutlak bir doğrunun ifadesi değil, olsa olsa kişisel bir zevk meselesidir, denebilecektir. Domuz etinin insan sağlığına zararlı olduğunu düşünüyorsanız, bunun böyle olmadığını ileri sürenler de var. En azından birtakım ameliyelerle onu sağlığa zararlı olmaktan çıkartmak mümkündür. Nitekim Hıristiyan Batı âleminde böyle yapıldığı söylenmektedir. Yok eğer şimdiye kadar böyle geldiği (gelenek) için yemekten kaçınıyorsanız, hiç bir gelenek sultasını mutlak olarak ebediyyen sürdürmez. Böyle bir gelenek, gelenek olmaktan çıktığı zaman ne yapacaksınız? Yiyecek misiniz, yememekte diretecek misiniz?

Sözü şuraya getirmek istiyoruz: Dinin buyruklarına ve yasaklarına, ancak ve yalnız dinin buyruğu ve yasağı olduğu için uyulur. Bir Müslüman için domuz eti yememenin tek sebebi dinin bu husustaki buyruğunu yerine getirmek içindir. Başka bir şey için değil. Fakat dinin hükümleri içindeki hikmetleri araştırmak olsa olsa fazilettir.

Dinin buyrukları ve yasakları, insanın kendiliğinden keşfedebileceği hükümler değildir. İnsan bu hükümlere kendi tecrübeleri ile ulaşamaz. Öyle olsaydı domuz eti yememek hususunda dünyanın her yerindeki insanlar aynı tavır içinde hareket ederlerdi. Meselâ, solucan etinin yenmemesi gibi...

İnsan, domuz etinin yenmeyeceği hususundaki hükmü kendiliğinden getirmemiştir. Birtakım tecrübeleri sonunda bu etin yasaklanması gerektiği

sonucuna ulaşmamıştır. Yani domuz eti yememek veya içki içmemek, insan tabiatının ve mantığının zaruri bir neticesi değildir. Nitekim bunun böyle olmadığını, halen milyonlarca gayrimüslim insanın bu husustaki uygulaması gösteriyor. Domuz eti yememek, insanın kendi tabiatından ve mantığından gelen bir çıkarıma dayanmıyor, doğrudan doğruya dinin bu husutaki "haram" hükmüne dayanıyor. Ama söz konusu hüküm içindeki hikmetleri araştırmak, az önce değindiğimiz gibi, ayrı bir iştir, şimdi üzerinde durduğumuz konu ile ilgisi yok.

Müslümanlar dinin hükümlerine sırf dinin hükümleri olduğu için riayet ederler, sırf Allah böyle dilediği için riayet ederler. Şeriat, nefse zıt olarak gelmiştir diyen İslâm büyüklerinin sözünü anlamak gerek. Nefse zıt olarak, yani onu terbiye için... Bu bakımdan, nefsin arzusuyla yapılan hiç bir nafile ibadet, dinin buyruğu olduğu için ve sırf bunu için uyulan herhangi bir farzın yerini tutmaz.

Demek ki, insan dine Allah'ın emri olduğu için ve sırf bunun için inanmalıdır. Dine, din dışı bir takım heveslerimizin, özlemlerimizin tatmini için bağlanmak bu meselenin usulü, diyalektiği bakımından yanlış olacaktır. Bu yanlıştan hareket ederek dine varan veya vardığını sanan insan, aynı heveslerle ve aynı usulle dinden de çıkabilir.

Batı dünyasında din konusundaki tartışmaların temel yanlışı, değindiğimiz bu usül noktasında odaklaşır. Dini bütün hıristiyan aydınların çoğu bu usül noktasında açmaza düşmüştür. Onlar, başta, adeta tanrının varlığını ispat ederek muhataplarını inandıracaklarını sanarak yola çıkmışlardır. Oysa aynı kanıtlar ispatlanmak istenen şeyin tam tersine de yol açabilecektir. Nitekim bu tür çabaların sonunda, inananlar inanmaya, inanmayanlarsa inanmamaya devam etmişlerdir.

Eskimolarla ilgili bir filmde, bir misyoner, Hıristiyanlık propangandası için eskimoların arasına katılır. Hıristiyanlığın erdemlerini, ahlâkını anlatırken, elbet sıra Hz. İsa'ya gelir. Eskimo: "Nedir o?" diye sorar. "Bir ışık" diye cevap verir misyoner, "İsa bir ışıktır." der. Eskimo, ışık sözünden hoşlanır ama misyonerin ne demek istediğini kavrayamaz. Söyleneni, kutupta az görülen güneş ışığı gibi bir şey sanır. (Filmin mesajlarından biri hem misyonerle, hem eskimolarla istihza etmektir. Bu noktayı göz ardı ederek baktığımızda, iki ayrı dünya insanı arasındaki iletişimsizlik ön plana çıkmaktadır. Kelimelere yüklenen değişik anlamlar, böyle bir iletişimsizliğe

yol açmaktadır.) Öte yandan misyonerin, meramını anlatırken kullandığı usul de yanlıştır. Çünkü tanrıyı ona ait olmayan, ya da yakıştırma sırfatlarla anlatmaya yeltenmektedir.

Batı dünyasında bu konuda en tutarlı ve doğru yaklaşım içinde olanlardan biri Dostoyevski'dir; o da kendini Batılı saymaz. Şöyle bir sözü var: "Hz. İsa'nın batıl olduğu matematik bir kesinlikle ispat edilse bile, ben gene de onun yanında yer alırdım."

Dine Allah'ın emri oludğu için ve sırf bunun için inmak asal bir usul meselesidir. Bu yüzdendir ki, akla, mantığa yahut hikmete ve felsefeye uygundur diye dine inanmak küfür sayılmıştır. Dinin hükümlerine (yani Allah'ın hükümlerine) hiçbir sebeple mukayyet olmadan inanmak, inanmayı kendi hakikatı içinde yakalamak ve öylece saklamak anlamına gelir.

Şurası var ki, bir kez bu yoldan inanınca dinin hükümlerine ait hikmetlerin araştırılması erdem sayılır. Hiçbir sebeple mukayyet olmaksızın inanmakla, böylece inandıktan sonra din hükümlerinin kapsadığı hikmetleri, sırları, sebepleri araştırmak (tahkik) arasındaki farkı dikkatten kaçırmamak gerekiyor. Bu tür araştırıcılık imanın güçlenmesine yol açarken, hikmete uygundur diye inanmak küfre götürebilir.

GERÇEK VE DOĞRU

Gerçek'le doğru'yu ayırd edememekten, onları yerli yerinde kullanamaktan dolayı yanılsama içine düştüğümüz olur. Bazı gerçekler, sırf gerçek olduğu için, sırf var olduğu için bize aynı zamanda doğru imiş gibi görünebilir. Fakat varolan gerçek acaba bir takım belli doğruların sadık bir yansıması mıdır, yoksa gerçek dediğimiz olgular "doğru olmayanı" da yansıtabilir mi?

Soruyu şöyle de ortaya koyabiliriz: Varolan gerçekler her zaman "olması gereken"i mi yansıtır, yoksa olması gerekmeyen ve aslında bir doğruya tekabül etmeyen şeyler de mevcut gerçeklerde yansıyabilir mi? Bu son söylediğimizi şöyle bir örnekle somutlandırabiliriz: Marx'ın diyalektiğine göre işçi ihtilalinin İngiltere'de olması gerekiyordu. Çünkü öngörülen teorinin temel aldığı bütün maddi gerekçeler böyle bir sonucu teorik olarak kaçınılmaz kılıyordu; fakat teorik olarak "olması gereken" ile gerçekte "olan" birbiriyle çakışmadı. Gerçekler, teorik olarak olması gerekenden

başka türlü tezahür etti. Daha açık bir deyişle, teorinin soyut olarak içerdiği doğrular, her zaman somut plânda bir doğruya tekabül etmeyebilir. Teorik doğrularla pratik doğrular (yani gerçekler) her zaman birbirinin aynı olmayabilir.

Günümüz İslâm dünyasının halen içinde yaşadığı statü, bu durumu dolaysız yoldan yansıtacak niteliktedir. Şöyle ki: Müslümanların, halen içinde yaşadıkları gerçekler, aslında onların yaşaması gereken gerçekler değildir. Müslümanlar, halen dünyanın her yerinde kendilerine ait olmayan bir hayat tarzı içinde yaşamaktadırlar.

Fakat mevcut durum, bu kendine ait olmayan bir hayat tarzı içinde yaşama gerçeği, o kadar kanıksanılmış ki, gelen her yeni nesil halihazırdaki "gerçekle" dünyaya gözlerini açtığından, bu gerçeği aynı zamanda Müslümanların içinde yaşaması gereken olağan ve doğru bir durum diye algılayabilmektedir.

Müslümanların yaşadığı veya onlara yaşatılan yanlışlar, birçoklarına kaçınılmaz gerçekler diye görünebilmektedir. İslâm'ın yaşanılması gereken doğruları kendine ait olmayan düzenlerde icra edilmeye çalışıldığından, fakat bu durumda da o doğruların asıl mahiyetleri kaybolduğundan, şimdi çoğu kafalarda İslâm'a ait doğrularda eksikler bulunabileceği gibisinden yanlış izlenimler uyanabilmektedir. Şu açıklamayı getirmek istiyorum:

Bir zamanlar Müslümanca bir düzende tiyatro konusunun nasıl çözümlenebileceği sorusu kafamı kurcalamıştı. Bugün bazı Müslümanlar bu sorunun niçin kafamı kurcaladığına hayret edebilir. Tiyatro konusu kafamı niçin meşgul emişti? Bir kere gerek mekteplerde okutulanlar, gerek ilk gençliğimizde izlediğimiz yayın organları, tiyatroyu, kafamıza vazgeçilmez sanat dallarından biri olarak yerleştirmişti. Hatta o zaman yaşadığımız taşra kentinde tiyatro bulunmadığı halde, biz, tiyatroyu adetâ hayatımızın zorunluluklarından biri gibi kabul etmiştik. Şimdi mesele şuradaydı: İslâm, kadının sahneye çıkmasına, sesini namahreme duyurmasına müsaade etmeyeceğine göre, tiyatrodansa vazgeçemeyeceğimize göre, bu meseyi İslâmi platformda nasıl bir çözüme kavuşturacaktık? Çözümlerden biri şu olabilir diyordum: Yazılacak eserlerde kadına rol verilmez, olur biter. Fakat bunu başarmak her zaman mümkün olmayabilirdi. O takdirde acaba kadın rollerine "zenne" mi çıkartmalıydı? Bunun da çirkin bir şey olduğunu düşünmekten hâli kalmıyordum ve içim bu çözüm tarzına da ısınamıyordu.

Osmanlı toplumuna tiyatro girince "zenne" istihdamına başvurulmuştu. Yoksa, kadın rolleri, ses olarak sahne dışından mı duyurulmalıydı?

Görülüyor ki, bu ve buna benzer, akla gelebilecek çözüm yollarının hiç biri, meseleyi kökünden kesip atamıyordu. Çünkü tiyatroyu bir kez vazgeçilmez bir zaruret sayarak yola çıkmıştık. Bu durumda, kafamız ister istemez bu zarurete bir uzlaşma ortamı aramak durumunda kalacaktı. Bizim yaptığımız da bundan başka bir şey değildi.

Bugün, İslâmî konular tartışılırken veya ortaya konulurken, çoğu kez benim bu zihinsel tiyatro deneyimimi hatırlamak zorunda kalıyorum. Bize vazgeçilmez diye belletilen veya bizim kabullerimiz arasına vazgeçilmez diye koyduğumuz bazı meseleler bu tiyatro olayına benzemektedir. Bizim doğru veya yanlış diye kabul ettiğimiz şeyler, çoğu kez, taşıdığımız zihniyetin dışa vuran yansımaları oluyor. Bir hususun doğru olduğunu da, yanlış olduğunu da belirleyen faktör bizim zihniyetimizle, dahası niyetimizle yakından ilgili bulunuyor.

Böyle söylemek şüphesiz ki her "doğru"nun mutlaka "nisbi" olduğu anlamına gelmez. Fakat doğru diye bildiğimiz bazı sonuçları meydana getiren sebeplerin, gerekçelerin "müntehasını" irdelememizi gerektirir. Eğer bu irdelemeyi yapacak araçlardan yoksun bulunuyorsak, bazı neticeleri ancak pratik zaruretler adına doğru kabul ediyoruz demek olur. Yoksa o netice üzerinde "mutlak" anlamda doğrudur diye bir kabulümüz söz konusu olamaz.

Hukuktaki "muhakeme usulleri" bu tür pratik kabullerin tipik örnekleri arasında sayılabilir. Mahkeme, elindeki delillere göre hükmeder. Hükmünün doğru olabilmesi, yani realitedeki bir vukuatın karşılığı olabilmesi için, mevcut delillerin o vukuatı aydınlatabilecek nitelikte olması gerekir. Eğer deliller yeterli değilse, verilecek hüküm de, realitedeki bir vukuatın karşılığı sayılmayacaktır. Fakat mahkeme, delillerin dışında kalan bir hüküm de veremez. Doğru olan şey isterse delillerin dışında kalmış olsun. Bir de mevcud delillerin değerlendirilmesi hususu var ki, burada hakim, dâvâ esnasında edindiği kanaatlerine göre elindeki delilleri yönlendirmek hususunda bir "takdir" hakkına sahiptir. Kısacası, hakimin verdiği hükmün doğruluğu mutlak anlamda bir doğrunun tesbiti olmayabilir, verilen hükmün doğruluğu ancak elde bulundurulan delillere nisbetle "doğru" sayılır.

Kapitalist Batı'da olsun, sosyalist Batı'da olsun Türkiye ve benzeri ülkeler için bir takım "iktisadi kalkınma" programları hazırlanmıştır. Bu programların çoğu "iktisadî kalkınma" adı verilen bir "bilim" çerçevesinde öngörülmektedir. Aslında Batı için mesele olan şey, geri kalmış diye baktığı ülkelerin derdine derman olmak değil, fakat mevcut sömürü düzeninin sürdürülme imkânlarını "bilimsel bir tabana" oturtma endişesi ve gayretidir. Nitekim "kalkınma iktisadı" adı verilen varsayımlar en başta, "geri" dediği ülkelerin onulmaz bir kısır döngü içinde bulunduklarını ispat etmekle konuya girerler. Binlerce sayfalık incelemelerinin, araştırmalarının hiçbir satırında bu ülkenin çocuklarına ümit verebilecek bir tek satıra bile rastlayamazsınız. Fakat bu ülkelerde işbaşına getirilen siyasî kadrolar, delil olarak ellerinde hep bunlardan öğrendiklerini tutmayı "bilimsel" bir davranış sayarlar ve sanırlar.

Meselâ, bugünkü iktisat ilminin bir ülkenin gelişmiş sayılabilmesi için koyduğu kıstaslardan biri, o ülkede fert başına düşen milli gelir esasıdır. Bir ülkede, fert başına düşen milli gelir yılda şu kadar dolar olursa, o ülke gelişmiş sayılır deniyor. Niye?

Bu son sorunun bizim için önem taşıyan yanı şudur: Varsayımlarımızın arasına böyle bir kıstası esas alarak yola çıkmaya kalkışırsak daha baştan yolu şaşırmış, yanlış yola girmiş oluruz. Çünkü Müslüman için hedef İslâm'ı yaşayarak belli bir milli gelire ulaşmak değildir. Allah'ın rızasını kazanmak için yaşamaktır. Ama bu da, belli bir milli gelir seviyesine ulaşmaya engel değildir, o başka. Önemli olan, hedefin milli gelir seviyesini yükseltmek gayesiyle yola çıkılmadığını kavrayabilmektedir.

Bugün yaşayan Müslümanlarda tuhaf biçimde bir Ebu Talib kompleksinin yansıdığına şahid oluyoruz. Ebu Talib kendisi için "atalarının dininden döndü derler" diye kelime-i şehadeti getirmekten kaçınmıştı. Şimdi bir başka biçimde bazılarımız tıpkı Ebu Talib'in yürüttüğü mülahazalar içinde bulunuyoruz ve adeta onun gibi Resulullah (sav)'a "Sen doğru söylüyorsun, Allah birdir" diyoruz da, iş teslim olmaya gelince, Ebu Talib nasıl atalarının dini uğruna teslim olmaktan kaçındıysa, biz de sanki atalarımızın diniymiş gibi baktığımız bir takım "ilmî safsatalara" bakarak teslimiyetten kaçınıyoruz. En azından yaptığımız, bu "ilmi safsatalarla" İslâm'ı telif emeye kalkışmak oluyor. Vaktiyle bizim tiyatro konusunda yapmayı denediğimiz gibi.

İslâm'ın hükümlerinin mahiyeti o hükümleri yaşayan bir cemaat içinde bulunmadıkça tam mânâsıyla kavranabilir olmaz. Bu hükümler "bilgi şubesi" olarak bilinmez demiyorum. Fakat bu hükümlerin uygulamada nasıl işlediğini kavramak ancak İslâmî bir cemaat yapısı içinde mümkün olabilir diyorum.

İş, salt bilme noktasına indirgenirse, Müslüman olmayan herhangi bir müsteşrik bu bilgileri papağanlara mahsus bir marifetle pekâla öğrenebilir. Öğreniyor da. Ne var ki, bildiğini yaşamak ve bildiğini "içerden" kavramak büsbütün ayrı bir keyfiyettir. İslâm'ı "dışardan" öğrenerek onu bildiğini sananların İslâma yöneltikleri eleştirilerin temel sakatlığını, değindiğimiz bu noktada aramalıdır. Bu eleştirilerin sayısız örnekleri verilmiştir. Fakat hepsinin ortak noktası İslâm'a İslâm'ın dışında kalan bir mantıkla yaklaşmaya çabalamasında görülüyor.

İslâm-dışı mantığın İslâm'a ait hükümlerde akıl erdiremediği hususların bulunmasını tabiî karşılamak lâzım. Onlar hem Öklit'in teoremlerini kabul ediyorlar, hem de paralel doğrular illâ da kesişsin istiyorlar. Nasıl ki, Newton'un, Galileo'nun fizikteki varsayımlarından hareket ederek fezada seyahat etmek mümkün olmazsa ve bu işi mümkün kılabilmek için fizikte Einstein'ın varsayımlarına müracaat etmek zorunlu ise; kapitalist yahut sosyalist mantıkla hareket ederek İslâm'ın hükümlerini kavramaya çalışmak da o derece muhaldir.

Kapitalist mantığın verilerine göre düşünenler faizsiz bir iktisadî ve ticarî hayatın nasıl sürdürüleceğine akıl erdiremezler. Çünkü kapitalist mantığa göre ortada mutlaka para alıp satan bir müessesenin varlığı gereklidir. Para alıp satan müesseseyi (banka) kaldırdınız mı, kapitalist iktisadiyatın temelini dinamitlemiş olursunuz. Hem kapitalist olmayı kabulleneceksiniz, hem de faize hayır diyeceksiniz, olmaz bu. Fakat İslâm'ın faiz yasağını eleştirmeye kalkışanlar, hadiseye kapitalist mantık çerçevesinde bakıyorlar. Yani hem kapitalist dizge devam etsin diye düşünüyorlar, hem de bu dizge içinde faizin yasaklanacağını sanıyorlar. Oysa vahiy mantığını bir an için ihmal ederek bu olaya baktığımızda, mücerret faiz kalksın diye muhakeme yürütmek aynı zamanda özel mülkiyeti reddetme sonucunu da beraberinde getirir (sosyalizm). Oysa İslâm'ın faiz yasağı özel mülkiyetin yürürlükte bulunduğu bir dizge (sistem) içinde cereyan etmektedir ve faiz yasağı

İslâm'ın diğer bütün hükümleriyle bir arada ve aynı zamanda uygulandığında bir anlam ifade eder.

İslâm-dışı mantığın İslâmî hükümlerin uygulanabilirliği hususunda anlamakta güçlük çektiği başka bir husus da, bu hükümlerin uygulanmasının kişilerin keyfine kalmış bir iş olduğunu zannetmelerinden ileri gelmektedir. Bu zan da, Batının devlet anlayışını İslâm'a uyarlamak yanlışlığından doğuyor. İşte bu mantık farkı, onların İslâm'ı anlamalarına engel oluşturuyor. Bu mantık, devletten vergi kaçırma olayıyla zekât vermemeyi aynı şey sanmaya teşnedir. Zekâtın zorla alındığı halleri bir kenara bıraksak bile, vergi kaçırmakla zekât vermemek arasındaki mahiyet farkını kavrayabilmek gerek.

Kısaca aktüalitedeki zihin karışıklıklarının çoğunun İslâmî hükümlere Müslümanca yaklaşılmamasından ileri geldiğini söylememiz mümkündür.

TEMEL TERCİH ÖNEMLİDİR

Bir hukuk profesörü, vaktiyle şöyle bir soru sormuştu: Hayat, toplum, toplumsal ilişkiler günden güne değişiyor; oysa İslâm'ın hukuk kuralları değişmiyor . Değişen toplumsal ilişkilerin ortaya çıkardığı yeni yeni sorulara, söz konusu değişmeyen kurallar muvacehesinde nasıl cevap verilebilir? İslâm'ın hukuk kurallarını değiştirmek elimizde olmadığına göre, yapabileceğimiz bir tek şey kalıyor geriye, o da, toplumun gelişmesini önlemek, toplumu katılaştırmak, dondurmak. Ama bu da elimizde olmadığına göre, yani toplumsal gelişmeyi de önleyemeyeceğimize göre İslâm'ın kurallarını nereye koyacağız? Hangisini feda etmemiz gerekiyor: gelişmeyi mi, nassları mı?

Şimdi bu sorudaki sakatlık şurada: Gelişme, ilerleme vs. diye adlandırılan toplumsal değişmenin muharrik temeli İslâmî yaşama tarzı mıdır, yoksa İslâm-dışı yaşama tarzlarının ortaya koyduğu bir sonuç mudur?

Asıl cevabı araştırılması gereken husus ilkin bu olmalı. Aksi takdirde, İslâm-dışı sorulara İslâmî cevaplar aramak zorunda kalarak boşu boşuna uğraşmış ve İslâmî bir ortamda yeri olmayacak düzmece bir probleme cevap araştırmak gibi faydasız bir işe girişmiş oluruz.

Her şeye rağmen sorulan sorunun şaşırtıcı karakterine değinmek gerekiyor. Soru, bir yanda nasslar, bir yanda toplumun değişen ihtiyaçları diye ortaya konulurken, Batı kültüründe Roma hukuku ile Hıristiyanlığın muhassalası olarak ortaya çıkan hukuk nosyonu göz önünde tutuluyor. Ayrıca Batı kültürü çerçevesinde "gelişen" bir toplum yapısının mevcudiyeti esas kabul ediliyor. Batı kültürü için anlamlı sayılabilecek yukardaki soru, bu kez, kendi toplum yapısını o kültüre benzetmek isteyen başka bir topluma tevcih ediliyor. Başka bir deyişiyle "Batılılaşmak" isteyen bir toplumun üyelerine, batılılaşmanın haklılığı, böyle bir soruyla delil olarak öne sürülüyor.

Oysa, hadise Müslümanca bir açıyla değerlendirildiğinde, böyle bir soru, her yanıyla daha baştan "batıl" hükmündedir. Çünkü Batı kültürünün ortaya koyduğu değişmelere İslâm değil, gene o kültür cevap vermek zorundadır. Nasıl ki, İslâmî hayatın zarurî kıldığı sorularda da, cevaplar İslâm'dan aranır —başka yerden değil.—

Ayrıca Batılılaşmadan yana veya ona karşı oyumuzu kullanırken hangi kıstastan hareket ediyoruz? Bu hususta kullandığımız kıstaslar bize yine ya Batı tarafından verilmiştir yahut İslâmî bir kıstası nirengi noktası yaparak hareket ediyoruzdur. Eğer Batının verdiği kıstasları kullanarak yönümüzü, tercihimizi tayin etme durumundaysak, bu takdirde yöntemler gözümüzde son derece önem kazanacaktır. Yok eğer İslâmî nokta-i nazarı mesned ittihaz ederek hareket ediyorsak, bu takdirde bu konudaki yöntem tercihi meselesi birden bire sıfıra müncer olacaktır. Çünkü bu durumda temel kabuller ve temel tercihler öne çıkacaktır.

İmdi, temelde Batılılaşmayı kabul etmekle beraber onun yöntemi hususunda uzlaşamayanların gözünde bir Bolşevik tipi Batılılaşma ile Mao tipi yahut Japon tipi bir Batılılaşma arasında dağlar kadar fark olduğu varsayılmaktadır. Oysa bir Müslüman için, bu durum, kırk katır mı, kırk satır mı, tercihinden başka bir şey değildir.

Batı uygarlığının üyesi herhangi bir ülke için sosyalizm ile kapitalizm belki bir temel tercih meselesi olarak ele alınabilir. Fakat bu uygarlığa dahil olmayan bir ülke için bunlar birer yöntem meselesidir. Nitekim Mao'nun kültür ihtilali diye adlandırılan olayını bugün Batılı düşünürler, Batılılışma yolunda hızlandırıcı bir etken olarak değerlendirmektedirler.

Meselenin ilgi çekici bir yanı günden güne daha da aydınlanmaktadır. Halen sosyalizmi Batı'ya , Batı'nın kapitalizmine, emperyalizmine, sömürüsüne karşı koyabilmek için gerçekleştirdiğini ileri süren Doğulu ülkeler (Rusya, Çin) gide gide kapitalist bir dönüşüm sürecine girmektedirler.[3] Halen sadece çok uluslu şirketlerin bir kapalı devre faaliyeti gibi görünen, sosyalist rejimleri etkilemeyeceği farzedilen bu yeni vetirenin önümüzdeki yıllarda nasıl bir veçhe arzedeceği daha vâzıh bir biçimde belirecektir. Japon usulü Batılılaşmaya hayranlık duyanlar, onun en çok, kendi kültürünü koruyabilmiş olmasına dikkatleri çekiyorlardı. Fakat günümüz Japonyasının artık geleneksel kültürü ile nasıl bir bağıntısının kaldığı ciddi bir sorudur. Batılılaşmadan yana oyunu kullananlar için bile yöntem meselesinin uzun vadelerde fazlaca bir anlam taşımadığı, taşımayacağı sanırım artık anlaşılır bir olay olsa gerek.

YABANCI TERİMLERLE İSLAM'A BAKMAK

İslâmî normlara göre düşünememe gerçeği sanılandan daha derin ve yaygındır. Bunun belirtilerini görebilmek için, çoğu zaman fazla uzaklara gitmeye, derin araştırmalara başvurmaya da lüzum yok. Ağızdan kaçırılmış bir söz, küçük bir sürç-ü lisan bile, dikkatli biri için, bu hususta bir ipucu verebilir.

Dilimize git gide yerleşmekte olan "din adamı" sözü artık hemen herkes tarafından yadırganmadan kullanılabilmektedir. Müslümanlar tarafından böyle bir tamlamanın artık yadırganmadan kullanılabilmesi, göründüğünden ve sanıldığından çok daha önemli bir anlamın göstergesi olmalıdır. Bu sözler, Müslümanların farkında olmadan, bir başka kültürün diliyle konuşmaya başladıklarının, kendi terimleri yerine bir başka kültürün terimlerini ikame ettiklerinin göstergesidir.

Artık yadırganmaz hale gelen böyle bir ifadeye basit bir hadise gibi bakabilir miyiz? Bu ifade, onu kullanan kimselerin belki kastetmeyi akıllarından geçirmedikleri bir zihniyetin yayılmasına yol açacak önemde olmasa, ona masum bir sürç-ü lisan deyip geçilebilirdi. Fakat yan yana getirilen bu iki kelime gerçekte o kadar masum değildir.

İslâm'da "din adamları"ndan bahsedilmesi, din adamı diye bir sınıfın, bir mesleğin mevcut bulunduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Din kelimesi daha değişik sıfatlar alarak da kullanılmaktadır. "Din adamı" gibi, meselâ "dinî ibadetlerimiz" veya "dinî günler" vs. ifadelere de rastlanmaktadır. İlk bakışta yanlışlığı hissedilmeyecek kadar örtülü olan bu ifadelerin altında da, dini, dünya işlerinden veya dünyadan ayrı gören bir telâkkinin varlığı kabul edilmelidir. Bütün bu çeşit ifadeler, terkipler, tamlamalar, bize Hıristiyan Batı kültüründen geçme terimlerdir. "Dinî ibadet" derken sanki dinî olmayan bir ibadet biçimi varmış gibi veya daha kötüsü davranışlarımızın bir kısmı ibadet hükmünde, diğer bir kısmı ibadetin dışında kalıyormuş gibi bir izlenim uyandırılmaktadır. İbadeti Hıristiyanlıkta olduğu gibi, bir seremoni, bir ayin olarak telakki edenler için mesele yok elbet. Fakat hakkını vererek yaşayan bir Müslüman için ibadet olmayan, ibadet hükmüne geçmeyen hangi davranış vardır?

Günlük konuşmalarımızda "din" diye bir ayrıma yer vermemiz, biz farkında olmasak da, bizim hangi zihniyete göre düşündüğümüzü ele verecek bir kıstasdır.

Samimiyetle Müslümanlığını ortaya koymak isteyen kimselerde bile, İslâm'ı kapitalizmle veya sosyalizmle bir arada düşünmek eğilimlerinin salgın halde bulunduğu günümüzde onu bu izm'lerden biriyle terkip ederek düşünmek nerdeyse moda haline gelmişken, İslâm'ı sadece ve sadece kendi bağlamı içinde düşünerek ona teslim olmak önemsenmeye değer bir olay sayılmalıdır.

Kendisiyle yapılan bir mülâkatta Garaudy şöyle söylüyordu: "Batı rönesansı, Müslümanlardan sadece tecrübe (deney) metodu ile tekniğini aldı. Onun, Allah'a götüren ve insanlığa hizmeti esas alan yönünü bir tarafa bıraktı."[4]

Basit gibi görünen bu cümle, bu basitliği içinde Batı tefekkür tarzı ile İslâmi tefekkür tarzı arasındaki önemli farklılığı işaret etmektedir. Bu fark, çoğu zaman gözlerden kaçtığı için biz, Batı ilmi ile İslâmî ilmi kolayca aynı kaba koyabiliyor ve onları aynı kab içinde mütalâa edebiliyoruz. Gene bu yüzden ve tabii Batı zihniyetinin telkinleriyle, bilimi objektif, tarafsız, her yerde aynı kalıplar içinde uygulanabilir bir vakıa olarak kabul edebiliyoruz. Bu görüş, bilimi, insanların dışında, amacı kendinden ibaret bir faaliyet alanı olarak görüyor. Bununla birlikte, pratikte hiç de böyle olmadığı, o ilmi ortaya koyan zihniyetin isterleri doğrultusunda bir pratiği gerçekleştirdiği

görülmektedir. Gerçekleştirilen bu pratikse, gene kendi temel paradigması içinde, insanları Allah'tan uzaklaştırıcı bir fonksiyon icra etmektedir.

Batı rönesansı, İslâmî tefekkür tarzından aldığı her türlü bilgi ve yöntemi profanlaştırmıştır. Yani onun kutsal içeriğini boşaltmış, bu bilgi ve yöntemi boş kalıplar halinde benimseyerek içeriğini dünyevî ve cismanî bir anlayışla doldurmuştur. Bu bilgi ve tecrübe birikimini Allah'a götüren, insanoğluna bu yolda hizmet veren bir amaçla kullanmamıştır.

Sözünü ettiğimiz niyet farklılığı, o kadar önemlidir ki, bu farklılığı kavramadıkça, İslâm'ın ve Batı'nın ve Doğu'nun ortaya koydukları kültürlerin farklılığının lâyıkıyla değerlendirilebileceğine ihtimal veremiyorum. İslâm'ın temel mesajlarından biri olan evrenin yaratılmış (mahluk) olması keyfiyeti, Müslüman alimlerin ona mahluk olarak (bir başka yüzüyle emanet olarak) muamele etmesine yol açarken ve bu anlayış, kendi doğrultusunda bir ilim ve tefekkür tarzını hasıl ederken; evrenin (ve dolayısıyla tabiatın) mahlûk olduğu inancından yoksun bir yaklaşım, aynı tabiata, günümüz Müslüman düşünürlerinden S.H. Nasr'ın belirttiği gibi, ona sorumsuzca, bir fahişe gibi muamele edilmesine yol açmaktadır. Bu yüzden de Batı teknolojisi halen, elinde dünyayı birkaç defa imha edebilecek bir nükleer gücü bulundurabilmektedir.

İslâm'ın ilim anlayışıyla Batı'nın ilim anlayışındaki farklılık böylece sırf soyut ve kuramsal, spekülatif bir değer ifade etmiyor, daha önemlisi bu anlayış farkının pratikteki yansıması oluyor.

DÜŞMANIN SİLAHI

İslâm, Müslümanları kâfirlere benzemekten men etmektedir. Bu, her Müslüman için genel bir hüküm mahiyetindedir. Giyim kuşamdan başlayarak yemek yeme tarzına, selamlaşmaya, beşerî ilişkilerdeki tavırlara kadar, günlük ve bireysel yaşantıdan toplum düzenini yöneten her çeşit kurallara kadar, İslâmî nasslara bağlı kalarak yaşamak, Müslümanları bir bakıma kâfirlere benzemekten kendiliğinden alıkoymaktadır. Bu hükümlere bağlı kalarak yaşandığında Müslüman, kâfirlere benzemekten ve onlara özenmekten zaten kendiliğinden korunmuş olmaktadır.

Öte yandan "düşmanın silahıyla silahlanınız" şeklinde Türkçeye aktarılan bir hadis-i şerif meali var. Demek ki, bu hadis-i şerif'in sakladığı anlam,

yukarda belirlenmiş olan genel hükümle sınırlıdır. Yani düşmanın silahıyla silahlanmakla beraber, gene de düşmana benzememek gerekmektedir. Başka şekilde söylersek, Müslümanların "düşmanın silahıyla silahlanması" onlara benzemeleri anlamına gelmemektedir.

Öyle sanıyorum ki, günümüzde, bazı Müslümanları düşmanın silahıyla silahlanma hususunda tedirginliğe sevkeden saiklerin başında, acaba düşmanın silahıyla silahlanırsak onlara benzer miyiz, gibi bir mülahaza bulunmaktadır. İslâm'ın öngördüğü diğer bir hükmü, daima "orta yol" da bulunmak gerektiği yolundaki hükmü hatırlarsak, şimdi değinilen endişenin geçerli ve gerçekçi olmadığını temellendirebiliriz.

İlkin "düşmanın silahı" sözünü, başka hiç bir mecazî anlama çekmeksizin sadece ifade edilen anlama mahsus ve münhasır bir ıstılah olarak anlamak gerektiği kanısındayız. İkinci olarak, düşmanın silahıyla silahlanın sözünü, aynı zamanda bu silahı İslâm'ın buyrukları çerçevesinde ve İslâmî amaçların gerçekleşmesi doğrultusunda kullanın şeklinde anlama zorunluluğu vardır. Yani hem düşmanın silahıyla silahlanıp hem bu silahı düşmanın telkin ettiği amaçlar doğrultusunda kullanırsak, işte bu noktada, kâfirlere benzememek hususundaki emrin sınırını geçmiş (haddi aşmış) oluruz. Buradaki sınırlamalara özellikle dikkat edilmesi gerekiyor.

Düşmanın silahıyla silahlanırken onlara benzeme endişesi, aslında o kadar basit bir olay değil. Özellikle, düşmanın bugünkü silahlarını gözönünde tutar da, onların karmaşık bir takım teknik süreçlerin eseri olduğu, bu teknolojinin de yalnızca silah sanayii ile ilgili bulunmayıp bütün bir yaşama tarzına bağlanabileceği gerçeği göz önüne alınırsa, "silahlanın" hükmünü yerine getirmenin ne kadar zor ve görünmeyen tarafları bulunabileceği kabul edilir sanırız. Bununla birlikte bu tür güçlüklerin, bir hükmün yerine getirilmesi hususunda mazeret sayılmayacağı hatırlanmalıdır.

Tabii burada, önemli meselelerden biri, düşmanın silahının ne olduğu hususunda isabetli bir karara varmaktır. Düşmanın sahip olduğu silahlardan hangisini veya hangilerini kullanacağı hususunda doğru bir mütalâaya sahip olunmalı ki, mukabil silahlar ona göre edinilebilsin.

Bir başka husus da şu olabilir: Yukardaki bütün mülahazalar taazzuv etmiş bir İslâm toplumu için geçerlidir. Silahlanmanın maksadı, kanımızca, düşmanın silahını etkisiz hale getirmektir. Düşmanın silahını etkisiz hale

getirmek için elimizdeki silahı mutlaka kullanmak zorunda olmasak bile, elimizde silah bulundurmak kaçınılmaz görünmektedir. Mesele hadleri isabetle tayin edebilme noktasında toplanıyor.

ÇAĞIN GÖZÜYLE

İSLAM'A MI BAKMALI,

İSLAM'IN GÖZÜYLE ÇAĞA MI?

İnsanın karşı karşıya bulunduğu bir meseleyi, bir bakışta ve küll halinde kavrayabilmesi olayına bedahat, deniliyor. Burada, insanın zekâsının, bilgisinin payı vardır elbet. Fakat bunlardan da çok, o kimsenin meselelere yaklaşırken kafasındaki ölçülerin yerli yerine oturmuş olması, bu ölçülerin yerli yerinde kullanılabilmesi önem kazanmaktadır. İnsanın kafasında oluşmuş olan ölçüler muğlaksa, onun meseleye yaklaşış tarzı da muğlak kalır. Bu bakımdan insanın, yaklaştığı meseleyi hangi açıdan hangi ölçüyle ele alacağını bilmesi, birinci adımdır. İnsan, dayandığı fikrî platformun mahiyetini açık seçik bilmelidir. Böylece, zihin aydınlığını (bedahati) sağlayan hususun dayandığımız ölçüler olduğunu söylemiş oluyoruz.

Şimdi ben, faraza, "Biz Osmanlıcı değiliz" dersem bu sözüm hem benim için, hem benim ölçülerimi bilenler için açık ve kesin bir anlam taşır. Çünkü ben bu sözü söylerken elimdeki hangi ölçüye göre konuştuğumu, beni böyle konuşmaya sevkeden gerekçenin ne olduğunu biliyorum. Fakat benim ölçülerime uzak olan, benim ölçülerimi bilmeyen birisi için bu cümlenin açık seçik bir anlamı bulunmayacaktır. Hatta benim sözümün anlamını paylaştığını söylese bile, benim bu sözle neyi kasdettiğimi bilemeyeceği için, yanılabilecetir de. Çünkü pek muhtemeldir ki, onun Osmanlıcı olmadığı yerde, biz Osmanlıcı olabiliriz.

Sözgelimi, Batıcılar (aynen hakiki Batılılar gibi) Osmanoğlu'nu sevmezler, dolayısıyla Osmanlıcı da değildirler. Bu yüzden onlar da kolaycacık "biz Osmanlıcı değiliz" diyebilirler. Fakat onların bu sözünün altında İslâm düşmanlığı vardır. Osmanlılar Müslüman oldukları için onlardan yana görünmezler. Oysa biz, işte bu noktada Osmanlıcı olduğumuzu söyleyebiliriz. Fakat biz, "Osmanlıcı değiliz" derken, İslâmî davranışlarımızda bize Osmanlının örneklik edemeyeceğini, ondan şu veya bu şekilde yararlanmamız mümkün bulunsa bile, bizim için asıl örneğin "Asr-ı Saadet" olduğunu bildiğimiz için böyle söylemekteyiz. Öte yandan, Türkiye'de birtakım sosyalistler de Osmanlıcı olduklarını ileri sürerler. Fakat onların Osmanlıcılığı ile bizimki arasında gene fark vardır. Sosyalist, Osmanlıcı olduğunu söylerken, kendine "milli bir dayanak" arama ve bulma çabasındadır. Biz, Osmanlıyı, bütün hatalarına ve her şeye rağmen mücerret

bir İslâmî gayret içinde gördüğümüz için severiz. Oysa sosyalist, bu noktada ondan nefret eder.

Demek ki, mücerret bir söz, onu söyleyenin amacına göre değişik anlamlara gelebilmektedir. Bu değişik anlamların açıkça anlaşılabilmesi için, kendimize ait ölçülerimizi bilmek ve kullanmak durumundayız. İnsanlarımız bazı meseleleri anlamak hususunda şaşkına dönmüşse, bu onlara kendi ölçülerinin unutturulmuş olmasından ileri geliyor. Osmanlıcılığı bu bakımdan bir misal olsun diye andık.

Günümüzde kendisine Müslümanım diyenlerin çoğu "çağın gözüyle İslâm'a bakma" yaklaşımını benimsemiş durumdadır. Bilim diye belletilen çağdaş sapkınlıklara kesin doğrular diye bakılınca, yani "bilim" denilen hadise yeni bir "din" olarak peşin dogmalarımızın arasına karıştırılınca, bu yeni dogmaların bile İslâmiyeti "reddedemediğini" görme hevesi çoğu Müslümanın böyle bir bakış açısını benimsemesine yol açmıştır. Günümüz Müslümanlarına kazandırılmak istenen yanlışlığın, sapkınlığın belli başlılarından biri budur. Bu bakış açısının gizlediği temel espri şöyle bir fikri telkin etmek ister: Aslolan bilimdir ve önemli olan bu "bilimin" değerlendirmesidir. Oysa Müslüman, çağın gözüyle İslâm'a bakmaz, İslâm'ın gözüyle çağa bakar.

Müslüman, kendisini değerlendirmeye tabi tutmak isteyen "kıstası" "Müslümanca" olup olmadığına göre değerlendirir. Eğer kullanılan kıstas "Müslümanca" değilse, bu kıstas, İslâm'ı ister göklere çıkarsın, ister yerin dibine geçirmeye çabalasın bir değer ifade etmez. Başka bir deyişle bizim için aslolan, bu kıstaslar hakkında İslâm'ın ne dediğidir.

Batı'da Rönesansın doğuşuna Müslüman bilginlerin ön ayak olduğu iddiası, Batı'nın geliştirdiği bilim karşısında aşağılık duygusuna kapılanların fikrine tercüman olmaktadır. Eğer Müslüman bilginlerin çalışmaları olmasa, Batı'da Rönesans doğmazdı, deniliyor. Bu fikir aslında büsbütün yanlıştır demek istemiyoruz. Fakat burada önemli olan, gene, temel yaklaşımımızı doğru tesbit edip etmememizle ilgilidir. Rönesans, aslında, Batı'da, Hıristiyanlığa karşı bir dinsizlik gayretinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. O çağın Batılı bilim adamları veya sanatçıları, fikirlerini geliştirirlerken Müslüman bilginlerden de "yararlanmışlardır." Fakat bu demek değildir ki, Rönesans, "İslâm ruhunun" bir hasılası olarak meydana getirilmiştir. Ama "Rönesans" deyince hayranlıktan dillerini yutayazanlar, her halûkârda, bu

harekete İslâm'ın da adının karıştırılmasından hoşlanıyorlar. S.H. Nasr, Rönesans vâkıası hakkında şu çarpıcı gerçeği belirliyor: Rönesansa Müslüman bilginlerin katkısı olmuştur, fakat Batılı bilim ve sanat adamları, Müslümanların eserlerini İslâmî muhtevalarından ve İslâmî ruhtan tamamen boşandırarak bu işi yapmışlardır.

Batı'nın bugün geliştirdiği bilim hadisesinde bütünüyle böyle bir zihniyet hakimdir. Başka bir deyişle, Batı'nın Rönesansına karşı Müslüman olarak bizim övünmemizi ya da yerinmemizi gerektiren, yani bize ilişkin bir husus yoktur.

MÜSLÜMANCA ÖZGÜRLÜK

Bugün yeryüzüne dağılmış olarak yaşayan Müslümanlar, "Müslümanca yaşamak" için özgürlüğe mi muhtaçtırlar? Bugün Müslümanlar için asıl sorun özgürlük müdür, yoksa başka bir şey midir?

Bu soruyu başka biçimde de sorabiliriz: Faraza dense ki, yürürlükte bulunan kanunlarda, Müslümanların kendileri için yasaklayıcı ve kısıtlayıcı saydıkları bütün hükümler yürürlükten kaldırılmıştır! Bu durumda mesele kapanmış ve çözümlenmiş olur mu?

Tabii mesele bu kadar değil, bunların arkasından kaçınılmaz olarak şu soru gelecektir: Bugün yeryüzünde Müslümanların teba olarak yaşadıkları ülkeler, örneğin SSCB[5] gibi siyasal rejimler, kendi mantıklarına ters düşmeksizin, sözkonusu özgürlükleri hangi sınırlara kadar genişletebilirler? Bu sınırları, İslâm'a davetiye çıkartacak boyutlara uzatmaları mevcut rejimlerin tabiatına aykırı olacağından ve kendilerini reddetmeden bu noktaya varmaları beklenemeyeceğinden Müslümanlar için özgürlüğün farklı bir anlamı ve kapsamı var demek olur.

Klasik demokrasilerin din, vicdan, düşünce özgürlüklerine tanıdığı serbestlik, Müslümanların "Müslümanca yaşamaları"nı gerçekleştirmelerine yetmiyeceğinden, tam tersine, "bahşedilen" her özgürlük mevcut durumun gözlerden kaçmasına müncer olacağından Müslümanların başkalarının yaptığı anlamda bir özgürlük mücadelesine girişmeleri, kendilerine özgü mücadele tarzının özünden sapması veya saptırılması anlamına gelecektir.

Seçmedikleri bir amacı gerçekleştirmeye yönelecek özgürlükleri kullanmaya ihtiyaç duymayacaktır Müslümanlar. Bu bakımdan, onlar, başkalarının mücadele tarzına uygun düşebilecek bir özgürlük mücadelesine de girişmeyeceklerdir. Onlar, özgürlüklerini ancak kendilerini "Müslüman" olarak gerçekleştirme yolunda kullanacaklardır.

Allah'ın Resulüne, Kureyş'in reisliği de teklif edilmişti. Fakat Kureyş'e reis olmayı seçmek "Müslümanca özgürlüğü" terketmeye varacaktı. Burada, üzerinde durulacak mesele şudur: Bir kez Kureyş'in riyaseti kabul edilince, "Müslüman olma" özgürlüğünden vazgeçmeyi kabul ettiğimizi açıklıyoruz demektir. Bir kez Kureyş'e reis olunca, mücadele tarzımızın yöntemini de Kureyiş'in belirlemesine izin veriyoruz demektir. Fakat bu durum gerçekte bir özgürlüğün kullanılması mıdır, yoksa köleliğe razı olmak mıdır?

Demek ki, Müslümanlar, kendilerine hiç kimsenin bir lütuf ve ihsan olarak bahşetmediği, bu yüzden de kimseye boyun eğmek zorunda kalmayacakları bir özgürlüğü kullanacaklardır: Müslüman olma özgürlüğünü. Bu özgürlüğün elde edilmesi için kimseyle boğuşmak gerekmiyor: kullanılabilirse bu özgürlük her zaman ve her yerde kendiliğinden vardır. Müslüman olma özgürlüğü kullanılabilirse bugün var gibi gelen birtakım kısıtlamaların, kayıt ve şartların ne kadar anlamsızlaştığı da farkedilecektir. İslâm'ın özgürlük kavramı da başkalarınınkine benzemez çünkü.

Müslümanın Nitelikleri

KURAM-EYLEM AYRIŞMAZLIĞI

İslâmî düşünce tarzıyla Batı düşünce tarzı arasındaki temel farklılıklardan biri de kuram(nazariye, teori) ile eylem(ameliye, pratik) arasındaki bağlamda odaklaşır.

Batı düşüncesinde kuram, eylem alanının dışında mütalaa edilebilmektedir. Başka bir deyişle kuramsal düşüncenin hayata geçirilmesi(ya da illa eyleme ilişkin olması) kaygısı Batı düşüncesinde vazgeçilmez bir yer tutmaz. Nitekim bütün felsefe tarihi bu hususun özlü bir örneği diye gösterilebilir. Felsefe tarihinde yer alan görüşler, belki insan kafasının ufuklarını göstermesi bakımından önemlidir. Fakat buradaki görüşler, genelde sadece kuramla ilişkilidir. Burada, görüşlerin teorik değeri ön plana alınır.

İslâmî düşünce tarzında genelde, görüşlerin pratiğe aktarılması hep söz konusu edilmiştir. Muhal olan hususlar üzerinde, yani pratik bakımdan geçerliliği söz konusu olmayacak hususlarda fikrî spekülasyonlarda bulunmaktan kaçınılır.

İslâmî düşünce tarzında hayatla, uygulamayla, pratikle bütünüyle ilgisini kesmiş görüşlere rastlanmaz. Bu görüşler şu veya bu şekilde Müslümanın günlük yaşantısı ile ilişkilendirilir.

Bir Hadis-i Kudsîde, Hıristiyanlar ve Yahudiler için onların yapmadıkları şeyi söyledikleri yahut söyledikleri şeyi yapmadıkları belirtilerek Müslümanların bu duruma düşmekten sakınmaları vurgulanmaktadır. Bu genel prensip, Müslümanları yapamayacakları şeyleri söylemekten, yahut söylenen şeylerin yapılmayacak mahiyet taşımasından korumuştur.

Ancak bu sözlerimiz İslâm düşünce hayatının nazarî sayılabilecek alana kapalı olduğu anlamına çekilmemeli. Ne var ki bu tür görüşler bile gerçekte pratik bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim cebir ilmi Müslümanların bulgusudur.Ancak cebir, bir adamın kalkıp sayılarla oyun oynaması sonucu ortaya çıkmamıştır. Cebir, pratikte miras bölüşümünü

kolaylaştırmak üzere düşünülen yöntemlerden hasıl olmuştur. Pratik bir zaruret teoriyi zorlamış, teori ise gene pratiğe dönüşmüştür. Yoksa cebir, bazılarının sandığı gibi zihinsel fantezilerin tatmini için ve bu sebeple bulunmamıştır.

İslâm düşünce tarihi gözden geçirilmeden yukarda söylediğimiz sözler bazılarınca gene de eksik ve yanlış anlaşılabilir.Sanılabilir ki, değindiğimiz niteliğinden dolayı İslâmi düşünce hayatı kısırdır. Fakat uygulamaya bakıldığında bu alanın zengin kaynaklarla dolu olduğu gözlenir.

İslâmi düşünce tarzıyla Batı düşünce tarzını karşılaştırmak isteyenler, bu önemli yaklaşım farkını dikkate almalıdır. Müslümanlar söyledikleriyle özdeşleşmeye önem verirler. Batılılarınsa söyledikleriyle özdeşleşmeleri hususunda fazlaca bir kaygı taşıdıkları ileri sürülemez. Bu yaklaşım farkını her iki uygarlığa mensup insanların günlük yaşantılarında gözlemek kolaydır.

YAKLAŞIMLARDAKİ MİZAÇ FAKTÖRÜ

İslâm'ı bütünüyle kavramak hususunda çaba sarfederken, bu kavrayışımızda, mizaçlarımızın oynayacağı olumlu veya olumsuz yöndeki etkileri gözden kaçırmamak konusunda dikkatli olmak gerekiyor. İslâm, her çeşit mizaca hitap edebilecek nitelikte olmakla birlikte, bir tek mizacın tekeline bırakılmaya müsait değildir. İnsanlar İslâm'ı kendi mizac özelliklerine göre kavramaya yatkındırlar, fakat İslâm'ı bundan ibaret görmek yanlış olur.

Asabî ve celâdetli bir mizaca sahip olan Hz. Ömer, Resulullah'ın irtihali esnasında: "Kim, O öldü derse boynunu vururum" diyordu. Hz. Ömer, ancak, Hz. Ebu Bekir'in ona, diri ve kalıcı olanın Allah olduğunu, Allah'ın Resülününse sadece kul olduğunu hatırlatarak "bütün nefslerin ölümü tadacakları"na dair âyet-i kerimeyi okumasıyla toparlanabilmiş ve ancak o zaman hakikate teslim olabilmişti.

Şimdi, Hz. Ömer'in İslâm hakkında eksik ve yanlış bir kavrayışı olduğunu kimse ileri süremez. Bugüne kadar böyle bir iddia da olmamıştır. Üstelik, Hz. Ebu Bekir'in okuduğu âyet-i kerime Hz. Ömer'in de bildikleri arasındaydı. Fakat sevgideki taşkınlık, dostun ölümüne inanamama hali, ona, sözü geçen âyet-i kerimeyi unutturmuştu. Böylesine olağanüstü bir

halet-i ruhiye içinde bulunmadığı bir zamanda aynı âyet-i kerimeyi kendi kendine kimbilir kaç kez okumuştur. Fakat olağanüstü durumlarda, bazı ölçülerin gözden kaçırılması beşeri zaafımızın eseri olarak meydana gelebiliyor. Bu durum küçümsenebilecek bir önemde değil. İslâm konusunda ölçülerden birinin gözden kaçırılması veya ihmale uğraması, onun bütünlüğünü ilgilendirecek boyutlar taşır. Hz. Ömer'in ilk asabiyet anındaki sözleri düzeltilmemiş olsaydı İslâm'ın durumu ne olurdu, düşünmeli.

Hz. Ebu Zer, servet biriktirilmesine karşıydı. İnsanları, ellerine geçen serveti dağıtmaları hususunda teşvik ederdi. Hz. Osman'ın hilafeti zamanında, ondan kişilerin ellerindeki serveti dağıtmaları hususunda devlet gücünün çalıştırılmasını talep etmişti. Fakat Hz. Osman, zekâtını verdikten sonra geriye kalan servetini dağıtması hususunda insanların zorlanmasına dair Allah Resülünden herhangi bir sünnet intikal etmediğini söyleyerek, Hz. Ebu Zer'in talebini reddetmişti. Böylece kişisel cömertlik ve takva haliyle, şeriatın ölçüsü tefrik edilmiş oluyordu.

Bütün bunlar, kişisel mizacımızla dinin ölçülerinin birbirine karıştırılabileceği, daha doğrusu İslâm'ı kendi mizacımıza göre bir yoruma tabi tutabileceğimiz tehlikesinin var olduğunu gösteriyor.

Emir ve yasakların alanıyla mizacımıza hoş gelen, hatta yapılması teşvik edilmiş olmakla beraber bir emir halinde vazedilmemiş bulunan hükümleri birbirine karıştırmamak gerekiyor. Bu ayrıca İslâmî edebin sınırlarını da belirleyen bir faktör olarak algılanmalı. Emirler ve yasaklar manzumesiyle, kendi mizacımıza hoş gelen veya uygun düşen davranışlarımız arasındaki sınırın farkında olmak, Müslümanca tavrın oluşması konusunda belirleyici bir yer tutar.

İslâm'ın hükümlerini, mizaçlarımız veya kendi eğitimimizden gelen anlayışımızın kurbanı haline getirmekten sakına bilmek için, gene onun hükümlerine başvurmak konusunda dikkatli olmak gerekiyor.

NİHAİ HEDEF: ALLAH'IN RIZASI

İslâm'ı diğer dünya görüşlerinin teklif edip de başaramadığı şeylerin üstesinden gelebilecek bir alternatif diye takdim etmekten kaçınmamızın gerektiğine inanıyorum.

Gerçi halen önümüze mesele diye sürülen konularda İslâm'ın yeni bir teklifi ve çözüm tarzı bulunduğunu her Müslüman kabul eder. Ne var ki bu cinsten teklifler, çözüm tarzları, İslâm'ın karşıtı olan dünya görüşlerinin ileri sürdüğü hususuların bir "alternatifi" diye ele alınmamalı.

Diyelim ki, iktisadî-siyasal zeminde adil bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi insanların ortaklaşa üzerinde anlaşabildiği bir konudur. Her dünya görüşü de, bu konuda kendine mahsus tekliflerini bize iletiyor. Bu alanda İslâm'ın da öngördüğü bir dizge var. Üstelik pratikteki gözlemlerimiz bize, İslâm'ın öngördüğü dizgenin daha sağlıklı olduğunu ispat ediyor. Fakat acaba bir Müslümanı Müslüman yapan husus, İslâm'ın gerek bu alandaki, gerek diğer alanlardaki üstün düzenlemesi midir? Yoksa faraza İslâm hiç de bu türden düzenlemelere girmemiş bile olsaydı, Müslüman gene de Müslüman olmaya devam mı edecekti?

Soruyu şöyle de ortaya koymak mümkün: Müslüman, bir takım materyalistik beklentiler ve umutlar sonucunda mı Müslüman oluyor? Yoksa Allah'ın rızasını kazanmanın dışında ve onun önüne geçebilecek başka hiç bir beklentiye yer vermeden mi Müslüman oluyor?

Halen materyalistik bir düzlemde işleyen bir kafa yapısının önümüze getirdiği ve gerçekleşmesini istediği hususların hiçbiri Müslüman için asgari bir düzeyde bile herhangi bir "gaye" olma değerini taşımaz. Müslüman, ne daha fazla gelir elde etmek, ne total gelirin adil dağılımını sağlamak, ne insanlar arasında barışı, sükûnu, kardeşliği tesis etmek için Müslümandır. Bu ve benzeri şeyler İslâmî bir hayat sürdürmenin doğal sonuçları olarak ortaya çıkarlar. Kendi başına bunların hiçbiri ulaşılacak bir gaye ve hedef diye alınmaz. Müslüman için, hedeflerin en önünde ve en sonunda bulunan biricik husus yalnız ve ancak Allah'ın rızasını kazanma faaliyetidir.

Böylece, İslâm'ın insana öngördüğü hususla İslâm-dışı görüşlerin getirdikleri arasında bir mahiyet farkı bulunduğunu söylemiş oluyoruz. Müslümanların kafa yapısı ile Müslüman olmayanların kafa yapısı arasında, materyalizm ile uluhiyet arasındaki fark vardır.

Durumu şöyle ters bir faraziye ile daha da açığa kavuşturmak mümkün: Farzedelim ki, İslâm, insana gözyaşından ve eşitsizlikten başka bir şey vaat etmiyor; bu durumda bile, Müslüman, Allah'ın rızasını kazanmanın yolu

budur diye gösterilmişse, o yola uyum sağlamaktan başka bir şey düşünmez. Kaldı ki, materyalistik kafa yapısının gaye diye tanıdığı ve beklentisinin nihayetine yerleştirdiği her türlü refah ve huzur aslında yalnızca İslâmî hayat tarzında gerçekleştirilebilmesine rağmen, Müslüman, sözü edilen beklentilerin hatırına itibar etmez. Çünkü onun için Allah'ın hatırının önüne geçebilecek başka hiç bir değer ve gayenin bulunabileceği var sayılmaz.

Müslümanları, öteki din mensuplarından ayıran temel nitelikleri var elbet. Bunların en önemlilerinden biri de, Müslümanın her amelini, her davranışını "Allah rızası" için ifa etmesi gerçeğidir. Gündelik dilimizde sık sık kullandığımız bazı deyimlerin ne anlama geldiğini acaba yeterince biliyor muyuz? Bir Müslüman için "Allah rızası" deyimi acaba nasıl bir çağrışıma yol açıyor? Bu deyimin, görünen anlamı, amellerimizi, işlerimizi yaparken yalnızca Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak ve bundan başka bir şey düşünmemek şeklinde özetlenebilir. Fakat bu özet oldukça yetersizdir. Onu bir adım daha ileri götürmemiz gerekiyor.

Allah, insanların amelleri ve fiilleri karşılığında ceza ve mükâfat derpiş etmektedir. Bir insan, cezaya uğramamak, mükâfata nail olmak için Allah'ın emirlerini yerine getirirse, o insan Allah'ın rızasını kazanma yolunda bir niyet sahibidir, deriz.

Ne var ki, bazıları cezadan kaçınmak, mükâfata nail olmak için amelde bulunulmasını doğru görmekle birlikte, bunda bir parça "kabalık" olduğunu da îmâ ederler. Bir amelin, bir fiilin Allah rızası için olması demek onlara göre, Allah'ın nimetleri hususunda bile en küçük bir beklentiye kapılmamak anlamını taşıyor. Sözgelimi namazımızı niçin kılıyoruz? Cehennem korkusu ve Cennet umudu ile mi? Namazı bu korku ve bu umut ile kılmak yanlış mı? Elbette değil. Fakat diyorlar, bir amelin Allah'ın rızası için olması bu korkunun ve bu umudun bir adım daha ötesindedir.O bir adım ötedeyse, biz artık ne cehennem korkusunu düşünürüz, ne cennet iştiyakına kapılırız. Amelimizi, sırf Allah'ın emri böyle olduğu için îfâ ederiz. Bundan da bir karşılık beklemeyiz. Yani cennet nimetini ya da cehennem azabını düşünmeden, o ameli sırf Allah'ın emri olduğu için yerine getiririz.

Yunus Emre, ünlü beytinde: "İsteyene ver Cenneti/Bana Seni gerek Seni" derken, Allah rızası kavramını da dile getirmiş oluyordu.

Burada şu inceliği vurgulamak gerekiyor: Karşılık beklemeden, amellerini sırf Allah'ın rızası için îfâ edip de gerçekten Allah'ın rızasına nail olanlar, Allah'ın vadettiklerini umarak amel işleyenlerin umdukları bütün nimetlere ulaşırlar, belki biraz da fazlasıyla.

Yunus Emre için Cennet, Cemalullah yanında küçük bir nimet olarak göründüğü için, aslında daha büyüğüne talip olmaktaydı.

HİDAYET

Sahabilerin İslâm'a nasıl girdikleri incelendiğinde, her birinin bir başka olay vesilesiyle İslâm'a girdiklerini görmemiz mümkün. Kimi, baştan beri, İslâm'ın vazettiği tebliğe karşı içinde ruhî bir hazırlığın mevcudiyetinden dolayı; kimi, tebliğ edilen âyetlerde hakikati birdenbire ve apaçık görerek; kimi, daha sonraları İslâm'ın kazandığı kudrete râm olarak, kısaca insanların her biri ayrı bir sebepten dolayı İslâm'a girmişlerdir. Fakat bunların her birinde, akıl ve muhakemeden önce, onların İslâm'a girmesine, daha doğrusu teslim olmasına yol açan âmil "hidayet" vâkıasıdır. Bu vâkıa kendisinde tecelli etmeden "Müslümanım" diyen kimsenin Müslüman olduğu kabul edilse bile, gerçekte o sadece "münafık" zümresinin içinde kalır.

Akıl ve muhakeme yürüterek, tetebbu ederek İslâm'a girmelerde bile, hidayet tecelli etmeksizin, bu süreç tek başına yetersiz kalır. Çünkü muhakeme etmek demek, netice itibariyle, başka dinlerle, başka dünya görüşleriyle bir takım karşılaştırmalar yapmak demektir. Bu karşılaştırmalar sonunda İslâm'ın üstünlüğü aklen kabul edilse bile, sırf bu kabul edişle bir insanın Müslüman olduğunu söylemek mümkün olmaz. Nitekim sağlığında, Peygamberi himaye ettiği bilinen, hatta: "İslâm öyle bir dindir ki, yürek kabul eder, inkâr eden dildir." diyebilen Ebu Talib'in şehadet getirmeden, yani Müslüman olmadan öldüğü hususunda görüş birliği vardır. Burada akıl ve muhakeme yoluyla İslâm'ı kabul etmenin, Müslüman olmaktan tamamen başka bir hadise olduğu açık seçik görülmektedir.

Akıl ve muhakemenin, tetebbuun önemini göz ardı etmek ve bu yoldan Müslüman olunamayacağını söylemek istemiyoruz. Bir kısım insanlar için de hidayet bu yoldan tecelli edebilir. Nitekim, gene sahabilerden, düşünmeleri için kendilerine mühlet tanınanlar da olmuştur (Ebu Süfyan gibi). Bizim, burada vurgulamak istediğimiz husus, sırf akıl ve muhakeme

çerçevesinde kalınarak Müslüman olmanın kâbil olmadığı meselesidir. Bir başka ifadeyle, insan, ancak İslâm diyalektiği içinde düşünerek Müslüman olabilir. Ki, bu da gerçekte hidayet olgusunun bir başka perspektiften görünüşünden başka bir şey değildir.

İmdi, akıl ve muhakeme yoluyla İslâm'ın üstünlüğünü kabul eden fakat kendisi Müslüman olmayan birine (yani İslâmî hükümlere kayıtsız şartsız teslim olmamış) birine "Nefse, isyanını ve takvasını ilham edenin" (Eş-Şems:8) Allah olduğunu izah edebilmek mümkün müdür? İslâm'ın diyalektiği içinde düşünmekten mahrum olan birine karşı her çeşit izahın yetersiz kalacağı açıktır. Böyle bir hükmün sırrını ancak bir mü'min kavrayabilecektir.

BAĞLANMADA YÖNTEM

Müslümanların dine bağlılığı, belli bir fikre nazarî bağlılık türünden bir bağlılık değildir. Bu bağlılık çarpıcı biçimde Müslümanların dine bağlanmaları, dinin emir ve yasaklarına göre amel etmeleri biçiminde görülür. Bu bağlanmaysa Allah Resulünü(sav) izlenmesi gereken örnek olarak görüp kabul etme biçiminde tezahür eder. Allah Resulüne(sav) bağlanmaysa: 1. Onun zatına, 2. Yapıp ettiklerine, söylediklerine bağlanma tarzında olur. Bu son ayırımı, anlaşılmada kolaylık sağlanması için yapıyoruz: Aslında bu durum, bir madalyonun iki yüzü gibidir. Allah Resulünün zatına bağlanmak, onun bütün yapıp etmelerinin, bütün söylediklerinin hak olduğunu kabul, tasdik ve onlara iman etmekle kaim olur. Bu durumdaki Müslüman, Allah Resulünün yapıp etmelerine (işlerine, amellerine) ve söylediklerine, kendi kafasına göre bir anlam veremese bile bunu kendi yetersizliğiyle açıklar; yoksa o sözlerin ve fiillerin tartışılabilecek doğrular olabileceği anlamına çekmez. Allah Resulünün zatına böyle bir itikatla bağlanmanın en üst düzeyine, ehl-i sünnet ve'l-cemaat akidesinde *"sıddıkiyet"* denmiştir. Yani, O (sav) ne yapmışsa ve ne söylemişse onun hak olduğunu "ekmel bir itminanla" tasdik etmek demektir. Bugün bu tür iman, belki birçoklarımıza anlaşılabilir, hatta aksi düşünülemez bir hadise gibi görünebilir. Ne var ki, Allah Resulünün zatına böyle bir itikatla bağlanmanın Sahabiler (ra) arasında bile bir "bağlanma usulü" haline getirilmesinin bânisi Ebu Bekr es-Sıddîk (ra) hazretleridir. Bu yüzden "Sıddîk-ı Ekber" (en büyük sıddık) sıfatı İslâm tarihi boyunca yalnız ona verilmiş, başkaları böyle bir ünvanla anılmamıştır.

Bu ünvanın ona Mirac hadisesindeki yorumu, tutumu münasebetiyle verildiğini biliyoruz ("O söylediyse doğrudur" düsturu). Burada tekrarına lüzum yok. Fakat Hudeybiye vak'asında, diğer sahabilerin (ra) tutumunu da göstermesi bakımından bir olayın anılması yerinde olacaktır. (Burada bilinen tarihî olayları uzun uzadıya anlatacak değiliz, amacımız bu da değil; olayın ayrıntılarını hatırlamak isteyenler siyer ve tarih kitaplarına bakabilir). Müslümanlar hac için Mekke'ye hareket ederler ve Mekke civarında Hudeybiye mevkiinde konaklarlar. Orada, Kureyşlilerle (Mekkeli müşrikler) anlaşma yapmak gerekir. Resulullah (sav) anlaşma metnini Hz. Ali'ye (kav) dikte eder, anlaşmaya taraf olanlardan biri sıfatıyla metnin altına "Muhammedün Resulullah" imzasını koydurtur; fakat karşı taraf: "Biz senin bu sıfatına inanmıyoruz" diye itiraz eder, bunun üzerine Allah Resulü, Hz. Ali'ye: "Resulullah yerine İbn Abdullah yaz" diye buyurur. Fakat Hz. Ali: "Ben Resulullah kelimesini silmeye cür'et etmem" diye cevap verir. Ayrıca, anlaşmaya konulan şartlar, oraya hac için gelmiş diğer sahabileri de tatmin etmez, onlar o yıl mutlaka hacc edeceklerini düşünmektedirler. O kadar ki, Hz. Ömer (ra) Resulullah'ın huzuruna çıkıp: "Böyle sulh edip zelil olmak nedendir?" diye sorar. Hz. Ömer bu düşüncesini Hz. Ebu Bekir'e de açıklar, ondan aldığı cevap şudur: "Yâ Ömer, o Allah'ın Resulüdür, ne işlerse vahy ile işler."

Bu olay dikkat çekicidir. Özellikle Resulullah'ın zatına bağlanmanın ne anlama geldiğini kavrayabilmek açısından. Görünüşte Müslümanların hezimeti gibi duran böyle bir sulh anlaşmasının , aslında nasıl bir zafer olduğu çok geçmeden, hemen bir yıl sonra anlaşılacaktır. Hz. Ebu Bekir'in (ra) şöyle dediği söylenir: "İslâm'da Hudeybiye gibi fetih olmadı, amma akıl bunu idrak edemez. O Allah ile Resulü arasında bir sırdı."

Şimdi, Hz. Ali'ye verilen "sil" emri, Hz. Ebu Bekir'e verilseydi tereddütsüz silerdi, kabilinde bir faraziye yürütmeye cüret edecek değiliz. Hz. Ebu Bekir'e böyle bir teklif vaki olmamıştır; bu bakımdan ya olsaydı diye düşünmek bizim sınırlarımızı aşar. Hz. Ömer'in veya Hz. Ali'nin anlaşılabilecek bir hassasiyetle ve İslâmî bir asabiyetle hareket ettiği de meydandadır.

Burada üzerinde durulan husus, Allah Resulünün ne söylerse ve ne yaparsa hak olduğu ve O'nun (sav) ismet sıfatıyla muttasıf olması hasebiyle her türlü hatadan münezzeh bulunduğu hususundaki itikat usulünün, onun

zatına bağlanmak yolunda, imanın ilk (bir bakıma da son) merhalesi olduğunun belirlenmesidir.

Az önceki sorumuza yeniden dönelim: İlk Müslümanlar, acaba herhangi bir dünyevî amacı gerçekleştirmek uğruna mı Müslüman oldular? Bu insanların birtakım dünyevî sıkıntıları vardı da, diyelim ki ticaret bakımından işleri yolunda gitmiyordu veya tek tanrıya inandıkları için (ki hanif'ler bu zümredendir) kendilerine olmadık baskılar yapılıyordu veya yoksullukları o kerteye gelmişti ki artık mevcut düzene isyan halindeydiler de, Peygamber onların bütün bu sıkıntılarını defetmeyi vaad ettiği için mi, Müslüman oldular?

İlk Müslümanların bu türden dünyevî saiklerle Müslüman olduklarını söylemek tuhaf bir iddia olur. Ne ilk Müslümanlar herhangi bir dünyevî kaygı içindeydiler, ne Allah'ın Resulü onlara herhangi bir dünyevî vaadde bulunmuştu. Daha ileri giderek diyebiliriz ki, ilk Müslümanlar, kurulacak İslâm sitesi hakkında bile en küçük bir fikir sahibi değillerdi. Kurulacak İslâm sitesinin, kendilerine ne getireceğini bilmiyorlardı. Onlara sadece "kelime-i şehadet" tebliğ edilmişti, daha fazlası değil. Ve Allah'ın Resulü, onlara bunun dışında herhangi bir vaadde bulunmamıştı. Sadece kendisine bildirilen, muştuyu ve korkuyu heber vermişti, o kadar.

İlk Müslümanlar, bu kadarıyla yetindiler. Bundan sonra olacak olanları Allah'a havale ettiler. Kelime-i şehadetin ifade ettiği anlamı kavradıktan sonra peşinden gelecek hükümlere hiç bir ihtirazî kayıt koymadan itaat etmek ve teslim olmak, bu kavrayışın tabii sonucu halinde ortaya çıkıyor. Söz konusu itaatte ve teslim oluşta dünyaya ilişkin bir kaygı bulunmuyor. O kadar ki, farz-ı muhal, kelime-i şehadetin ifade ettiği anlama bir kez teslim olduktan sonra kendilerine, diyelim ki, ölmeleri emredilmiş olsa idi, hiçbir Müslümanın bu emri yerine getirmek için tereddüt geçireceği bile hayal edilemezdi. Onlar, hiçbir peşin bekleyiş ve umut içinde değildi, onlar sedece katıksız bir teslim olma hali içinde yer alıyordu.

Fakat bugünün Müslümanları, geçmiş bir tecrübeye sahiptir. Bugünün Müslümanları, aslında, teslim olmanın anlamını kavramaktan çok, Müslümanların geçmişteki tecrübelerine, geçmişteki başarılarına gözlerini dikmiştir. Bugünün Müslümanı, itiraf etmeli ki, zihnini materyalist anlayışlara bulaştırmıştır. İlk Müslümanlarla (sahabiler), bugünün Müslümanları arasındaki bu fark, bir görüş ve anlayış farkını gösterir.

Bugünün Müslümanlarında, teslim oluştaki hasbilik az çok ortadan kalkmıştır. O, İslâm'ı yalnız ona teslim olmaktan ibaret bir vetire olarak görmüyor sanki: Teslim olmakla birlikte, birşeyler de ummakta ve beklemekte bulunuyor.

İslâm'ı başka dinler veya dünya görüşleriyle karşılaştırırken, insanların bekledikleri şeye nail olacakları hususunda sanki bir teminat verme motifinin bile gizlice mevcut olduğu düşünülebilir. Çünkü bu tür karşılaştırmalarda İslâm'ın geçirdiği tecrübelerle, İslâm-dışı tecrübelerin başarıları söz konusu edilmekte ve bir bakıma İslâmî başarıların üstünlüğü ortaya konulmak suretiyle insanların iman etmeleri istenmektedir. Adeta materyalist zihniyetin isterlerine cevap verilmektedir. Diyelim ki, İslâm'ın ekonomik işleyiş bakımından üstünlüğü açıklığa kavuşturulunca insanlar seve seve İslâm'a gireceklermiş gibi! Tabii bunu söylerken, bizatihî İslâm'ı kavramamız konusunda yapılan bu çeşit teşebbüsleri saded dışı bıraktığımız gözden kaçmamalıdır. Mesele ilk Müslümanların İslâm'a teslim olurken gösterdikleri hasbilikteki özü kavramakta ve onlara benzemeye çalışmakta yoğunlaşmaktadır. İslâmî anlamda teslim oluşta, dünya kaygısının yeri olmadığı, gerçek anlamıyla iman etmenin insanları zaten bu tür endişelerden münezzeh kıldığı idrak edilebilmelidir.

KÖTÜ BİR DÜNYADA İYİ BİR MÜSLÜMAN

Kötü bir dünyada iyi bir Müslüman olarak kalınabilir mi? Bu soruyu şöyle de sormak mümkündür: İyi bir Müslüman kötü bir dünyanın şartlarını sineye çekerek yaşıyorsa hâlâ iyi bir Müslüman olarak yaşamakta olduğunu savunabilir mi?

Böyle bir soruyu sorarken akla gelebilecek şu ihtimali gözden uzak bulunduruyor değilim: İslâm'ın vahyedilmeye başlandığı ilk yıllarda, Müslümanlar kötü bir dünyanın en kötü şartları altında en iyi Müslümanlar olarak kalabilmişlerdir.

Ne var ki, Asr-ı Saadet Müslümanlarının içinde yaşadıkları dünyaya karşı takındıkları tavırla günümüzde kendisine Müslümanım diyenlerin tavrı arasındaki fark gözardı edilmeyecek kadar önemlidir.

Asr-ı Saadette kötü bir dünyada yaşayan Müslümanları iyi kılan hususla günümüzde kötü bir dünyada yaşayan Müslümanları kötü Müslümanlar

haline getiren husus, onların kötü bir dünyaya karşı takındıkları tavırdan ileri gelmektedir.

Asr-ı Saadette kötü bir dünyada yaşayan Müslümanlar, kendilerini o dünyanın kötülüklerini sineye çekmek zorunda hissetmemişlerdi. Tersine, kötü bir dünyada yaşadıklarının bilincinde olarak o kötülüklere müdahale etmişler, bu yüzden kötü bir dünyada yaşamış olmalarına rağmen iyi birer Müslüman olarak kalabilmişlerdir.

Günümüzdeyse belli bir kısım Müslümanlar, henüz kötü dünyada yaşadıkları hususunda yeterli bir bilinç düzeyine bile ulaşmış sayılmazlar.

Bir Müslüman savaş esiri olarak içinde bulunduğu şartlara müdahale etmekten yoksun bir halde yaşarken bireysel olarak iyi bir Müslüman olarak kalabilir. Ama böylesine istisnaî bir durumu elbette asıl ve kural diye kabul edemeyiz.

Burada, kötülük denilen şeyin kıstası da verilmelidir. Kötülük İslâm'ın hükümleri dışında kalan, yani İslâm dışı olan şey olarak belirlenebilir. Bu bakımdan, burada, kötülüğün ve iyiliğin ölçüsü tamamen nesnel (objektif)dir. Bize şahsen bir zararı dokunup dokunmaması bakımından indî ve keyfî olarak değerlendirip hakkında hüküm biçebileceğimiz bir şey olarak algılanmaz.

Esasen param olmadığı için bankaya para yatırmamışsam, böylece banka ile herhangi bir ilişki kurmamışsam kendimi faizin ortadan kaldırılması için mücadele ediyor farzedebilir ve neticede kötü bir dünyada iyi bir Müslüman olarak yaşıyorum diyebilir miyim? Namaz kılmama izin veren bir yerde ve meselâ Almanya'da veya İngiltere'de veya Amerika'da yaşıyorsam, böyle bir müsadeye bakarak iyi bir dünyada yaşadığımı ileri sürebilir miyim? Süremiyorsam ve sırf namaz kılmama müsaade edildiği için o toplumda İslâm'ı hakim kılabilmek için herhangi bir girişimde bulunmuyorsam kötü bir dünyada iyi bir Müslüman olarak yaşayabildiğim söylenebilir mi?

Demek ki, kötü bir dünyada iyi bir Müslüman olarak kalabilmem için kötülüklerin ortasında bile benim namaz, oruç gibi ibadetlerimi yerine getirebilmem, faiz, fuhuş gibi yasaklardan kaçınmam yetmiyor.

Aynı zamanda kötülüklerin ortadan kaldırılabilmesi için mücadelede bulunmam gerekiyor, aksi takdirde kötü bir dünyada sayılmayacak kadar

çok, iyi Müslümanın bulunduğunu söyleyecektik, ama bu kadar iyi Müslümanın yaşadığı bir dünyanın nasıl olup da iyi olmadığını izah edemeyecektik.

DON KİŞOT'ÇA TAVIR

1.

Cervantes'in Don Kişot'u bugün hemen herkesçe, akla gelince dudaklarda küçümseyici bir tebessüm bırakan gülünç bir mahlûk olarak algılanır. Lüzumsuz atılganlıkların, enine boyuna düşünülmemiş kararların tatbikçisi bir tip diye bilinir. En kestirme ifadesiyle çoğu kimse Don Kişot'a bir manyak diye bakar.

Gerçi Don Kişot, içinde beslediği ülkülere tamamen yabancı kalmış bir kültür ortamında yaşamaktadır. Yaşadığı çevre, Don Kişot'un ülküsünü, fikirlerini anlamaktan uzaktır. Don Kişot da, içinde yaşadığı ortamın gerçeklerini kavramaktan uzaktır. Eğer delilik insanların realite ile ilgisini kaybetmesi diye tanımlanıyorsa, bu anlamda Don Kişot bir delidir.

Don Kişot'un asıl dramı fiilen içinde yaşadığı gerçekle, kafasında yaşattığı gerçek arasındaki farkın bilincinde olmamasından ileri gelir. Bu farkın, bilincinde olsa belki hareketlerine daha bir çeki düzen verecek, kafasında yaşattığı ülküyü başkalarınca da yaşanılır kılmanın çabasına düşecektir. Ne ki, bütün bunlar Don Kişot için tasa değildir. Bilinçli olarak değil, bu farklılığın bilincinde olmadığı için bunların tasasına düşmez. O sadece inandığı bir ülkü adına kafasında "kurduğu" gerçekler doğrultusunda, kimseye bakıp aldırmadan inatla, ısrarla yaşar. Üstelik kendi gerçeklerini başkalarına kabul ettirme uğruna zorba tavrı da yoktur. Bunun da farkında değildir.

İçine düştüğü durum, Don Kişot'un gerçekler iklimine yabancı olanlar bakımından bir komedi sayılır. Ama ya Don Kişot'un kendisi bakımından? Onun bakımından da acıklı bir dram. Anlayışsızılığı tam bir katılaşmaya götürmüş bir ortamda yaşamak, üstelik bildiği doğrular adına yaşamak, başka bir yandan bakıldığında Don Kişot için cesaretle katlanılmış fedakârlıklar, feragatlar sayılmalıdır. Ama Don Kişot bunun da farkında değildir.

Günümüz Müslümanlarının durumu da bazılarınca bir Don Kişot'luk olarak görülebilir. Şu farkla ki, Müslümanlar, Don Kişot'tan farklı olarak ne yaptıklarının bilincindedirler. Onlar, kendilerine dayatılan yaşama tarzını bilinçle reddetmekte, İslâm'ın öngördüğü yaşama tarzına bilinçle talip olmaktadırlar.

Bu bakımdan aralarında fark var. Ama yaşanılan dramı söz konusu ederseniz, günümüz Müslümanı ile Don Kişot arasında benzerlikler bulmak mümkündür.

Daha da ileriye giderek denebilir ki, Müslümanlar bugün, İslâm adına tek tek Don Kişotça bir hayatı yaşamayı göze almalı ve öyle bir hayata talip olabilmelidir, denebilir.

Dünyanın bizi yaşamaya zorladığı hayatı kaale almadan, Müslümanlar kendileri için öngörülmüş hayatı (İslâm'ın öngördüğü hayatı) bir Don Kişot saffetiyle yaşamalıdırlar. Böyle bir hayat tarzı, mevcut kültürün bir unsuru, bir rüknü olarak yaşayanlar için biraz delilik, biraz kaçıklık olarak görülse bile.

Ben kendi payıma günümüzün değişikliklerine aldırmadan, sağlanan kolaylıklardan yararlanmayı düşünmeden, hatta onlara meydan okurcasına kendi köşelerinde birer Don Kişot saffetiyle İslâm'ı yaşayabilen insanlara imrenilmelidir, diyorum.

2.

Batı iktisat literatüründe büyük adetler kanunu diye anılan bir kural var. Bu kural, belirli durumlarda çoğunluğun eğilimlerini söz konusu eder. Meselâ, faizler yükseltildiği zaman çoğunluğun temayülünün parasını faize vermek olduğu tesbit edilmiştir. Yahut savaş zamanlarında banka mevduatlarının çekileceği bilinir. Bu tür davranışlara yüzde yüz herkes uymaz, fakat yüzde seksen-doksan çoğunluğun, belirli bir yönde hareket etmesi, azınlığın davranışlarını etkisizleştirir. Böylece azınlıkta kalan bireylerin üzerinde sorumluluklarıyla ilgili olarak kötümser, olumsuz duygular peydahlanır: Azınlıkta olan bireylerde, biz ne yapsak yapalım iş olacağına varır kabilinden, aldırmaz, vurdumduymaz, yançizen davranış kalıpları hasıl olur. Gide gide insanda, kendi kişiliğine saygısız, kendini hiçe sayan, olumsuz, yıpratıcı fikirler oluşur.

Kararların çoğunluğun eğilimleri yönünde oluşturulduğu yerde, azınlık arasında kalan bireyler, kendi kişilikleri üzerinde kuşkulu izlenimlere kapılabilirler. Çoğunluğun belirli eğilimler üzerinde olması, o eğilimlerin doğruluğu, haklılığı üzerine kanıt sayılmasa da, bu durum, bir kanıt gibi öne sürülür. Gerçekteyse, hakkın mutlaka çoğunluğun eğilimleri yönünde olması diye bir kural yoktur. Kararların, çoğunluğun oyları yönünde alınması görünüşte çoğunluğun aktif olacağı yönünde bir izlenim verirse de, aslında, olaya bireyler açısından bakıldığında, bireylerin genellikle başkalarının davranışlarından yardım uman pasif bir davranış biçimini benimsediklerini gözlemlemek mümkündür. Başka bir mesele de, oyu çoğunluktan yana olanlarda bile, kişisel sorumluluk duygusunun zayıflamasıdır.

Anlatmak istediğim hususun biraz karışık olduğunun, itiraza yol açabileceğinin farkındaydım. Bu bakımdan, Müslümanca davranışla karşılaştırma yapmak biraz açıklık sağlayabilir. Müslümanca davranış, bazı temel ilkelerde, kişiyi kendisiyle yalnız bırakır, başkalarının hangi eğilimde olduğu hesap-dışı tutulur. Yani, kişi hak bildiği yolda, başkalarından yardım beklemeden, başkalarının ne diyeceklerine aldırış etmeden, kararını o yönde oluşturur ve bir başına yola çıkar. Bu davranış biçimi, özellikle çoğunluğun İslâm dışı kurallarla hayatını düzenlediği durumlarda önem kazanır. Meselâ, çoğunluğun domuz eti yediği bir ülkede bulunan bir Müslüman, başkalarının davranışına bakarak kendi davranışına "çekidüzen" verme, kendini onlara benzetme çabasına düşmez. Bir başına kalmış da olsa, hak bildiği davranışı uygular. Çünkü onu sorumluluktan kurtaracak olan şeyin kendi sorumluluğunu yerine getirmek olduğunu bilir. Başkalarının davranışı, böyle bir konumda onun ilgisi dışında kalır. Müslüman domuz eti yememek için, başkalarının da bu eti yemeyi terketmesini beklemez, bu buyruğu bir başına yerine getirmeye bakar: bu da bir Don Kişotluktur.

HAYAL DEĞİL, HAYAT

Kimileri, İslâm denilince bir ütopyadan söz açılıyormuş gibi bir izlenime kapılıyor. Sanki İslâm, yaşamamız için indirilmiş bir din değil de, zihinsel bir spekülasyon!

Bu niçin böyle oluyor? Sanırım, ilkin, İslâm'ın hayatımızdan (yalnız bireysel olarak değil, daha da önemlisi toplum hayatımızdan) uzaklaşmış

olması gerçeği ile ilgili bir olaydır bu. Halen yaşamadığımızı, yaşayamadığımızı gördüğümüz İslâm, sanki bir daha hiç yaşanamayacakmış gibi bir duyguya yakalanıyoruz. İslâm-dışı düzenin şartlarına uyum sağlayan yaşama biçimimiz içinde, öyle geliyor ki, İslâmî hayatı yaşamak hayalden ibarettir.

Burada, iki bakımdan çözümlemeye açık bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz. İlkin, farkına varmadan adeta Müslümanca yaşamayı kendimize yakıştıramıyoruz. Yani İslâm öylesine yüce bir yaşama tarzı açıyor ki önümüze, kendi süfli hayatımıza bakarak bu yüce hayatı yaşamayı kendimize lâyık görmüyoruz. Burada, yanlış bir tenzih söz konusu. Aslındaysa, mevcut hayatın bize kazandırdığı yaşama alışkanlığından vazgeçmeme gibi bir sebep var bilinç altında. Şeytanın değil, doğrudan doğruya nefsimizin kurduğu bir tuzak içindeyiz. Bu bir.

Öte yandan, İslâm'dan bahsedilirken, sanki herhangi bir dünya görüşünden söz ediliyormuş gibi bir duygu taşıyoruz. Herhangi bir dünya görüşünü, her hangi bir felsefî akideyi yaşamak veya yaşamamak nasıl elimizdeyse, İslâm'ı sanki böyle görmeye yatkın bir zihin yapısı geliştirilmiş. Böyle bakılınca, İslâm'ı yaşanabilir (yaşanması gereken) bir olay olarak değil de, zihnî bir kategori gibi alıyoruz. Sonuçta da, İslâm'ı yaşamak, itiraf etmekten kaçınsak bile, adeta zihinsel bir olay kimliğinde görünmeye başlıyor.

Bir de, bu bireysel psikolojinin dışında toplumsal bir olgu var. Mevcut İslâm-dışı hayatı, ister istemez bir veri (mu'ta) olarak kabul ediyoruz. Bir yandan İslâm dışı hayatın sunduğu nefsanî hevesleri hayatımızın vazgeçilmez unsurları haline getirmişken, bir yandan da yabancı unsurları hayatımızdan kovmak zor görünmektedir. Dahası var: Mevcut hayat şartları içinde yaşarken, bu hayat tarzımızı değiştirmeden İslâm'ı yaşayamayacağımızı hissediyoruz, böyle bir hayat tarzını yaşarken İslâm'ı yaşamanın bir hayal olacağını anlıyoruz, fakat yaşadığımız İslâm-dışı hayatı değiştirmeyi göze alamıyoruz.

İslâm'ı kavramak derken, belki her şeyden önce onun yaşanabilir bir olay olduğunu, İslâm'ın bir zihin fantezisi değil, bir hayat tarzı olduğunu anlamak gerekiyor. İslâm'ı yaşama çabasının bulunmadığı bir yerde, ona gerçekten lâyık olunmayacağı ve İslâm'ın hep ütopya gibi görüneceği, söylenmeden de bilinebilecek bir gerçek olmalıdır.

BİLGİ VE BİLİNÇLİLİK

İslâm'a göre bir yaşama tarzını elde edebilmek, İslâm'a göre düşünmek, onun hakkında birtakım "maddî" bilgiler elde etmekle gerçekleştirilmez. İslâm'ın normalarına göre düşünebilmek, onun materyallerini elde edebilmekten daha fazla bir şeydir.

İslâm hakkında bilgi edinmiş herkesin İslâmî normlara göre düşünebildiğini kabul etmiyoruz. Burada, önemli olan, kafasını birtakım bilgilerle doldurmuş olmak değil, İslâm'ın gerektirdiği "nosyon" içinde düşünebilme yeteneğidir.

Bu bakımdan burada işimize yarayacağı biçimiyle "bilgi"yi ikiye ayırabiliriz. Biri "kazuistik" niteliktedir. Yani tek tek olgulara ait edinilmiş bir bilgi yığını. Buna ansiklopedik bilgi demek de mümkün. Burada, edinilmiş bilgiler arasında kişi iç münasebetleri kuramadığı gibi, bu tek tek bilgilerden meydana gelmiş bilgi yığını, o kişiye İslâmî bir bakış açısı da kazandırmaz. Her olgu, her durum hakkındaki bilgi kendi başına kalır. Bir de prensiplerin bilgisi vardır. Prensiplerin bilgisine ulaşmış kişi için, "kazuistik bilgi" o kadar da önemli sayılmaz. O, sonradan gerekebilecek bilgileri nereden, nasıl elde edebileceğini bildiği gibi, içinde bulunduğu şartlara göre ne çeşit bilgiye ihtiyacı olduğunu da bilir.

Burada değindiğimiz bilgi açısından bakıldığında, Müslümanları en az iki kategori içinde ele almamız mümkün görünüyor. Bunlardan bir kısmı, İslâm hakkında oldukça geniş bilgi sahibidir. Buna rağmen, İslâm'ın gerektirdiği normlara göre düşünebilmekten yoksun bulunurlar. Çünkü İslâm hakkında edindikleri bilginin bir müsteşrikin bilgisinden farkı yoktur. Evet maddî olarak bir sürü şey bilinmektedir. Fakat bu bilgi, onu, İslâm'ın ruhuna uygun düşen yolda düşünmeye götürmemektedir.

Gene bu kısım içinde mütalâa edebileceğimiz bir kısım Müslümansa, mevcut toplumsal ve siyasal şartlara göre, sahip oldukları bilgileri kullanamamaktadırlar. İslâm hakkındaki bilgi hazinelerinin genişliğine rağmen yaşadıkları ortamın farkında olmadığını söyleyebiliriz.

Demek ki, İslâm hakkında bilgi edinmiş olmak yetmiyor. Bu bilginin edinilmiş olmasının gerekliliği ortada. Fakat prensiplere yükselebilme sırf kuru bilgiyle elde edilebilecek bir husus değil. İslâm'ın gerektirdiği

normalara göre düşünebilmek İslâm'ın ruhunu anlamış olmayı gerektirmektedir.

İslâm'a göre yaşama tarzı derken, bu yaşamayı yalnızca davranışlara yansıma anlamında kullanmıyoruz. Aynı zamanda çevremize karşı takınacağımız tavrın, dünyanın gidişatına karşı mütâlaamızın da İslâm'a göre biçim almış olması gerekir diyoruz. Yani düşünce alışkanlığı İslâmî normlara uygun bir akış izlemelidir. Bu da, prensiplerin gerektirdiği normlara göre bir kafa yapısına sahip olmaya bağlı.

Prensiplere ulaşmamış bir bilgi manzumesi ne kadar yüklü olursa olsun hiç beklenmedik yerlerde, kolaylıkla mihverinden sapabilir. Prensiplere ulaşabilen bir bilgi manzumesi ise "bilinçli" olmakla ilgilidir.

Bugün bir Müslümana "bilinçli" diyebilmek için, bir başına, onun ibadetlerine bakmak yetmiyor. Bir kimsenin namaz kılıp kılmadığına, oruç tutup tutmadığına, zekâtını verip vermediğine, imkânı varken Hacca gidip gitmediğine bakarak hüküm vermek bizi sağlıklı sonuçlara ulaştırmayabilir.

İslâm'ın şartları arasında sayılan bu husuları yerine getirmek, esasen Müslümanın kişisel yükümlülüğü sayılır. Yani birey olarak ibadetleri ifa etmek Müslümanın, zaten ve söylenmeden bilinen, kişisel borcudur.

Öyleyse bir kimseye "bilinçli Müslüman" diyebilmek için onun kişisel yükümlülüklerinin ötesinde bulunan hususlarda yapıp ettiklerine bakmak gerekiyor.

Ne gibi?

İbadetlerini yapan kimse bunları kendisi için, yani kendi nefsini kurtarmak adına yaptığına göre, o kimse bunların dışıda ne yapıyor, ona bakmak gerekiyor. Hesap günü, Allah kendisine: "Benim için ne yaptın?" diye sorduğunda, namaz kıldım, zekât verdim, oruç tuttum, Hacca gittim diye ibadetlerini dermeyan eden kimseye bu ibadetleri ancak kendi nefsini kurtarmak için yapmış olduğu hatırlatılır. Çünkü bu ibadetlere muhtaç olan Allah değil, fakat kendisidir. Öyleyse Müslüman, Allah için ne yapmış olmalıdır? Ne yapması gerekir?

Böyle bir soruya hazırlıklı bulunmak için Müslümanın, ibadetlerini yapmış olmasının ötesinde belli bir "bilince" sahip bulunması gerekir.

Müslüman bir yandan namazını kılar, orucunu tutarken, bir yandan da küfrün ve zulmün âleti olmaya devam ederse, onda elbette belli bir bilincin bulunduğundan bahsedilemez. Öyleyse, Müslüman için "bilinçli" demenin ne demek olabileceği üzerinde yeniden düşünülmelidir. Bilinçli Müslüman, dünyada edilgin bir durum alışı reddediyor. Başkalarının âleti olarak kullanılmasına, istismar edilmesine göz yummuyor. En önemlisi, nerede, nasıl istismar edildiğini veya edilebileceğini biliyor. Haksızlığa karşı eliyle, diliyle, kalbiyle karşı koyuyor. Allah'ın düşmanlarına, gene Allah'ın rızası için buğz ediyor. Çağdaş rahatlıkların bilincini köreltmeye yönelik tuzaklar olduğunu biliyor ve yeryüzünde işgal ettiği bir mekân varsa, bu mekânın Allah düşmanlarının lütfu ve ihsanıyla kendisine verilmediğini, dolayısıyla işgal ettiği mekânın hakkını korumanın kendine düşen yükümlülükler arasında bulunduğunu biliyor ve rızk endişesiyle kâfirlerle işbirliği yapmayı reddediyor.

Allah'tan korkanın kalbinde Allah korkusundan başka hiç bir korkunun yer tutmayacağını bilerek kula kul olmuyor, yalnız Allah'a kulluk ediyor. Allah'tan başkasından korkmanın, hele bir insandan korkmanın aşağılık bir şey olduğunu fark ediyor. Hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine iman ediyor. Kötülüğün eşyadan değil, fakat eşyanın emri altına girmekten olduğunu bildiğinden eşyayı kendi emrinin altında tutmanın yolunu arıyor. Onun zulüm tanımı yalın biçimiyle işkence ve zorbalıkla kaim değildir. Yani, zulüm onun için aslında fizik bir hadiseden ibaret değildir. O, zulmü Allah'ın hükümleriyle hükmetmemek diye anlıyor.

İmdi, bilinçli olmakla kültürlü olma arasındaki bağlantıya da dikkat çekmek gerekiyor. "Ben insana Racine'i ya da Theokritus'u bilince kültürlü olur demiyorum. Bence kültürlü insan dünyadaki durumunu anlamasına yarayan bilgiyi ve yolları edinmiş olan insandır" diyor Sartre.[6]

Günümüz dünyasında, Racine'i ya da Theokritus'u bilince kültürlü sanılan ve öyle sayılan bir anlayışla karşı karşıyayız. Bu sadece Batı dünyasında değil, geçmişinde İslâm'ı yaşamış bugünkü Müslümanların ülkesinde de böyle. Theokritus'la Racine'in adını yan yana getirip üç cümleyi de arkası arkasına döktürüverenlere, aman ne bilgili insan diyoruz. Ya da ezberlediği üç âyet-i kerime ile iki hadis-i şerifi Arapçasından okuyan biri karşımıza çıktı mı, büyük bir alimle karşılaştık sanıyoruz.

Şimdi düşünüyorum da, acaba Hazreti Ebu Bekir'e (ra) şu ellidört farzı bir say da bakalım, denseydi, bu soru karşısındaki tavrı ne olurdu? Bilinen bütün farzları, vacipleri, sünnetleri yerine getirdiğinden kimsenin kuşku duymadığı Hz. Ebu Bekir, ne dediğini anlamak için soru sahibinin yüzüne bakıp kalırdı herhalde. Müslümanların arasında şimdi böyle bir anlayışın yaygınlaştırılması çabası var. Suudi Arabistan'dan dönen bir arkadaşım, şimdiki Arapların öyle kolay kolay "kül yutmadığını" anlatmak için İslâmî konularda bir iddia ileri sürüldüğünde, Arabın derhal "Delillerin nedir?" diye sorduğunu belirtiyor ve bir âyetle ya da hadis-i şerifle cevap veremediğiniz zaman sözünüzü dinlemeye değer görmediğini söylüyordu.

İnsanların âyet ve hadis bilmesinin karşısında olmak elbette akla aykırıdır. Tersine, bunların ezberlenmesi, öğrenilmesi, öğrenilenlerin hayatımıza aktarılması, söylenmeden de bilinecek bir şey.

Ancak âyetleri, hadisleri, kopuk kopuk ezberlemiş olmakta bir marifet göremiyorum. Meğer ki bunlar mücerret bir ibadet kasdıyla yapılmış olsun... Önemli olan İslâm'ın getirdiği ruhu bütünüyle kavramış olmaktır. Onun lafzıyla ve ruhuyla değindiği bütün meselelerin müntehasını, gene onun isterleri doğrultusunda kavramış olmak bir Müslümanı ârif yapmaya yetecektir. Fakat müsteşrik kafasıyla kitabın tümünü ve bilinen bütün hadisleri ezberlemiş olmak hiçbir işe yaramayacaktır. O kimse isterse alim diye kabul edilsin.

Müslüman olarak benim ilgi alanımın sınırını belirleyen de bilincimdir. Bilincimle ilgi alanım arasındaki ilişkiyi aydınlatmak için bir örnek ileri sürmek istiyorum: Ben, KızılÇin'e Coca-Cola girmesiyle ilgilenmeli miyim? Amerikan menşei General Motors'un ya da F. Alman menşeli Krupp firmasının Sovyet Rusya'da ya da öteki sosyalist ülkelerde yaptığı yatırımlar beni ne ölçüde ilgilendirir? Batılı ülkelerin kendi aralarında yaptıkları siyasî veya iktisadî konulu toplantılar, konferanslar, kongreler beni ilgilendirmeli mi?

Şu veya bu uluslararası finans kuruluşunun Türkiye'ye verdiği veya vermeyi vaat ettiği krediler Müslüman olarak benim ilgi sınırım içinde midir? Yoksa bütün bunlara karşı ilgisiz mi kalmalıyım? Bütün bunları yok mu saymalıyım?

Bir görüşe göre, yukarıdaki soruların içinde belirtilen ve onlara benzeyen konular ve meseleler Müslümanları ilgilendirmez. Bu konuları bilmeye çalışmak Müslüman için bir zaman kaybıdır. Çin'e Coca-Cola'nın grimesinden bana ne? Çin'e Coca-Cola ile beraber Batı dansları da giriyormuş, bana ne? Yahut Batılı ülkeler Venedik'te toplanmış, Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmesini istemek hususunda bir karar almışlar, fakat bu kararın Detant'ı zedelemeyeceğini ilân etmişler; sonra da Sovyetler'le ikili görüşmeler yaparak Detant'ın nasıl zedelenmeyeceği hususunda anlaşmaya varmışlar... Bunlar beni niçin ilgilendirsin?

Aslında bu görüş Müslümanları dünya meselelerinin dışında farzeden, daha doğrusu Müslümanları dünya meselelerinin dışında tutmak isteyenlerin öne sürdüğü, fakat İslâm'la ilgili bulunmayan mülahazanın sonucudur. İslâm'ı din olarak, Hıristiyanlığın bugünkü konumuyla bir sayanların benimsediği görüştür. Fakat İslâm, vahyedildiğinden bu yana, tarihin hiç bir döneminde Hıristiyanlarla aynı kaderi paylaşmamıştır. İslâmda hiçbir zaman Hıristiyânî anlamda din/devlet ikiliği olmamıştır.

Burası doğru, ama Çin gibi uzak bir ülkeye Batı patentli bir meşrubatın girmesi niçin Müslümanı ilgilendirsin, denebilir. Şunun için ilgilendiriyor: Bu meşrubat bugün Türkiye'ye girmiştir. Suudi Arabistan'a da girmiştir. Girmediği yer kalmamıştır. Bu meşrubat, girdiği her ülkede Batı sermayesinin bir simgesi sayılmalıdır. Bir ülkeye Batı sermayesinin girmesi ise Batı tarzı tüketim alışkanlıklarının girmesi demektir. Bu alışkanlıklarsa, bütünüyle Batı kültürünün o ülkelerdeki hükümranlığı anlamına gelir.

Müslüman, neyin nerden gelip nereye gittiğini öğrenmek için dünyada olup bitenlerle ilgilenmek zorundadır. Müslüman olarak uyanık olmak zorundaysak, Müslümanların dünyaya karşı bir tavır alması gerektiğine inanıyorsak, dünyamızda olup bitenleri ilgi alanımızın dışında sayamayız!

Meselenin bir başka yönü daha var: İslâm, özellikle müsteşriklerin faaliyetleriyle ruhundan boşandırılmış bir entellektüel ilgi alanına dönüştürülmeye çalışılmıştır durmadan. İslâm, bir bilgi kategorisi haline dönüştürüldükçe bazıları onu yaşanmaktan çok, hakkında bilgi edinilmesi gereken bir düşünce dizgesi diye algılamaya başlamıştır. Bu da, İslâm'ın hayattan, uygulamadan kaldırılması için uygun zemini oluşturmakta kullanılmıştır. İslâm'ı bir bilgi şubesi olarak bilmek, onu böylece öğrenmiş

olmakla, yaşamak ve uygulamaya geçirmek arasında fark bulunduğunu söylemeye gerek yok.

İslâm dünyasına getirilen bu yanlış entellektüalizmin önümüze çıkardığı bariz yanlışlıklardan birisi, şeriat ile tasavvufun ayrı ayrı şeyler sanılmasına yol açması olmuştur.

Asr-ı Saadette şeriatla tasavvuf aynı anda ve bir arada yaşanırken, bunlar her Müslümanın hayatında bütünleşmiş bir İslâm ahlâkını meydana getirirken, sonra bu ikisi adeta farklı şeylermiş gibi algılanmaya başlanmıştır. Bu sonucu, Müslümanca yaşamanın gide gide hayattan uzaklaşması, bilinmesi gereken şeylerle yaşanması gereken şeyler arasında bir fark gözetilmeye başlanması ile (kısacası yanlış bir entellektüalizmle) izah edebiliriz. Bu olay besbelli ki, zararsız bir zihinsel faaliyet olmaktan ibaret kalmamıştır. Müslümanlar gide gide birbirlerini zahir ehli, batın ehli gibi suçlayıcı ayırmalara girişmişlerdir. Bu tür suçlamalar günümüzde bazı kesimlerde halâ geçerliğini koruyabilmektedir.

İslâm bir tür bilgi kategorisi haline dönüştürülmeye çalışıldıkça, onun mücerret bir zihin faaliyeti olduğu yolundaki yanlış izlenim de yaygınlaşmaktadır. Bu ise İslâm'ın hayata intikalini önleyici bir faktör olarak önümüze çıkmaktadır.

"Kalp temizliği" diye adlandırılan olgu her Müslümanın niteliğidir. Fakat bu olgu hayattan kovulmuş soyut bir nitelik diye algılanamaz. Kalb temizliği gereklidir ama yeterli değildir. Ne var ki, Müslümanca yaşama ve Müslümanca düşünme tarzının yanlış bir düzleme oturtulması yüzünden günümüzde kalb temizliğini yeterli sayanlara rastlanabilmektedir.

İslâm ahlâkı dediğimiz husus, alışverişinde doğru davranmak, yalan söylememek vb. gibi noktalara münhasır kılınamaz. Bunlar gereklidir. Fakat ahlâkımızın sadece belli bir kesitini oluştururlar. İslâm ahlâkı, aynı zamanda ibadetlerimizin de eksiksiz yerine getirilmesiyle bütünlenir.

Batı uygarlığında geçerli olan bu tür ayrımların İslâm'da yeri yoktur. Batıda dindışı bir ahlâkın sözünü etmek mümkündür, fakat İslâm'da dindışı bir ahlâk nasıl yaşanır?

KUL OLARAK KENDİNİ KAVRAMAK

Müslümanı farklı kılan, fakat genel olarak ilk bakışta ayırd edilemeyen özelliği, onun, kendinden (insandan) başlayarak evreni, yaradılışı, varlığı kavrayış tarzıdır. İnsandan başlayan bu farklı kavrayış tarzı, Müslüman dediğimiz kendine mahsus farklı bir insan tipini de oluşturmaktadır.

İnsan ya evreni kavrayışında hasıl olan farklılıktan dolayı Müslüman oluyor veya Müslüman olduktan sonra evreni farklı bir tarzda kavramaya başlıyor. Burada, vurgulanması gereken husus, bu meselenin prosedürünü tesbit etmek değil. Önemli olan husus, Müslümanın, insan ve tüm varlık karşısında beliren anlayış farkıdır.

Bu farklılık neleri içerebilir? İlkin, Müslüman, kendini "kul" olarak kavrar. Onun, kendini kul olarak kavraması, aynı zamanda, diğer insanları da "kul" olarak değerlendirmesi demek olur.

Bunun anlamı şu: Kendi yerini, yeryüzündeki konumunu kul olarak kavrayan insan, kendisinin Allah tarafından yaratılmış olduğu kabulünü benimser. Sonra bu kavrayışını, evrene, tüm varlığa sirayet ettirir. Yani tüm evrenin, tüm varlığın "mahluk" olduğunu kabul ve tasdik eder.

Varlığı "mahluk" olarak kavramak, sanılabileceği gibi basit bir olay değildir. Olay, insan aklının dolaysız biçimde, yani kendisine öğretilmeden kavrayabileceği bir nitelik taşımıyor. Yunan felsefesinden başlayarak varlığı akıl yoluyla kavramaya teşebbüs edenler varlığı "mahlûk"olarak değil, hayır, olsa olsa "mu'ta" (veri) olarak kabul etmiştir. Varlığın "mahlûk" olarak kavranılması insana vahiyle öğretilmiştir.

Burada, bu son nokta ile ilgili, onunla içi içe bir diğer farika ortaya çıkmaktadır. O da, vahiy hakikatinin kabul ve teslim edilmesidir. Müslüman, Peygamberler vasıtasıyla insana vahyedilen hükümler doğrultusunda hareket ettiği gibi (ki bu, onu, müslüman olmayan insanlardan ayıran bir özelliktir), vahiyle bildirilen hususların mutlak hakikatler olduğunu da kabul eder.

İnsanın, kendini "kul" olarak idrak etmesi, onun bütün sonuçlarını yerine getirmesi yükümlülüğünü de beraberinde getirir. Kul olma, Allah karşısında ve yalnız O'nun karşısında aczini kabul etme, O'nun emirleri dışında veya O'nun emirlerine karşı vuku bulacak başka her türlü emir ve yasağı batıl sayma ve reddetme sonucunu doğurur. Müslümanın, Müslüman olmayan

insandan farkı somut biçimde bu son noktada belirir. Müslüman yalnız kendisinin değil, tüm varlığın, Allah'ın ilham ettiği tarz üzere hareket ettiğine inanır, kâfirlerin bile.

Böyle olunca, Müslüman ilkin yeryüzündeki misyonunu kavramayı dener. Yeryüzünde niçin Müslüman olarak var olduğunu sorar. Bu sorusuna, cevap arar. Bu, bir bakıma, İslâm'ı her gün yenide öğrenmesi demek olur onun için. Böylece her gün kendini yenilemenin fırsatını elde eder.

Bugün, yeryüzüne hâkim olan hayat tarzı Müslümana yabancı bir dokuyu geliştirmektedir. Bu hayat tarzının tehlikeli yanı Müslümanı, farkında olmadan, İslâm-dışı "emri vakilere" itaat etmeye razı kılmasıdır.

Bugün, sokaktaki Müslüman, itiraf etmeli ki, böylesi bir hayat tarzının mağduru olduğunu, hatta mahkumu olduğunu bilmiyor. O, İslâm-dışı bir hayat tarzını çeşitli kombinezonlar içinde benimsemiş halde bulunuyor. İslâm-dışı "şartlara" uymayı kendince meşrulaştırmıştır da.

Mevcut hayat tarzını reddedemeyen Müslüman, farkında olmadan kendisini reddediyor ve kendi değerlerine yabancılaşıyor. Mevcut hayat tarzı içinde, insan, kendini eşyaya hükümran sanmaktadır. Fakat aslında eşyanın kendisine hükümran olduğunu bilmemektedir. Her fert, kendi ekonomik bağımsızlığını istemektedir, fakat bu yolla ekonomiye bağlandığını hissetmemektedir. Eşya hevesi gitgide artmaktadır, fakat bu hevesine bir sınır çekmeye gücü yetmemektedir, daha doğrusu bu hevesi için bir sınır olabileciğini tahayyül edememektedir. Çok sayıda küçük küçük ilahları var da, bu ilahlara tapındığının farkında değildir. Çünkü "kul"luğunun farkında değildir, unutmuştur.

Gene unutmuştur ki, Allah'tan başka ilâh tanıyana Allah her şeyi ilâh kılar. Allah'tan başkasına kulluk edeni de Allah her şeye kul eder.

İÇ ŞARTLARINI MÜSLÜMANCA GERÇEKLEŞTİRMEK

İslâm'ı hayatımız için her şey yapmamışsak, onunla hiçbir şey yapmadığımızı ve onunla hiçbir şey yapmak niyetinde olmadığımızı açıklamış oluruz.

Hayatın her şeyi olmak bizatihî İslâm'ın bünyesinden doğan bir keyfiyettir. Şöyle söyleyelim: İnsan bazan kendisi için öyle amaçlar edinir

ki, bu şey onun için vazgeçilmez olanı oluşturur veya insan o şeyle hayatına bir anlam kazandırır. Eğer meraklısı değilseniz, diyelim pul biriktirmenin sizin için ne gibi bir anlamı olabilir? Ama meraklısıysanız, kolleksiyonunuzda eksik olan bir tek pulu elde etmek için katlanacağınız fedekârlığın nerelere ulaşabileceğini söylemek bile fazla.

İslâm, hayatımızın belli bir anını anlamlandırmak için veya hayatımızda bir çeşni bulunsun diye var değildir. Hatta boşlukta kalma hissinden kendimizi korumak için de Müslüman kılınmış değiliz. Şüphesiz, bütün bunlar temin edilmektedir. Fakat bizim İslâm'a yaklaşmamız bu nitelikle malul olursa bu eksik veya tek yönlü bir yaklaşım olur.

Burada, İslâm'ın öteki dünya görüşlerinden, ideolojilerden farkını kavramak gerekiyor. Hıristiyan için, bir tatmin sebebi bulmak bakımından haftada bir kez kiliseye gitmek yetebilir. Bir komünist için kafasında belli bir ideolojiyi geliştirmiş olarak bir burjuva hayatı sürdürmek mümkün görülebilir. Daha başka bir ifadeyle, bir komünist elinden başka bir şey gelmediği veya şartlar müsait olmadığı için pratik olarak pekâla bir burjuva hayatı sürdürebilir —kendi ideolojisi için çalışırken bile—. Fakat bir Müslüman için, en olumsuz şartlarda bile Müslümanca yaşamanın yolu açık bulunur.

Burada meseleyi tamamen bireysel yaşama düzleminde tutuyoruz. İşte bu bireysel düzlemde bile Müslüman, İslâm'ı hayatının her yönü için geçerli kılmaya çalışır. İslâm böyle bir yaşamayı mahiyeti gereği sağlıyorsa, fakat böyle yaşamaya insanlar kendini hazır görmüyorsa, o zaman, İslâm'a bağlı olmanın farklı bir anlamı içerdiğini kabul etmek gerekecek, fakat bu, herhalde İslâm'ın istediği şey olmayacaktır.

Meseleyi toplumsal düzlemde düşündüğümüzde ise bütün olaylara (gerek kendi içimizde oluşan kişisel sorunlarımıza, gerek dış dünyada yani ekonomik ve siyasal şartlarda gelişmekte olanlara) Müslümanın bakış açısıyla bakabilmek, her şeyi onun ölçüleriyle değerlendirebilmek gerekiyor.

Bu oluşum tek yanlı, tek yönlü bir süreç değil. Kendi uygarlık değerlerimizi ortaya koymamız, kendi uygarlığımızı ve halen dünyaya egemen olan başka bir uygarlığı Müslümanca ölçülerle irdelemek, kısacası dünyaya yeni bir gözle bakmak gerekiyor. Bu, aslında ilkin ve öncelikle

kendi iç şartımızı İslâm'a göre yeniden ayarlamak anlamına gelir. Kendi iç şartımızı İslâma göre düzenleyebildiğimiz takdirde dış dünya şartının aslında göründüğü kadar mudil (karmaşık) olmadığını da kavrayabiliriz. Böylece bir bakıma dış dünya şartlarını gereğinden fazla abartıyor olduğumuz ortaya çıkabilir ve yeni bakışımız, bize dış dünyayı olduğundan fazla kaale almamayı öğretir.

Bugün Müslümanın kafasında bir soru olarak duran bazı problemler bu yeni insanın kafasında (böylece) problem olmaktan çıkmış olur. Bugün Müslümanlar, daha çok çağın kurumlarıyla İslâmî kurumlar arasında bir uzlaşma ortamı aramaya teşebbüs etmekte ve İslâmî kurumları mevcut kurumların yerine nasıl koyabileceklerini hesaplamaktadırlar veya mevcut kurumları hangi teville İslâmlaştırabileceklerini düşünmektedirler. İç şartını İslâm'a ayarlamış olan birisi için bütün bu hesapların bir değeri kalmayacaktır. Onun meselesi artık paranın değerinin düşmesinden meydana gelen farkın faiz olup olmadığını düşünmek değildir; dikkati doğrudan doğruya faizsiz işleyen bir ekonomik yapının nasıl gerçekleşebileceği noktasında toplanır. Bu bakışsa durağan değildir. Tersine devingen bir nitelik taşır.

AN İÇİNDE YAŞAMAK

Müslümanın, şimdiki zaman içinde yaşadığı söylenir. Şimdiki zaman, sürekli olarak oluşmakta bulunan bir şimdiki andır.

Gerçi Batı felsefesinde de "şimdiki zaman"a önem veren düşünürlerin varlığından söz edilebilir. Ama orada, bu şimdiki zaman, genellikle insanların hayattan, yaşamaktan hazzetmeleri için öngörülmüş bir zaman kategorisi olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle, şimdi yaşıyorum, birazdan öleceğim, öyleyse yaşadığım bu anı bir "haz" aracı olarak kullanabilmeliyim, avazım çıktığı kadar bağırabilmeli ve dans edebilmeliyim, bana yasak edilen (haram denilen) hiçbir şey yoktur ve her şey mubahtır, öyleyse dilediğim her şeyi yapabilmem için sınırsız özgürüm. Kısacası, birazda gelecek ölümü unutabilmek için, şu anda elimde bulunan bütün imkânlarımı kullanmalıyım. Çünkü birazdan ölüm gelecek ve şimdi elimde bulundurduğum imkânları ebediyyen kaybedeceğim.

Bu düşünce tarzıyla Müslümanın an içinde yaşaması arasında, güdülen niyet bakımından uzlaşmaz farklılıklar var. Batı kafa yapısı yaşanan anı

adeta sonsuzlaştırma gayreti içinde gibidir. Yaşanan her an, onun için, hayattan biraz daha lezzet, biraz daha haz alabilmesi için elinde bulunan bir fırsattır. Ölümü unutabilmesi, ölümden sonra düşeceği "korkunç karanlığı ve hiçliği" görmezlikten gelebilmesi, hatta o "büyük boşluk"tan öc alabilmesi için, şimdi elinde bulundurduğu bir silahtır.

Müslamanın an içinde yaşamasıysa böyle bir niyetten uzaktır. Müslüman ölümü unutmak için değil, tersine ölümün varlığını Allah'ın emri olarak telakki ettiği için ve onu sürekli olarak bilinç düzeyinde tutabilmek için an içinde yaşar. An içinde yaşamak ona kul olma bilincini duyurduğu ve birazdan öleceği gerçeği bu fırsatı elinden alacağı için anlam taşır. Bu yüzden "ân" bir haz ve lezzet aracı olarak kullanılmaz, kul olma bilincinin yüklenildiği bir fırsat olarak değerlendirilir.

Her iki düşünce tarzında da ölüm temel motif olarak rol oynuyorsa da ölüm hadisesine bakıştaki niyetler farklıdır ve bu farklılık her iki insan tipini farklı bir hayat telakkisine götürür. Birinci telakkide ölüm, bir yok oluş, hiç varolmamış gibi bir hale dönüş, ademe mahkumiyet; ötekindeyse amellerin bitip hesap vermenin başlangıcı olan ân... Böylece ölüm, birinde hayatı bir haz aracı olarak kullanmaya iten motif olurken, ötekinde kul olmanın gereklerine riayet etmenin uyarıcısı oluyor.

"Ölmeden önce ölünüz" tavsiyesi, Batının haz felsefesinden ayrı bir alana çağırıyor insanı. Haz felsefesinde, ölüm hakikatı bu dünyaya değer vermeye götürürken, İslâm'da tersine bu dünyanın değersizliğini kavramaya yol açıyor. Ne gariptir ki, bu dünya da, kendine değer verenlere hiçbir şey vaad etmiyor, fakat kendine değer vermeyenlerin arkasından koşuyor. Nitekim "ihtiyaçlar sonsuzdur" varsayımından yola çıkanların gözünü bu dünyanın hiçbir şeyi doyurmaya yetmiyor ama yetinmesini bilenler sahip oldukları nimetlerin şükrünü nasıl eda edeceklerini bilemiyorlar. Durum doğrudan dünyaya yaklaşış farkıyla açıklanabilecek bir keyfiyettir. Olaya metaryalistik şartlanmayla bakanların bu keyfiyeti kavramakta güçlük çekeceğini biliyoruz. Ne var ki, materyalistik şartlanmayla bile bakılsa ve bu dünyadaki nihai hedefin insanın huzuru olduğu kabul edilse bile, bunları nesnel ölçümlere vurmak ve huzurun hangi yanda olduğunu belirlemek zor olmasa gerek.

"An içinde yaşamak" olayında görüldüğü gibi diğer birçok motifler de İslâm'da ve Batı düşüncesinde kaba bir gözle sanki ortak kavramlarmış gibi

algılanabilir. Ama ihtiva ettikleri anlamlar ve taşınan niyetler onları farklı sonuçlara ve farklı hayat ve davranış kalıplarına götürmektedir.

An içinde yaşamanın ters yüz edilmiş biçimi "yarına kalma" kaygısıdır. Yarına kalmak, insanın nefsanî kaygılarından ve son yüzyılın Batı patentli kavramlarından biridir. Özellikle aydın takıma musallat bir hastalık. Aydın takım arasında da özellikle sanatçıların sözünü ettiği, devlet adamlarıyla siyasetçilerin ilgilendiği hastalıklı bir duygu. Bu halin, insanın, Allah'ın rızasını kazanma endişesiyle gösterdiği çabalarla ilgisi bulunmuyor. Bu hal doğrudan doğruya insanın kendi nefsini aziz kılma endişesi üzerine kuruludur. Kendi nefsini putlaştırma hevesini gizler.

A. Camus'nün *Sisyphe Efsanesi* kitabında bir intihar olayından söz edilir. Adamın biri, eserini önemli kılmak adına kendini öldürmüş. Fakat bu ölüm, tahmin edileceği gibi, eseri önemli ve ölümsüz kılmamış. Adam öldüğüyle kalmış. O adama ölmeyi göze aldıran sebep yarına kalma hususunda duyduğu şiddetli arzudur. Tıpkı adı dillere destan olsun diye zemzem kuyusunu kirleten adam gibi.. Aynı cinsten olaylar. Genellikle yapıcı yetenekten mahrum olan, bununla birlikte nefislerini ölümsüz kılmak için önüne geçilmez bir tutkuyla yanıp tutuşan hasta tipler...

Yarına kalma endişesinin, öldükten sonra rahmetle anılma arzusuyla, rahmetle anılma dileğiyle ilgisi yoktur. Bu ikincisinde kişi mütevazidir, alçak gönüllüdür. Yaptığı işleri kendisi yaşarken işe yarasın diye yapmıştır. Onu yönlendiren saik Allah'ın rızasını kazanma dileğidir. Nefsine ait bir yarına kalma endişesi yoktur bu insanın. Oysa ötekinde, yarına kalmak için kıvranan insanda, Allah'ın rızasını kazanma saiki önem taşımaz. Kişi bunu düşünmez bile. Onun tek kaygısı, kendisi için putlaştırdığı nefsinin başkaları için de put haline getirilmesi isteğidir.

Yarına kalma endişesiyle çırpınan insan, kendisine faydası olmayan işleri terketme hususunda cehd göstermez. Yaptığı işler kendisine veya başkalarına faydalı olsun, olmasın, onun kafasında tek bir ölçü vardır: Yaptığı iş acaba onun yarına kalmasını sağlayacak mı? Bunu sağlayacağı kanısında olduğu için niteliği ne olursa olsun, isterse kendini öldürmeyle sonuçlansın, o iş yapmakta duraksamaz. Yarına kalma hususundaki bu güçlü arzu, kişinin farkında olmadığı yeteneksizliğine, aşağılık duygusuna karşı, mihverinden sapmış bir savunma çabası olarak görülebilir.

Yarına kalma kaygısı, insandaki fedakârlık, feragat, vazgeçiş, ölümü kaale almayış duygularının eksikliğiyle de açıklanabilir. Değindiğimiz gibi, genel olarak bir entellektüel hastalığıdır bu. İşin tuhafı şu ki, bu yeteneklerden mahrum bulunan insanın yarına kalma hususunda gösterdiği aykırı çabalar hiç de onun umduğu sonuçları vermez.

Müslümanın, yarına kalmak gibisinden hastalıklı kaygıları yoktur. O her işini Allah'ın rızasını kazanmak için yapar. O, sadece iyi bir kul olmayı düşünür. İyi kul olmanın gerekleri ne ise davranışlarını, amellerini ona göre ayarlar. Rahmetle anılmayı diler, fakat bu dileğin yarına kalma gibisinden hasta kaygılarla yakınlığı yoktur.

EMİR KULU OLMANIN ANLAMI

"Emir kulu olmak" deyimi, bugün küçümseyici bir anlamda kullanılmaktadır. Bu deyiş, hemen hemen kula kul olmanın müteradifi yerine geçmiştir. "Ne yapalım, ben de emir kuluyum" diyen birisi, böyle söylemekle çaresizliğini ifade etmek istemektedir. Bu sözün altında genellikle şöyle bir anlam yatmaktadır: "Bu yaptığım işi aslında yapmak istemem, istemiyorum da; ama neylersiniz ki yapmazsam beni işimden kovarlar, ekmeğimle oynarlar, bu işin yerine getirilmemesi konusunda sizinle aynı fikirdeyim, fakat fikrimin gereğini yerine getirmek hususunda acz içindeyim, beni mazur görünüz."

Tuhaftır ki, böyle bir mazeret genel bir kabule mazhar kılınabilmektedir.

"Emir kulu olmak" deyiminin şimdi kullanılan anlamını bir an için ihmal ederek onun Müslüman için ne anlama gelebileceği hususunda düşünürsek karşımıza oldukça farklı ve yüceltici bir tablo çıkacaktır.

Müslüman, bir kere, daha baştan kula kul olmayı reddettiği için bir Müslümanın emir kulu olduğunu söylemesi, onun sadece Allah'ın emirlerine karşı kul bulunduğu ve sadece bu emirler karşısında boyun eğmeye amade olduğu anlamına gelir. Yani bu söz, kulun Allah karşısındaki aczinin bir ifadesi olmaktadır.

Bir Müslüman için Allah'ın emirlerini tartışmak akıldan bile geçirilmez. Bir emrin eğri mi, doğru mu diye tartışılması, bu tartışmayı yapan kimsenin kafasındaki şüphelerle ilgili olabilir, yani bir iman zaafının varlığını

gösterir. Oysa Müslüman, tanımı gereği, imanından şüphe etmez. O kadar ki, İmam-ı Rabbanî Müslümanın imanının geleceği hakkında bile şüphe etmemesini bildiriyor. "Bir Müslüman imanından kesinlikle emin olacak, inşallah mü'minim demeyecek, elhamdülillah mü'minim diyecek" diyor.

Allah'ın emirlerinin tartışılıp tartışılmayacağı konusu belki bazılarımızın kafasını karıştırabilir. Bundan maksat, nass olan hükümlerin zatının tartışılmasıdır. Bir hükmün varlığı Kur'an veya Sünnet'le sabitse, o hüküm her ne olursa olsun mutlak doğru diye kabul edilir. Acaba bu hükümde bir yanlışlık var mıydı, yahut şöyle de olabilir miydi diye bir tartışmanın konusu haline getirilmez. Ancak o hükümde gizlenmiş olan hikmetler tartışılabilir. Faraza faizin yasaklığı konusunda, faiz yasak mıydı, değil miydi; yahut yasak edilmesi gerekli miydi, yahut faiz şu oranda olunca yasak olmaktan çıkar mı, gibisinden bir tartışma olmaz. Faizin yasak olduğu kabul edildikten sonra bu yasağın taşıdığı hikmetler araştırılır ve bu araştırma esnasında meselâ birisi diyebilir ki, faiz yasağı Müslümanların refahını sağlamak için konulmuştur; bir başkası da, hayır bunun için değil, insanların birbirini sömürmesini engellemek için konulmuştur. Faizin veya herhangi bir nassın bu yolda tatışılması yararlı da olur.

Emir kulu olduğunu söyleyen birisi, bununla Allah'ın emirlerine kul olduğunu söylemek istiyorsa, ortaya Müslümanca bir tavır koymuş olur.

Emir kulu olmak deyimi üzerine yukarıda söylediğimiz anlamda Müslümanların tavrı bakımından önemli bir fark vardır ve başkalarını küçülten bu söz, bu fark yüzünden Müslümanı yüceltir. Emir kulu olma sözü kula kul olma anlamında kullanılırken, o kimsenin inanmadığı bir şeyi yapmak hususunda kendini mecbur hissetmesi gibi gizli veya açık bir tabasbus hali gözlenirken, aynı söz Müslüman yönünden, inancının gereğini yerine getirebilmek için her zorluğu göze alabileceği, fedakârlıklara katlanabileceği anlamına gelmektedir. Deyim, bu bakımdan, Müslüman için yüceltici olmaktadır. Deyimin Müslümanlar arasında galat kullanılışı da gene bu bakımdan reddedilmelidir.

Zaten İslâmı tebliğ etmenin sağlıklı yolu onun buyruklarına göre yaşamak, yani yukarda sözünü ettiğimiz anlamda "emir kulu olmak"tan geçer. Nitekim herhangi bir ideolojide, ona inandığını söyleyen kimsenin o ideolojiyi uygulayıp uygulamadığına kimsenin o kadar önem verdiği yok, ama İslâm söz konusu olunca, kendisine Müslümanım diyen herkesten

Müslümanca yaşaması, Müslümanca tavır ve davranışlarda bulunması beklenmektedir.

Diğer fikriyat sahiplerinin veya mensuplarının inandıklarını söyledikleri fikriyatın gereklerini yapıp yapmadığına, o gereklere özel hayatlarında uyup uymadıklarına kimse aldırış etmiyor. Hatta o gereklere uyulmadığı görülürse bir takım mazeretler araştırılıyor, tevillere baş vuruluyor. Fakat Müslüman olduğunu söyleyenlerin sürekli olarak ayıpları, kusurları, eksiklikleri araştırılıyor. Kimi zaman bu ayıp araştırıcıları o kadar ileri gidiyor ki, herhangi bir insanın nefsaniyetinden ya da heva ve hevesinden doğan ayıpları bile İslâm'a yüklemek gibisinden haksızlık sınırlarının zorlandığı oluyor.

Diğer fikriyat mensupları için üzerinde o kadar önemle durulmayan bu "yaşamak" hususu nasıl oluyor da İslâm ve Müslümanlar söz konusu olunca böylesine bir dikkatin ve titizliğin konusu olabiliyor? Bizce bunun başlıca sebeplerinden birisi, Müslümanım diyen insandan başkalarının bekledikleriyle ilgili olmalı. Kendisine Müslümanım diyen herkesten bilerek bilmeyerek "mükemmel insan nümunesini" göstermesi beklenmektedir. Herhangi bir insanın zaaflarından doğan kusurları bağışlanmaktadır da, kimse, Müslümanın da zaaf gösterebileceğini kabul etmek istememektedir. Bu kabullenmeyiş sadece Müslüman olmayanların Müslümanlar üzerindeki beklentileriyle ilgili değildir. Müslümanlar da kendi aralarında böyle ayrımlar yapmaktadır. Söz gelimi namazına titizlik gösteren bir tacirden öteki tacirlere göre daha fazla şeyler beklenmektedir. Başka Müslüman tacirler için mazur telâkki edilebilen davranış ve tutumlar, ibadetlerini ifa eden bir tacirde görüldüğünde tepkiyle karşılanmaktadır.

Müslümanın yaşantısında böylesine bir tutarlılığın beklenmesinin diğer bir sebebi de, başkalarından beklenmediği halde, müslümanda inançlarıyla bütünleşen davranışlar görme arzusudur.

Böylece Müslüman, başta Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle, ikinci olarak da başkalarının kendisinden bekledikledikleri ve kendi hakkında duyulan zanları yalan çıkartmamak gibi bir fazilet duygusuyla İslâm'ın buyruklarını amellerine yansıtmak "zorundadır". Burada "fazilet" diye andığımız husus bazılarını yadırgatabilir. Bu hususu İmam-ı Azam'ın hayatı boyunca uyguladığı bir davranışı bize hatırlatıyor. Gençliğinde bir gün çarşıdan geçerken onu göstermişler ve "İşte sabahlara kadar ilim çalışan

genç bu" demişler. Aslında, hiç de her gece sabaha kadar çalışmayan büyük İmam, sırf insanların kendisi hakkındaki zanları yalan çıkmasın diye, o günden başlayarak ömrünün sonuna kadar öylece çalışmayı kendisine şiar edinmiş.

Böylece tebliğin en güzel biçimde, İslâm'ın buyruklarını bizzat kendi hayatımızda uygulayarak yapılabileceği sonucuna varılabilir. Esasen, cihadın büyüğü de budur, denilmiştir. İslâm'ı yaymak hususundaki diğer her türülü çalışma bundan sonra gelir. Bu da tabiîdir. Çünkü İslâm'ı kendisi yaşamayan birinin sözüne başkalarının inanmasını beklemek yersizdir. Sözümüzün etkili olmadığını görerek başkalarına kızıyorsak, bu da iki katlı yersizdir. Bu durumda eksiğimizin ne olduğunu herkesten önce kendimizin araştırıp görmemiz gerekir.

AÇIKTAKİ GİZLİ PUTLAR

Müslüman, Allah'ın emirlerini hayata geçirmek için çalışırken, onun birey olarak nihai hedefi gerçekte nedir? Muzaffer olduğunu görmek mi? O, bu mücadelesinde zafer kazanmak için mi gayret gösteriyor?

Mücadelenin getireceği sonuç, benim tartışma alanımın dışında bırakılmalıdır. Ben ancak "iyi bir mücadele verdim mi, vermedim mi" sorusunu kendime yöneltebilmeliyim. Bu sorunun cevabı da, ulaştığımız sonuca bakarak alınmaz. Yani zafere ulaşmışsam, muhakkak iyi bir mücadele verdiğim, yenilgiye uğramışsam muhakkak kötü ve eksik bir mücadele verdiğim için bu akıbetle karşılaştığım sonucuna varılmaz. Kuşkusuz, sonucun zafer olmasını dileriz, fakat amaç zafer değildir. Amaç, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Onun rızasını kazanabilmişsem, görünürde yenilmiş de olsam gerçekte galip sayılırım.

İslâm'ın getirdiği bu mülahaza tarzı, insanı sürekli çalışmaya, çaba sarfetmeye iletmektedir. İnsanın çabası sadece dünyanın kısır hedefleri ile çevrelenmemektedir. Zafer ya da hezimet bu bakımdan insanın gözünde değersizleşmektedir. Fakat bu arada başka şeyler değer kazanmaktadır: İyi bir "kul" olabilmenin hakkını vermek: Bunun hakkını verebilmek için yapılması gereken şeyleri yapmak. Müslüman, öncelikle kendi içini (kafasını ve kalbini) her türlü puttan arındırmanın mücadelesini verme yükümlülüğü ile karşı karşıya bulunuyor. Özellikle çağımızın getirdiği

"gizli putlar" söz konusu olunca, bu putlardan arınabilmek ciddi bir zihin ve kalb cehdini gerektirmektedir.

Günümüzde insanın bağlanmak zorunda bırakıldığı putların sayısı putperest devirlerdeki putlardan daha az değildir. Bir putpereste, taptığı taşın ona zarar ya da fayda getirmeyeceğine onu inandırabilmek belki daha kolaydı. Fakat günümüzün putperestliğinde, insanı nefsinin derinliklerinden yakalayan öyle putlar oluşturulmuştur ki, insanları o putlara inamaktan alıkoymak nefse güç gelebilir. İnsanların önüne "bilim" diye bir put konulmuşşa, bu "büyük put"un tezkiye ettiği diğer putlar birbiri arkasından zincirleme sökün eder.

İktisadi refah putlaştırılmıştır. Konfor putlaştırılmıştır. Bütün bunlar ve benzerleri günlük hayatımızın en küçük ayrıntılarına kadar nüfuz sahibi kılınmıştır. Bütün bu putlar, neticede, Allah'ın yasak ettiği fiil ve amelleri meşru kılma yolunda kullanılır olmuştur. İktisadî refahı put haline getirdikten sonra, bu putun tezkiyesi ile insanları meselâ aile planlaması adı altında çocuk öldürmeye inandırmak kolaydır. Seks put haline getirilince fuhşu meşrulaştırmak ve yaygınlaştırmak kolaydır. Bir takım "bilimsel akım"ları (izm'leri) put haline getirdikten sonra, insanları bu put için cinayete itelemek kolaydır.

Bütün bu putları hayatımızın dışına çıkartmak, şimdiki zihnî şartlandırmalardan kafamızı boşandırmakla mümkün kılınabilir. Bu işin ilk adımı da, Müslüman olarak çağdaş putlarla uzlaşmayı reddetmekle atılır.

BEN KİMİM? DÜNYA KİMİN?

1. "Ey insanoğlu, mal benim malımdır, sen de benim kulumsun. Benim malımdan senin malın ancak yeyip harcadığın, giyip eskittiğin, dünya için geri bırakmayarak sadaka verip ahiret için ebedîleştirdiğin şeylerdir. Dünya için biriktirdiğinden senin hissen, ilahî gazaptır." (Hadis-i Kudsî).

2. "Ey insanoğlu, sana ayırdığım rızkın tümünü sen tüketinceye kadar, o rızık seni arar bulur." (Hadis-i Kudsî).

Yukarıya aldığımız iki kudsî hadis, insanın mal, mülk karşısındaki tavrını belirleyen iki önemli kıstas getiriyor.

Materyalistik şartlanmanın yönlendirdiği insan, mülkün Allah'a ait olduğunu artık unutmuştur. Dünyayı kendisinin malı saymak yolundaki vehmi mal karşısında, eşya karşısında onu açgözlü, doymak bilmez bir yaratık haline getirmiştir. Dahası, onu tabiatı tahrip etmekten çekinmeyen bir hale koymuştur. İnsan, kendini dünya üzerinde hak sahibi sandığı için, gözünü başkasının eline, cebine dikmekten vazgeçememektedir. Oysa bütün maldan mülkten kedisinin sahip olduğu sadece yeyip harcadığı, giyip eskittiği kadardır. Bir de verdiği sadakadır.

Rızka gelince, o da, Allah'ın vaadi gereği, sen onun tümünü tükenticeye kadar o seni arayıp duracaktır.

Anılan hadisler, iki ayrı kültüre mensup olan insanların dünyaya bakışları arasındaki farklılığı da ortaya koymaktadır. Materyalistik bakış açısıyla hareket eden insan, dünyayı kendisine ait sanırken, bir yandan da kendisini ona muhtaç ve mecbur olarak görmektedir. Böylece kaçınılmaz biçimde dünyanın arkasına düştükçe doyumsuzluğu çoğalmakta, dünyaya karşı ihtirası artmaktadır. Bu bir açgözlülük kısır döngüsüdür ve aynı düzlem içinde kaldıkça çaresini bulmak imkânsızdır.

Müslümansa dünyaya müstağnidir. Dünyanın ardından koşmaz. Kendisini dünyaya mecbur, mahkûm, muhtaç hissetmez. Dünyaya yüz vermediği için dünya onun arkasından gider.

Burada şu dengeyi akıldan çıkarmamalıyız: Dünyanın arkasından gitmemek demek meskenet anlamına çekilmesin; cehdsizlik, çabasızlık, miskinlik tümüyle başka bir şeydir. Dünyanın arkasından gitmemek demek, yapıp ettiklerimizin "dünyevî rıza" için yani dünyayı kazanmak için olmaması demektir. Amellerimizi Allah'ın rızasını kazanmak için ifa ediyorsak, bu amellerimizle tüm dünyayı da elde etsek, bizim için önemli olan Allah'ın rızası olduğundan, dünya gözümüzde gene de kendisi için bir değer ve anlam ifade etmez.

Müslümanların dünya metaına karşı "bir lokma, bir hırka" diye adlandırılan tavrı dünya metaına önem vermemek, dünyanın, dünya metaınının ardından koşmamak, dolayısıyla ona köle olmamak anlamını taşıyor.

Ancak, İslâm'ın öngördüğü husus gene onun terimiyle, anlaşılmalı ve o öngörü İslâm'ın telkin ettiği belli bir anlam manzumesi içinde bir yere oturtulmalıdır. Böyle yapılmadığında, belli bir hüküm, belli bir buyruk, aslında amaçlanan hedefin dışında kalan bir anlam kazanabilir, hatta anlatılmak istenen amacın tam tersine dönüşebilir.

İslâm'da zenginliği de, yoksulluğu da öven, her ikisini de teşvik eden hükümlere rastlanabileceği gibi, gene bunlardan kaçınmayı salık veren hükümlere de rastlanabilir.

Burada önemli olan bizatihî zenginlik ya da yoksulluk değildir, zenginliğin ya da yoksulluğun kişiden kişiye değişebilen değerler kazanabilmesidir. Zenginlik vardır, kişinin şükrüne vesile olur; yoksulluk vardır, kişinin sabrını çoğaltır. Böyle olduğu sürece zenginlikten de, yoksulluktan da kişiye zarar gelmez. Zenginlik ya da yoksulluk, bir başına değerli ve değersiz sayılabilecek olgular değildir. Onu değerli ya da değersiz kılan, kişilerdir. Kimilerinde yoksulluk değer kazanırken, kimilerinde zenginlik değerlenir.

Müslümanın gündelik hayat içindeki tavrını belirleyen hükümler bu bakımdan sadece bir yanıyla ele alınmamalıdır. Bu hükümler, İslâm'ın bütünlüğü içinde değerlendirilmelidir. Bu hükümlerin İslâm'ın bütünlüğü içinde taşıdığı anlama bakılmalıdır.

Bizim, burada değinmek istediğimiz husus İslâm'a ait hükümlerin, İslâm-dışı kıstaslarla ölçülüp biçilmeye kalkışıldığında nasıl çarpık sonuçlara ulaşılabileceğini ortaya koymaktır. Nitekim "bir lokma, bir hırka" telakkisi de, İslâm-dışı bir kıstasla ve meselâ kapitalistik değer yargılarıyla değerlendirildiğinde haksız, ilgisiz, yanlış eleştirilerin konusu olmaya istidatlıdır.

Kapitalist tüketim ekonomisinin değer ölçüleriyle bakıldığında, kapitalist Batı dünyası, İslâm dünyasında böyle bir hayat anlayışının, dünya metaına karşı böylesine küçümseyici, vurdumduymaz tavrın hakim bulunmasını kapitalistik sızma için engel diye görmüş ve "bir lokma, bir hırka" anlayışı hücum odaklarından biri haline getirilmiştir. Aslında, emperyalizmin belini kırabilecek silah bu basit formülün içinde gizliyken, günümüzün İslâm dünyası kendi hayat standardına küskün, küçümseyici, dahası düşmanca bir

tavra yöneltildiğinden, nerdeyse bütünüyle silahsız bir hale getirilmiştir. Kendi silahını bırakmış, fakat düşmanın silahını da edinememiştir.

"Bir lokma, bir hırka" tavrını karalayan kapitalistik anlayış sahipleri, Müslümanlar arasında tüketim eğilimlerini kamçılamak istemişler, Müslümanlarda mal düşkünlüğü meydana getirmeye çalışmışlar, böylece kendi mallarına karşı bir piyasa oluşturmaya girişmişlerdir. Şimdi günümüz Müslümanları ihtiyaç duymadıkları malları satın almak zorunda kalıyorsa, bu, kapitalistik dayatmanın baskısına yenik düşmelerinden ileri geliyor. Bu durumun kimin işine yaradığını söylemeye gerek bile yok. İşin ilginç yanı, bu basit formüle karşı sağcıların ve solcuların ortak bir cephe oluşturmuş bulunmasıdır. Bu ilginç durum kafalara bir soru çengeli atmasın mı?

"Bir lokma, bir hırka" telakkisi aslında, insanların zengin olmak için çalışmalarına engel değil. Onun engel olduğu şey, dünya metaına, mala, eşyaya insanların köle kılınmasıdır. Dünyaya, mala, eşyaya köle olmayan; dünyayı, eşyayı, malı kendisine köle kılmanın hazırlığına girişmiş olur: bu durumunu Allah'a kul olma bilinciyle pekiştirebiliyorsa elbet.

İslamın Özgürlüğü

ALT YAPININ TEMELİ:

İKTİSAT DEĞİL HUKUK

İslâm'da, hukuk, sosyal yapının temelini oluşturur. O kadar ki, ilkin hukuk vardır, var olan o hukuka göre, diğer sosyal kurumlar oluşur.

Bu bakımdan İslâm toplumunun oluş ve biçimlenme tarzı, İslâm-dışı toplumların oluşum tarzından farklıdır. Genel bir ilke olarak denebilir ki, İslâm'da hukuk kuralları "a priori" olarak vardır. Bu durum, vahiy hakikatinin mahiyetinden çıkan bir keyfiyettir. İslâm-dışı toplumlarda ise, hukuk kurallarının, hukuk kurumlarının ortaya çıkışı belli bir "evrim" sürecini izlemiştir.

Marx, hukuku bir "üst yapı" kurumu olarak ele alırken, insanların maddî ilişkileri sonunda meydana gelen çıkar çatışmalarını çözümlemek üzere konulan hukuk kurallarının, bu kuralları koyan egemen sınıfı kayırıcı nitelikte olduğunu tesbitlemekteydi. İslâm-dışı toplumlar bakımından bu görüşte bütünüyle haksız sayılacak ve hemen reddedilebilecek yan yok. Gerçekten bu tesbiti doğrulayacak örnekleri göstermek veya en azından Avrupa tarihini böyle yorumlamak mümkündür.

Fakat İslâm toplumuna ve İslâm hukukuna nisbet ederek bu görüşü değerlendirmeye gidersek, onun yanlışlığını, kabul edilemezliğini anlarız. Yukarda değindiğimiz gibi, İslâm hukuku herhangi bir egemen sınıf tarafından kendi çıkarlarını sağlamak üzere kurulup geliştirilmemiştir. İslâm hukuku, onu yaşayan insanların tecrübelerinden önce mevcuttur. İnsanlar, mevcut olan bu kurallara göre kendi hayat tarzlarını ayarlar, oluşturur, kurumlarını kurarlar. İslâm hukuku yönünden, hukuk kurumlarının oluşumu için herhangi bir "evrim" söz konusu değildir. Vahiyle gelen kural, bütün evrimini kendi içinde ve bir kerede tamamlamış olarak var olur. Ve bir kere var olunca da, insanlar ona itaat etmek yükümlülüğü altına girer.

Konu ayrıca, egemen sınıf kavramı açısından değerlendirilse bile İslâm-dışı toplumlarda geçerli sayılabilecek bu durumun İslâm sitesi bakımından geçerliliği, gerçekliği olmadığı görülür. Çünkü bu hukuk kuralları yürürlüğe konulduğu dönemde, bu kuralları uygulamaya hazır olan insanlar o toplumun "egemen sınıfı" olmak bir yana, tam anlamıyla mağduru, mazlumu durumundaydılar.

Daha da önemlisi, bu insanların bağlandıkları hukuk kuralları, o kurallar çerçevesinde oluşmuş bir toplumu (İslâm toplumunu) ortaya çıkardıktan sonra da, Marx'ın anladığı anlamda egemen bir sınıfın ortaya çıkması gene aynı kuralların mahiyeti gereği imkânsız hale gelir. Yani bir kere İslâm sitesi kurulduktan sonra, bir kısım insanların, söz konusu kuralları kendi keyiflerince değiştirme yetkisi mevcut değildir. Böyle bir keyfiyetin ortaya çıktığı varsayılsa, o zaman, İslâm hukukunun uygulanmadığı veya uygulamadan çekildiği gerçeği ile karşılaşılır.

Kısaca, başka toplumlar bakımından Marx'ın ileri sürdüğü hukukun bir üst yapı olduğu görüşünü doğru saysak bile, İslâm toplumu ve İslâm hukuku açısından bu görüş gerçeklere ters düşmektedir. İslâm toplumu bakımından hukuk bir üst yapı kurumu olarak değil, tersine, diğer bütün kurumları (iktisadî yapının işleyişi de dahil) oluşturan bir alt yapı kurumu niteliğinde dışlaşmaktadır. Yani diğer sosyal ilişkiler ve kurumlar hukuku değil; hukuk, diğer bütün kurumları belirlemekte, oluşturmakta ve var kılmaktadır.

İSLAM'IN DİYALEKTİK YAPISI

İslâm, onu bütün ruhuyla kavrayamayanlara oldukça "paradoksal" görünebilir. Bir yerde zenginliğin övüldüğünü görürken, başka bir yerde fakirliğin nimetlerinden bahsedildiğine rastlayabilirsiniz. Bir yerde ilim teşvik edilirken, bir başka yerde ilimden korunmanız gerektiği hususunda bir uyarı ile karşılaşmanız mümkündür. Bir yerde insanların birbirine dayanıp güvenmeleri gerektiği söylenirken, başka bir yerde tam tersini bildiren bir ifadeyle karşılaşabilirsiniz.

Bütün bu tür ifadelerin altındaki gizil anlamı (hikmeti) kavramadan, sadece lafızlara göre hükmetmeye kalkışırsak, içinden çıkılması imkânsız çelişkilerle karşı karşıya bulunduğumuzu sanabiliriz.

Fakat çelişkili gibi görünen bu ve buna benzer ifadelerin altındaki değişmez "temel bildiriyi" hesaba kattığımızda, bunların insanı farklı bir mantık düzlemine çağırdığını farketmekte gecikmeyiz.

İslâm tarihi boyunca bazı Allah dostlarının bazı beyanları, ifade etmek istedikleri "hakikat"ın ne olduğu kavranılmadan, mücerret lafızlara göre yorumlanmak istenildiğinde, beyan sahibinin niyet etmediği anlamlarla

karşılaşılmış, bu yüzden de zaman zaman onların sapıklığına, hatta kâfirliklerine bile hükmedildiği olmuştur.

Müslüman'ın kafa yapısını bilmeyen birisi, onun ayakları yerden kesik bir hayat özlemi içinde bulunduğunu sanabilir. Onlara göre Müslüman, dünya alâkalarını kesmiş, havalarda gezen biri olarak görünebilir. Oysa onun, dünyaya atfettiği değer farklıdır. Kendini dünyadan müstağni tuttuğu için dünya belki ona râm olur. Burada, önemli olan kalkış noktasının ve gayenin (niyetin) ne olduğu hususunu kavrayabilmektedir. Niyetimiz, dünyayı kendimize râm etmek değildir, niyetimiz dünyaya istiğnadır. Biz dünyaya müstağni olursak, dünya bize hizmetçi olur. Fakat istiğnamız, dünyayı kendimize hizmetçi kılma niyetini de taşımaz. Aksi halde istiğna adı altında riya yapılmış olur.

İnsanlara bilim öğrenmeleri öğütlenmiştir. Ama hangi insanlara? Bildikleriyle amel etmeyen birinin bilmediklerini öğrenme çabasına düşmesi anlamsız olmaz mı? Keza âlimlere yüksek payeler verildiğini biliyoruz. Ama insanlar, aynı zamanda nice âlimlerin ilimleri yüzünden sapkınlığa düştükleri hususunda da uyarılmıştır.

Şüphesiz zenginlik nimet, yoksulluk belâdır. Fakat zenginliği belâ, yoksulluğu nimet haline getirmek de insanın elindedir. Şükürsüz ve zekâtsız zenginlik belâ olacağı gibi, sabırla ve tevekkülle katlanılmış yoksulluk nimet haline gelebilir.

Toparlarsak: Bize, paradoksal gibi görünen, çelişkili gibi gelen ifadelerin altında, kendine mahsus bir düşünsel örgü bulunmaktadır. Bu hikmetlerin neler olduğunu kavradıkça, İslâm'ın nasıl bir hayat örgüsü öngördüğü daha vazıh anlaşılır.

Ancak onun anlaşılmasına engel teşkil eden "mantık oyunlarına" da burada dikkat çekmemiz gerekiyor.

Antik Çağ Grek felsefesinin önemli düşünce akımlarından biri olan "Sofizm" (sophism) asli meselelerin tartışılmasından kayıp gitgide fer'i meselelerin tartışma alanına girince safsatacılığa dönüşmüştür. Günümüzde sofizm denilince akla gelen anlam bu sonuncusudur. Başlangıçta bilginin teorik bir merakı gidermek için değil, fakat pratiğin, günlük hayatın emrinde olduğunu benimseyen sofistlerin sonraki takipçileri tartışma

sanatını (diyalektik) biçimsel mantık cambazlıklarına dökmüşler, fer'i meseleler bile denemeyecek muhal ve farazî konuları tartışmaya başlamışlardır. Amaç, bir konunun aydınlatılmasından çıkıp muhatabını her ne pahasına olursa olsun mat etme haline dönüştürülmüştür.

Sofizm, bu aşağılatıcı anlamıyla günümüze kadar izlerini sürdürmüştür. Belli bir konu asıl mihrakından saptırılarak o konunun içinde olmakla beraber gerçekle ilişkisini kesmiş bir meselenin tartışması haline getirildiği anda, sofizm (safsatacılık, mugalatacılık) başlamış olur.

Fıkıh tartışmalarının yoğunluk kazandığı Hicri 2. yüzyılda bu tür meseleler de tartışma gündemine getirilmekten hali kalmamıştır. Buna şöyle bir örnek veriliyor: Hunsâ kendi kendine cimada bulunsa ve hamile kalarak çocuk doğursa, doğan çocuk ana gibi mi mirasçı olur, yoksa baba gibi mi? Bunun gibi imkânsız meselelerin tartışılması hoş görülmemiş, hatta fukahadan bazıları bu tür tartışmaları haram saymışlardır.[7]

Safsatacılık belli bir bilim dalının içinde yürütülebildiği gibi, müsteşrikler ve misyonerler bu safsata ve mugalata diyalektiğini İslâm'a karşı da kullanagelmişlerdir.

Sözgelimi, birisi şunu ileri sürüyor: Bir Müslüman bir kâfire kelime-i şehadeti teklif etse, kâfir teklifi reddetse, bunun üzerine Müslüman okunu fırlatsa fakat ok hedefine ulaşmadan önce kâfir kelime-i şehadet getirse ve bu anda atılan okla vurulup ölse, oku atan Müslüman katil sayılır mı, sayılmız mı? Bu farazî olayı nakleden kimse, bu konunun bugün bile çözümlenmediğini belirtiyor.

Burada önemli olan ileri sürülen meselenin çözümlenip çözümlenmediği değildir. Mugalata, hedef şaşırtmak suretiyle yapılmaktadır. Fıkhın aczini göstermek suretiye kafalara fıkıh hakkında bir şüphe ve tereddüt tohumu ekilmek istenmektedir.

Kaldı ki, zikredilen olay farazîdir. Müslüman, kâfire bir teklifte bulunabildiğine göre konuşmanın normal ses mesafesinde yapıldığını kabul etmek zorundayız. Atılan ok, bu mesafede, ancak saliselerle ölçülebilecek bir sürede hedefine ulaşmış olacaktır. Bu kadar kısa sürede kâfir fikrini değiştirmeye fırsat bulabilir mi? Ama diyelim ki, bu süre içinde kâfir fikrini

değiştirdi ve Müslüman oldu. Oku atan kişinin niyeti, kastı cinayet işlemek değil ki, katil sayılsın.

Fakat bu farazî olayı zikredenin niyeti, zaten böyle bir meseleyi tartışmak değil, lâf arasında bir şüphe tohumu atıp geçmektir. Öte yandan konu kendi mantığı içinde ciddiye alınıp tartışılmaya değer görülse, iddia edildiği gibi, cevabı verilmeyen bir meseleyle karşı karşıya olmadığımız da görülmektedir.

Bir Müslüman, sakalını tıraş eden bir başka Müslümana şöyle bir iddia ile kâfirlik isnad etse; Allah sana sakal vermiş, şimdi sen her sabah kalkıp sakalını tıraş etmekle demiş oluyorsun ki: "Ya Rabbi, sen bana sakal verdin, ben senin bu iradene karşı gelerek işte onu tıraş ediyorum." Böylece sakalını tıraş eden adam kâfir oluyor. Fakat insafla bakıldığında sakalını tıraş eden Müslümanın böyle bir niyetinin olmadığı ve ileri sürülen iddianın safsatadan ve mugalatadan ibaret kaldığı görülür.

Sonuç: İslâm'a sağlıklı bir yaklaşımla varmak için günümüzde hemen her yerde, her alanda rastalayabileceğimiz bu tür sofistçe diyalektiğin, safsatanın, mugalatanın tuzaklarına düşmekten sakınmak gerekiyor. Ama öte yandan, İslâm, çelişkilerin yeni bir düzlemde telif edilebildiği bir mantık örgüsünü de öneriyor ve öngörüyor. Ancak bu durumu, İslâm'ın İslâm-dışı görüşlerle uzlaştırılmaya çalışılması durumuyla karıştırmamak gerekiyor.

ORTAYOL

İslâm vasat olanı öngörür. İki veya daha çok şeyin vasatisi (ortalaması) ile vasat olanı birbirine karıştırmamak lâzım. Vasat (orta) kendi başına varlığı olan müstakil bir doğrunun adı iken; vasatî, birden çok şeyin birbiriyle telif edilmesinden ortaya çıkan bir sentezdir. Ama böyle bir sentezle vasat olan şey hiç de birbiriyle tetabuk etmeyebilir. Vasat, hemen hemen her zaman bu sentezin dışında kalan bir yer işgal edebilir.

İslâm faizi kesin olarak yasaklamaktadır. Ama günümüzün iktisadi şartlarında (kapitalistik veya yarı kapitalistik her çeşit iktisadî ortamda) faizsiz olarak ticarî muamelelerin yürütülemeyeceğini düşünen biri, kalkıp da faiz yasağı sadece özel borç akidlerini kapsar, dolayısıyla ticarî işlemlerde faiz yürürlüktedir, dese; veya yasak olan faiz mürekkep faizdir

dese, veya sadece çok yüksek faiz hadleri yasaklanmıştır, düşük oranlı faizler yasak sınırı içinde değildir dese ve bu iddiasına dayanarak "günün şartlarına" göre faiz hakkında hükümler getirmeye yeltense; bu muhakeme tarzı, günün şartlarıyla İslâm'ın hükümleri arasında kaçınılmaz olarak bir telif zemini kurmuş olacaktır. Nitekim 19. yüzyılda bazı İslâm düşünürleri arasında bu tarz muhakemenin revaç bulduğu çevreler olmuştur. Kesin yasağa rağmen, telifçi zihniyetin bulmaya çalıştığı "vasatî", "vasat olan" ın dışında, hatta ona aykırı bir konumda yer almaktadır.

İslâm'daki faiz yasağı, kendi dışındaki ölçüler hesaba katılarak veya o ölçülere nisbet edilerek konulmamıştır. Faizin yasak oluşu, İslâm'ın öngördüğü diğer bütün hükümlerle birlikte mevcuttur ve bu hükümlerin tümü bir arada mütalâa edildiğinde öngörülmüş olan "vasat"ın mahiyeti anlaşılır. Şöyle söyleyelim; faizin haram, ticaretin helâl kılınması, hiç bir zaman, kapitalizm ile komünizmin belli hükümlerinin sentezi olarak düşünülmemelidir. Komünizmde faiz yasağı varsa, bu basit olarak, komünist sistemde özel mülkiyete, dolayısıyla özel ticarete yer olmaması mantığından çıkmaktadır. Keza kapitalizmde ticaretin serbestçe icra edilmesi, bu sistemdeki özel mülkiyet hakkının mantıkî bir sonucudur. Öte yandan, komünizmde ticaret yapabilen kimse, sistemin tabiatı icabı elinde bulundurduğu ticaret metaını meşru olmayan bir yoldan edinmiş demektir. Dolayısıyla, faizle ticaret yapan kimse, sistemin kurallarına iki kere karşı gelmiş olmaktadır (hem ticaret yapması, hem faizli işlem yapması bakımından). Özel mülkiyete ve onun bütün sonuçlarına katlanmayı gerektiren bir sistemin (kapitalizm) ifratıyla; yağmurdan kaçanın doluya tutulması anlamında, bu aşırılıklara set çekme adına ortaya çıkmış başka bir sistemin (komünizmin) tefriti, bizi kaçınılmaz olarak bu iki aşırının telifine götürmez. Götürse, bulunacak yol "vasat" olmaz, belki vasatîde kalır. Günümüzde, kapitalist ve sosyalist dünyalar, bu vasatîyi bulmanın çabasındadır, yoksa vasat olanı değil.

Kısaca değindiğimiz bu hususları İslâm'ın öngördüğü doğruların münazaralar yoluyla elde edilemeyeceği gerçeğini belirtmek için andık. Hele münazara İslâm dışı kıstaslar esas alınarak yapılıyorsa, o münazaradan elde edilecek sonuç da İslâm-dışı kalır. İslâmî kurallara uygun gibi düşen bir neticeye varılmış olması halinde bile bu netice tamamen tesadüfîdir, yoksa mutlak hakikatin bir ifadesi değildir. Yanlış önermelerden doğru

sonuçlar elde etmek mümkün değildir. Doğru gibi duran bir sonuca varılmış olması halinde bile, bu sonuç rastlantısaldır.

İslâm, vasat olanı öngörür demiştik. İslâm'ın öngördüğü "vasat"ı bulmak ve o "vasat"ta yaşamaksa günümüz meselelerinden biri olsa gerektir.

Öncelikle, İslâm'ın öngördüğü "vasat"ın mahiyeti hakkında sağlıklı bir anlayış düzlemine ulaşılmalı ki, söz konusu "vasat"ı bulmak adına ifratla tefritten kaçınmamız mümkün olsun. Şimdi meselâ hastaların duasının kabul edileceğine dair bir vaat var diye, kimseden hasta olması için gayret sarfetmesini isteyemeyiz. Abes olur. Nice sıhhatli kimselerin yoldan çıkmasına da sağlıklarının yol açtığı bildirilmektedir. Demek ki mesele hasta veya sağlıklı olmada değil, içinde bulunduğumuz hal ne olursa olsun, o hal içinde Allah'ın rızasını gözetebilmektedir. Müslümanlara ilim emredilmektedir. Ama öte yandan bir hadis-i kudsîde: "Nice alim vardır ki onları ilim bozmuştur" denilmektedir.

Burada dikkat edilecek husus, öngörülen bir hükmün, aynı zamanda mefhum-u muhalifiyle de harekete mezun olup olmadığımızdır. Meselâ Müslümanlara fakirlikten kaçınmaları emredilmektedir fakat bu emrin mefhum-u muhalifine bakarak demek ki zengin olmak için çalışmalıymışız gibi bir sonuca varırsak, pek muhtemeldir ki, başka bir yanlışa düşeriz. Çünkü fakirlik korkusuyla cimriliğe düşmek, takvadan uzaklaşmak da mümkündür.

Elimizdeki araçlar bizim onu kullanış amacımıza göre bir değer kazanır. Musa Peygamberin âsası da âsaydı, sihirbazınki de... Ama biri bir emri yerine getirmek için kullanıyordu onu, diğerleri sihir için.

Keramet, mucize deynekte değil, onu kullanan adamda ve o adamın niyetlerindedir. Ama o deynek sihirbaza benzemek, onu taklid etmek için kullanılıyorsa, ölçü, vasat kaçırılmış olur. Yani sihirbaz deynek kullanıyor diye senin deynek kullanmaman gerekmez. Sen de deynek kullan, ama sihir yapmak için değil. Çünkü niyetin sihir yapmak ise, eline illâ deynek almak gerekmez, bir şapkayla da yapabilirsin onu.

Mesele şudur: İslâm'ın bir inanış ve yaşayış tarzı olarak öngördüğü hükümlerle amellerimizi icra ederken, bu hükümlerdeki hikmeti İslâm'ın bütününü gözeterek anlamaya çalışmamız gerekiyor.

İslâm'ın hükümlerini, gene İslâm'ın öngördüğü vasat'ı gözeterek uygulamalıyız. Bize bir hükmün uygulanmasında ne kadar katı olmamız salık veriliyorsa o kadar katı olmalıyız; daha fazla değil, daha eksik de değil. Yoksa ifrata veya tefrite düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliriz.

İslâm'ın doğruları başkalarının yanlışlarına olan bir tepkiden doğmamıştır. Bu bakımdan, meselâ, kâfirlere benzemek korkusuyla kafamızı birtakım evhamlarla doldurmak da gerekmez. Kâfirlere benzememe konusundaki hükmün muradını bütün ruhuyla kavrayabilirsek kendimizi lüzumsuz vehimlerden kurutaracığımız gibi, papaza kızıp oruç bozan adamın durumuna da düşmeyiz.

Müslümanlar İslâm'ı anlamaya, onu yaşamaya gayret sarfederken, halen içinde yaşadıkları İslâm dışı dizgelerin görünen veya görünmeyen engelleriyle karşılaşabilirler. Yürürlükteki düzenin bazı müesseseleriyle, İslâm'ın aynı konudaki müesseseleri arasında görülebilecek bazı benzerliklerin bulunması, halen Müslümanları en çok şaşırtan konulardan biridir. Günümüzde bazı Müslümanlar, bu benzerliklere bakarak İslâm'la İslâm-dışı müesseselerin bağdaştırılabileceği vehmine kapılmaktadırlar.

Diyelim ki, kapitalist ülkelerde "sosyal yardım kurumu" adıyla bir müessese varsa, bazı Müslümanlar derhal zekât'ı hatırlayarak böyle bir kurumun İslâm'da da olduğunu söylemekte, böylece İslâm'ın muarızlarına karşı rahat bir nefes alabileceklerini ummaktadırlar. Belki bu yoldan başkalarını da İslâm dairesine çekebileceklerinin zannetmektedirler. Böylece, aslında Müslümanlar, İslâm'ın materyalistlere mahsus bir kafa yapısıyla anlaşılabileceği ve ona teslim olunabileceği gibi bir mülahazaya düşmüş olmaktadırlar. Bu tür mülahazalar ne kadar iyi niyetlerle yapılmış olursa olsun, insanları bizzat İslâm'ın terimleriyle kavramaktan uzaklaştırabilecektir. Çünkü zekât, bir sosyal yardım müessesesi olmaktan önce, Allah'ın emrettiği bir ibadettir Sosyal yardım müessesesi olması veya başka sonuçları bulunması, söz konusu ibadetin bir fonksiyonundan ibarettir. Müslümanlar, zekâtın sayılan fonksiyonlarını yerine getirmek için değil, fakat sırf Allah'ın emri olduğu için ve Allah'ın rızasını kazanmak yolunda bir ibadeti icra etmek için zekât verirler. Zekât dışında bir niyetle verilen şeyler, miktarı daha çok da olsa zekât sayılmaz ve böylece Allah'ın emri de yerine getirilmiş olmaz.

Şimdi değindiğimiz nitelikteki mülahaza tarzı, günümüzün "şartları" içinde karşımıza çıkan birtakım müesseselerin vazgeçilmez olduğu yolundaki bir varsayımdan, bir vehimden ileri gelmektedir. Tam İslâmî bir ortamda, bugün mevcut olan birtakım müesseselerin ihtiyaç olmaktan çıkacağı düşünülmüyor da, adeta o müesseseler "İslâmîleştirilmeye" gayret ediliyor. İşte sık sık sözü edilen kurumlardan biri faizsiz banka. Bir bakışta, insanların aklına oldukça yatkın gelen böyle bir müessese fikri, aslında, halen yürürlükte bulunan iktisadî kurumların, İslâmî hükümlerin yürürlükte olduğu bir toplumda da şu veya bu ölçüde varlıklarını sürdüreceği varsayımından doğmaktadır. Yani bugünküne benzer yatırım alanlarının İslâm düzeni içinde de cari olacağı farzedilerek, şimdiden onun finansman kaynakları, "faizsiz bankalar" marifetiyle sağlanmak istenmektedir. Ama aslında gerek nitelik yönünden, gerek nicelik yönünden bu tür yatırım alanlarının İslâm toplumunda bulunup bulunmayacağı, bulunsa bile bu tür yatırımların liberalist bir anlayışla "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" kabilinden mi olacağı veya olmayacağı üzerinde düşünülmüş olduğunu sanmıyorum. Çünkü düşünülmüş olsa, bu "faizsiz banka" fikri, belki de gülünç bir icat olma durumuna düşerdi.

Sözü şuna getirelim: İslâm, İslâm-dışı dizgelerin ortaya çıkardığı sorulara cevap vermek zorunda değildir. Nasıl ki, Öklit geometrisinin sorularına Öklitçi olmayan bir mantık kurgusuyla cevap aramak da abestir. Günümüzde yürüklükte olan pek çok müessesenin, İslâm-dışı alışkanlıkların ürünü olmasına rağmen, benzer kurumların İslâmî toplum düzeninde de mevcut bulunacağını farzeden bazı Müslümanlar, bu mantığa dayanarak müessese icat etmeye kalkışarak aynı yanlış uslamlamaya düşüyorlar. İslâmî kurumlar kendi iç mantığı içinde eksiksiz, fazlasız, yeterli bir dizge meydana getirir.

Bu konuda öyle sanıyorum ki çeşitli ülkelerde yaşayan Müslümanlar hemen hemen aynı cinsten "handikap"larla karşı karşıya bulunuyor. Bu ülkelerde, açıkça ve doğrudan doğruya küfür milletinden olduğunu söyleyerek ortaya çıkanların durumu açık seçik bellidir. Onlar bakımından Müslümanları şaşırtacak bir durum yok. Fakat taşıdıkları fikirlerin küfre gideceğinden belki kendileri bile haberdar olmayanların durumları bazı bakımlardan, zihinleri bulandırabilmektedir. Çünkü böyle düşünen insanlar, İslâm'a zıd bir tavır belirterek ortaya çıkmıyorlar. Tersine, fikirlerinin İslâmî olduğunu iddia ediyorlar, bununla da kalmayarak İslâmî bir mücadele

verdiklerini de söylüyorlar. Aralarında, yaptıkları işe (yani İslâmî bir mücadele verdiklerine) samimiyetle inananlar da mevcuttur.

Meselâ, Libya Sosyalist Cemahiriyesi, rejimin temellerinin sosyalist olduğu kadar İslâmî olduğunu da öngörmekte...

Pakistan Halk Partisi (PPP), İslâmî bir rejim içinde sosyalist ilkeleri uygulayacak bir program teklifi ile çıkıyor.

Bazı "kavmiyetçiler" taşıdıkları fikrin İslâm'a aykırı olabileceği hususunda en küçük bir tereddüt bile göstermiyorlar, kavmiyetçi fikirlerini "samimiyetle" İslâm'la "uzlaştırmışlar". O kadar ki, bu fikirlerin İslâm'a aykırı olduğu söylendiğinde kızıp köpürebiliyorlar.

İslâm'dan "cevaz" alarak yola çıkan bu çeşitli görüş sahipleri, eğer gerçekten aynı zamanda İslâmî bir amaç güttükleri inancında iseler, bunların durumları, "Haricîlere" benzemektedir. Haricîler de, İslâm adına ortaya çıkmışlardı. Hz. Ali'ye karşı bile "şeriatı savunacak kadar" şeriata bağlılık asabiyeti içindeydiler. İşin tuhafı bu adamlar güttükleri davada ihlassız da değildiler. Bazı kaynaklarda, namaz kılmaktan, secdeye varmaktan alınlarının deve tabanı gibi nasırlar bağladığı kaydediliyor.

Haricîler "hüküm Allah'ındır" mealindeki Kur'ân âyetini ileri sürerek Hz. Ali'nin hakem konusu dolayısıyla küfrünü iddia etmeye kalkışıyorlardı. Hz. Ali böylece, Allah'ın olan hükmü güya hakeme tevdi etmiş oluyormuş. Bu yoldan Kur'ân'a karşı gelmiş olunca da küfre girmiş oluyormuş!

Hz. Ali'nin Haricî'lere verdiği cevap hikmetlerle dolu. Demiş ki: "Haricîlerin zikrettiği ayet doğrudur, fakat onlar, bunu batıl bir yolda kullanıyorlar." İşte, Hz. Ali'nin bu cevabı, günümüzde, güya İslâm'dan cevaz alarak sosyalistik yahut kavmiyetçilik yapmaya kalkışanların tümüne birden uygulanabilir.

Sosyalistler, Hz. Ebu Zer Gıffari'nin tutumunu ve davranışlarını, kendilerine rehber ittihaz etmeye kalkışırken, aslında doğru bir "ip"e sarılıyorlar, fakat bu doğruyu batıl bir yolda kullanıyorlar.

Keza kavmiyetçiler, "Kişi kavmini sevmekle kınanmaz" mealindeki hadis-i şerifi kendilerine rehber edinirlerken doğru bir söze sarılıyorlar, fakat bu doğruyu batıl bir yola ve batıl bir amaca yöneltiyorlar.

Bazı Batıcıların, İslâm'ın bilim hakkında koyduğu hükümlere bakarak Batılılaşmayı tecviz etmeye kalkışmaları da buna benziyor. Onlar da doğru bir hükmü batıl bir yolda kullanıyorlar.

İmdi, mücerret bir hükmün, herhangi bir uygulamanın İslâm'la çelişmemesi yahut İslâm'a aykırı olmaması durumu ile o hükmün veya uygulamanın İslâmî olup olmaması farklı şeylerdir. Bir hüküm yahut bir uygulama İslâm'a aykırı olmayabilir veya İslâm'ın koyduğu hükümlerle çatışmayabilir; fakat, buna rağmen o hükme yahut uygulamaya gene de "İslâmî"dir demek imkânı bulunmayabilir.

Diyelim ki, herhangi bir ülkede herhangi bir iktisadî sistem uygulanmakta ve o sistem de faizli işlemleri yasaklamaktadır. İslâm'daki faiz yasağına bakarak o ülkede İslâm'ın herhangi bir hükmünün yürürlükte bulunduğunu söylememiz mümkün müdür? Daha doğrusu, o ülkede uygulanan faiz yasağı İslâmî midir? O hükme İslâmî'dir diyebilmemiz için, onun Allah'ın hükmüne uyma niyetiyle uygulanıp uygulanmadığına bakmamız gerekir. Bu gerçek yerine getirilmeden yapılan bir uygulama varsa, uygulanan şey, İslâm'ın hükümleriyle çelişme ve çatışma halinde bulunmasa bile ona İslâmî'dir dememiz mümkün olmayacaktır.

1960'lı yılların sonlarına kadar İsrail'de Mecelle'nin yürürlükte olduğu söyleniyordu. İslâm hukukunun bir bölümünü kapsayan Mecelle'nin yürürlükte bulunması, o ülkede İslâm hukukunun câri olduğu neticesine varmamızı gerektirir mi? Gerektirmesi için, uygulanan hükümlerin Allah'ın emri olduğu için ve bu bilinçle uygulanması şartı aranır.

Bazıları diyor ki, İslâm'da Halife seçim yoluyla görevlendirildiğine göre, aynı sistemi uygulayan demokrasinin de İslâmî olduğunu kabul etmemiz gerekir. Yahut İslâmî uygulama kendiliğinden demokratik bir sistemdir. Aslında konuyu bu tarzda ortaya koymak yanlıştır. Çünkü nasıl komünizmin faiz yasağına bakarak orada İslâmî bir uygulamanın bulunduğunu söyleyemiyorsak, sırf seçim konusundaki bir benzerliğe bakarak demokrasinin de İslâmî bir uygulama olduğunu söyleyemeyiz.

Keza, bir kimsenin kavmini sevip sevmemesi durumu ile "kavmiyetçilik" birbiriyle ilgisiz şeylerdir. Yani kişiye kavmini sevmesinin müsaade ve mübah kılınması, aynı zamanda kavmiyetçiliğin mübah kılındığı anlamına gelmez.

Bir hükmün, bir uygulamanın İslâmî olup olmadığını söyleyebilmek için, kıstasımız, o hükmün Allah'ın rızası uğrunda derpiş edilip edilmediğine bakmaktır. Yalnız siyasî, içtimai konularda değil, ibadetlerimiz hususunda da aynı hüküm geçerlidir. Allah'ın rızasını kazanma niyeti olmaksızın, faraza sırf sıhhî sebepler dolayısıyla tutulan bir oruç, oruç sayılır mı? Nitekim günümüzde bazı toplulukların, zaman zaman protesto amacıyla aç durduklarını biliyoruz. Bunların yaptıklarına, yerinde bir adlandırmayla "açlık grevi" diyorlar.

Böylece, bir hükmün İslâma aykırı olup olmaması yahut İslâm'la çelişip çelişmemesi ile İslâmî olup olmaması farklı şeylerdir, diyoruz. Ne var ki, günümüzde bu dikkate değer nüans çoğu kez göz ardı edilmeye çalışılarak İslâm-dışı birtakım bâtıllar, sanki İslâmî gerçeklermişçesine öne sürülebilmektedir.

Tekraren belirtelim ki, burada önemli olan, herhangi bir hükmün, herhangi bir uygulamanın, İslâm'ın o konudaki hükmüyle uygunluk taşıması değildir. O hükmün hangi niyetle uygulandığıdır belirleyici olan. O kadar ki Müslüman olarak halis bir zihniyetle ve bilmeden bir hata yapsak, bu hatamız için bir şey lâzım gelmeyebilir. Yani böyle bir hata bizi İslâm dairesinin dışına çıkarmaz, hatta böyle bir hata günah bile sayılmayabilir. Fakat temelde İslâm-dışı bir niyetle yaptığımız ve fakat görünüşte İslâmî sayılabilecek bir davranışımız, o davranışa İslâmî dememize yetmez.

Bir misal: Hakikatte abdestsiz olan biri, kendisini ihlas ile abdestli sanıyorsa, o kimsenin abdestli olarak icra etmesi farz olan bazı amellerini (meselâ namaz gibi) o hal üzere eda etmesi muteberdir. Yani o hal üzere kıldığı namaz sahih sayılır. Öte yandan, abdest niyeti olmaksızın, usulüne uygun olarak da olsa, uynı uzuvlar bin kere de yıkansa o adamı abdestli kılamayacağı muhakkaktır.

Şimdi burada, dikkat edilecek husus şudur: Mücerret halde yıkanmak, temizlenmek İslâm'a aykırı değil, uygundur. Fakat sözü geçen yıkanma, o yıkanmanın maksadına matuf bir niyetle yapılmamışsa zahiren vuku bulacak temizlik, o temizliğin İslâmî sayılmasını gerektirmez.

Hadise, bireysel sahanın dışına çıkarıldığında büsbütün önem kazanmaktadır. Görünüşte İslâm'ın tecviz, hatta emrettiği, bir takım

gerekleri yerine getiren bir kimse o gerekleri aslında İslâm'ın emridir diye yerine getirmiyorsa, bu hareketler İslâmî sayılmaz.

Günümüzde, çoğu kavram ve kurum, İslãm dünyasına bu yoldan aktarılmıştır. İslâmî olmayan pek çok şey, bâtıl, hep bu nokta gözden uzak tutularak Müslümanlara şirin gösterilmeye çalışılmıştır. Meselâ İslâm'da, bilimi yücelten hükümler mi var? Batıcılar, Batının bilim yaftalı küfürlerini, İslâm'ın bu husustaki hükümlerini istismar ederek İslâm âlemine benimsetmeye çalışmışlardır.

Bugün, geçer akça sayılan ne kadar kavram varsa, bütün bunlar, İslâmî muhtevasından boşandırılarak fakat yeri geldikçe aynı kavramların İslâmî olduğu da ileri sürülerek Müslümanlara kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Bunların içinde en tehlikelilerinden biri olan "bilim"i şimdi söyledik; kardeşlik, adalet, eşitlik, hürriyet gibi daha bir takım kavramlar aynı yoldan İslâm alemine ithal edilmeye çalışılmıştır. Gerçekten aynı kavramların İslâm'da da bulunduğunu söylemeye gerek yok. Fakat bu kavramlar, İslâmî bağlamda, tamamen İslâmî bir içerik taşırlar. Diyelim ki kardeşlik... İslâmî ıstılahta bu kelime İslâm kardeşliği anlamına gelir. Fakat siyonistlerin İslâm âlemine ithal etmeğe çalıştığı kardeşlik kavramı, onların Müslümanları sevmesini önlese bile, Müslümanların tek taraflı olarak kâfirleri sevmesini ve onlara benzemeye çalışmasını öngörüyor, böylece de İslâmî telakkinin dışına düşüyor.

Aynı kelimeler, taşıdığımız niyetlere göre farklı anlamları ifade edebildiğine göre, asıl ve önemli olan, o kelimenin İslâmî bir niyetle kullanılıp kullanılmadığına bakmamız olmalıdır.

İSLAM VE KÜLTÜR

İslâm, kendinden ibaret ve kendine yeterli bir din olarak indirildiği için, onun, bir bakıma insanın yaşama çevresini, tavır ve davranışlarını belirleyen bir hayat anlayışı olarak tanımlayabileceğimiz kültürü de kendine özgü bir vâkıa olarak belirecektir. Yani İslâmî kültür, Müslümanca yaşayış tarzının bir fonksiyonu niteliğindedir. İslâm'ın öngördüğü hayat tarzını eksiksiz olarak yaşayan insanlar, sonuç olarak çevrelerinde bir İslâm kültürünü de oluşturacaklardır.

Başta kendi kültürel şartlarını (çevresini) yoğuran insanın, sonradan meydana getirdiği o kültürün isterlerine göre yaşamaya başladığı görülüyor.

Başka bir deyişle, olayı belli bir zaman kesiti içinde gözlemlemeye çalışırsak, insan da kültürün etkisi altında kalıyor. Kendi yaşayış tarzını, içinde bulunduğu ve yaşadığı kültür hayatına göre ayarlamaktadır. Söz konusu kültürel çevre İslâmî olandan ne kadar uzak, ona ne kadar yabancı ise, insanların tavır ve davranışlarından yansıyacak olan zihniyetleri o oranda İslâm'a uzak ve yabancı kalacaktır veya gitgide o hale gelecektir.

Akültürasyon denilen, kültürlerin birbirine karışması ve bir kültürün diğerine hakim olması keyfiyeti, her zaman tabii ve olağan bir süreç izlemez. Hatta çoğu kez baskı ve zorbalık yoluyla gerçekleştirilebilir.

Bizim tarihimizde, bu konu ile ilgili dönüm noktalarını herkes bilir (Tanzimat, Cumhuriyet). Kitleler, aslında kendi dışlarında oluşan ve gelişen İslâm-dışı düzene boyun eğmekten veya eğdirilmekten başka bir şey yapmadılar. Bir zaman sonra da bu meselenin tarihi kökenini unutup, içinde bulundukları ortamı tabiî görmeye başladılar.

Böylece hadis-i şerifte ifadesini bulan hikmet gereği, her kavim lâyık olduğu idareyi (kültürel ortam da bunun bir yüzüdür) yaşıyor.

İSLAM VE FELSEFE

Hayvanların filozofu eşek, Orwell'in *Hayvan Çiftliği* adlı satirik romanında, "Allah bana sinekleri kovmam için bir kuyruk vermiş" der ve hemen arkasından ekler: "Fakat ne sinekler olaydı ne de kuyruğum." Burada hem felsefe ile istihza edilmekte, hem miskin bir ruh hali sergilenmektedir. Ayrıca miskin ruhların bir takım bahanelerle nasıl oyalandıkları da inceden inceye vurgulanmakta: Eşek, kendisine verilen kuyruğu harekete geçireceğine, birtakım yersiz varsayımlarla avunmaktadır.

Felsefî düşünce bir hayat ve yaşama tarzı öngörmüş olsa bile, asıl, şartlara müdahale etmekten sakınan insanlara zihin idmanı yaptırıyor. Fakat bu zihin idmanı çoğu kez hayata yansımıyor. İnsanı sadece hayallerle (illüzyonlarla) uğraştırıyor. Onu nihayet vehimlere götürüyor. Vehim, aklın kendi icadı olan fantezilerle, illüzyonlarla uğraşmasından başka bir şey değil... Buysa yerinde sayarak yürümek gibi bir şey. Ya da pandomim: hayat

yerine hayatın taklidi. Bu taklit ne kadar başarılı da olsa, hayatın kendisi değildir.

Batı'nın kafa yapısı, dini de felsefe haline getirmiştir. Dinin hayata müdahale edecek, hayatı sevk ve idare edecek özünü iptal etmiştir. Marx, din afyondur, derken asıl bunu anlatmak istiyordu. Yani Hıristiyanlığın artık insanı harekete geçirici, sevk ve idare edici özünü yitirdiğini vurgulamak istiyordu. Oysa dinin hakikati, zihnî bir spekülasyon (düşünce birikimi) olmak değil, doğrudan doğruya insana bir hayat tarzı getirmektir. Yani yaşanacak bir şeydir din. Vehimlerle, hayallerle, illüzyonlarla ilgisi yoktur. (Ne var ki Batılıların din derken kendi dinlerini, yani Hıristiyanlığı kasdettiğini farketmeyen diğer kültürlerin insanları, kullanılan "din" kelimesini kendi dinleri için de geçerli sanmışlardır.)

İslâm, bir zihin fantezisi olarak indirilmemiştir. Yaşansın diye indirilmiştir. Bu bakımdan herhangi bir filozofik düşünce ile karşılaştırılması yersiz olur. İslâm'ın temel amacı, bize evren hakkında, insan hakkında açıklamalarda bulunmak da değildir. Biz İslâmı başlangıç noktası yaparak belki evren hakkında, insan hakkında açıklamalarda bulunabiliyoruz. Ne var ki, dinin varmak istediği amaç bu değil. Amaç insanların, Allah'ın buyrukları doğrultusunda yaşamasıdır. İnsanların kul olma bilinci içinde yaşamasıdır. Bu yaşamayı hayatımıza sindirmek, bizde yaşayan bir ahlâk haline getirmektir amaç. Yoksa, felsefenin yaptığı gibi, bir takım soyut, kuramsal çıkarımlarla uğraşmak değil.

Din, yaşanan bir olay olunca, onun dünyanın gidişatına müdahale etmesi kendiliğinden meydana gelen bir sonuç oluyor. Dinin buyruklarını yerine getiren, yasakladığı şeylerden sakınan insanların meydana getirdiği toplulukta, hayata, dünyanın gidişatına kendiliğinden müdahale edilmiş oluyor. Dünyanın gidişatına müdahale edebilmek için bu kadarı yetiyorsa mesele yoktur; yetmiyorsa, o takdirde bu buyrukları daha da etken bir pozisyonda vazetmek gerekiyor. Yani felsefe ile bir tavır farklılaşması söz konusu: Kuyruk altına üşüşmüş sinekler üzerine "sinekler olmasaydı" diye düşünce geliştirmek felsefenin işiyken, harekete geçip sinekleri kovmak dinin işlevi oluyor.[8]

İSLAM VE BİLİM

İslâm, kuramsal ve zihinsel bir olay değildir, bilâkis fiilî ve amelî bir dindir. İlk Müslümanlar herhangi bir nazarî, fikrî tecesüslerini tatmin etmek veya bir takım maddî ihtiyaçlarını gidermek için, bu dine girmemişlerdir.

Bu bakımdan günümüz Müslümanları ile Asr-ı Saadet Müslümanları arasında farklar vardır. Bu farklılığı, sırf sahabilerin Müslümanlar arasındaki bilinen müstesna mevkilerini ifade etmek için söylemek istemiyoruz. Fakat bunun dışında, zihinlerimizin çeşitli fikirlerin tesiriyle bulandırılmış bulunması, günümüz Müslümanlarının İslâm'a bazı entellektüel heveslerinin tatmini için de yaklaşma temayüllerini kamçılamaktadır: bu bakımdan günümüzde, İslâm'a yaklaşırken bir takım fikrî temayüllerinin ve heveslerinin tatminini arayanların sayısı az değildir. Bilim yaftası altında sunulan birtakım modern "dogmalar"a İslâm'ın verdiği yahut verebileceği cevapları araştırmak ve bu cevapları başkalarına anlatabilmek bazı Müslümanların kaygıları arasında sayılabilir.

Bizzat kendisi bir "dogma" haline getirilmiş olan bilim karşısında İslâm'ın ne dediği bu Müslümanları yakından ilgilendirmektedir. İslâm'ın bilimi reddetmediğini, bilâkis teşvik ettiğini söylemek çoğumuzun hoşuna gidiyor. Oysa İslâm'ın reddetmediği bilimin ne olduğu, mahiyeti hususunda sanırım az kimse kafa yormaktadır. İslâm'ın reddetmediği bilim bugün Batı âleminde geliştirilmiş olan bilim ve bu bilime temel hazırlayan belli bir zihniyet midir, yoksa bundan tamamen farklı olan bir "bilim" ve telakki tarzı mıdır? Batı âleminde bugün bilim diye anılan hadisenin kökenindeki telâkki tarzının dine muhalif bir zihniyeti yansıttığını, bugün çoğumuz hemen hemen unutmuş görünüyoruz. Gerçi denilebilir ki, Avrupa'da "bilimsel zihniyetin" öncülüğünü yapanlar, Hıristiyanlık gibi bâtılların bulaştığı bir din ile karşı karşıya idiler. İslâm'sa, o zaman olduğu gibi şimdi de, bu tür bâtılların karışmadığı, saffetini muhafaza eden bir din olarak kalmıştır. Binaenaleyh mevcut "bilimsel zihniyet" Hıristiyanlığa muhalefet ruhundan neşet etmiş olsa bile bu durum İslâm'ı ilzam etmez, denebilir. Böyle bir görüş doğru sayılsa bile, Batı âleminde bilim denilen olay, nihayet kendine mahsus saydığı bir sahayı dinden ayırmak gibi bir noktaya gelip dayanmıştır. Bilimsel zihniyetin içinde sayılan böyle bir telâkki tarzı bile İslâm'a aykırı ve karşı değil mi?

Şuraya varmak istiyoruz: günümüz Müslümanlarının Batı âleminde üretilmiş bilim de dahil hiç bir dogmayı hesaba katmadan İslâmî esaslara

uygun bir hayatı yaşamayı göze almaları gerekiyor. İslâm'ın bilim telakkisinin de böyle bir yaşama ortamında gelişmesi beklenebilir. Eğer Batı ile hesaplaşılmak isteniyorsa, bu hesaplaşma ancak fiilî bir ortam teessüs ettirildiğinde mümkün kılınabilir. Aslında bugünkü Batı da, fikrî değil, fiilî gücüyle kendisini dinletebilmektedir.

İSLÂM VE MİSTİK YAŞANTI

Hemen belirtelim ki, İslâmî yaşayış Batılıların deyimine göre söylersek "mistik bir tecrübe" değildir. İslâmî yaşayış, kuralları, Kur'an ve Sünnet'le öngörülmüş "fizik","maddî", elle tutulur, gözle görülür bir olaydır.

Hıristiyan batı dünyasında dinî yaşayış ile mistisizm birbirine çokça karıştırılmış ve bunlar üzerinde ardı arkası kesilmeyen tartışmalar yapılmıştır. Konu böylece bir yanı ile de din ile bilim arasındaki tartışmalara yol vermiştir. Bilim adamları muharref İncil'de veya Tevrat'ta söylenenlerin yahut "din adamlarının" iddia ettiği şeylerin aksini belgeleyecek bir buluşla ortaya çıktığı her seferinde, bu, bilimin dine karşı üstünlüğü ve dinin yetersizliği gibi algılanmış ve her yeni buluş bilimin zaferine bir tescil diye telakki edilmiştir. İslâm dünyasında ise bilim ile din arasında, Batı'da görüldüğü biçimiyle bir çatışma vuku bulmamıştır. Bulması da zaten muhal olurdu. Ne var ki İslâm dünyası, Batı ile "son karşılaşmasında" bu nitelikte tartışmaların da şahidi olmuştur. Batı'yı İslâm'a aktarmak isteyenler, İslâm dünyasına bu tartışmaları da getirmişlerdir. Hıristiyan Batı dünyasında farklı bir düzlemde geliştirilen bu tür tartışmaların mahiyeti yeterince kavranılmadığından, din ile bilim, daha açıkçası Hıristiyanlık ile bilim arasındaki tartışmalar İslâm ile bilim arasında da vaki imiş gibi algılanmıştır. İslâm dünyasında, halen bu yanlışlığın doğru olduğunu sananların sayısı az değildir.

Batılı deyimlendirmenin "mistik yaşantı" dediği şeyle İslâmî yaşantı arasında uzaktan yakından bir ilgi yoktur. Müslüman için öngörülen hayat tarzı Kur'ân'da ve Sünnette belirlenmiş ve Müslümanların yaşantıları ile örneklendirilmiştir.

Bir kimsenin eşya ve tabiat üzerinde veya diğer canlılar üzerinde yahut kendi şahsında birtakım olağanüstü tasarruflara sahip olması ve meselâ akan suları durdurması veya bir çuvaldızın üzerinde oturabilmesi gibi maharetler göstermesi kabilinden olan şeylere Batılılar "mistik yaşantı" diye

bakıyorlar. Oysa İslâm'da Müslümanca yaşayış, bir çuvaldızın üzerinde oturmayı sınamak için gerçekleştirilmez. Üstelik bunları yapabilmek için insanın Müslüman olması da gerekmez, yoga yapanlar bu alanda az marifet göstermiyorlar!

Bir İslâm büyüğünün dediği gibi, "Bir insanın amelleri şeriata uygun değilse, onu uçarken bile görseniz itibar etmeyiniz."

İslâm'da marifetlerin en üstünü, ihlas ve takva ile hayatını sünnet'e uyarlayabilmektedir. Böyle yapmaya gayret eden Müslümansa hayatında bunun dışında bir beklentiye yer vermez olur.

İSLÂM VE RİYAZET

İslâm'da Hıristiyanlıktaki anlamıyla "formel" bir riyazet usulü de yoktur. Bildiğimiz kadarıyla, Hıristiyanlıkta riyazet yapanlar yalnızca ruhban denilen din adamı "sınıfı"dır. Bunların katlandıkları riyazet de, çoğu kez, helallerin haram kılınması biçiminde tezahür etmektedir. Meselâ, belli bir mezhep salikleri kendilerini ölünceye kadar evlenmekten menediyorlar. Bazı dünyevî ilişkilerden bütünüyle koparak nefse hakim olmak adına, nefslerine zulm edebiliyorlar.

Oysa genel anlamıyla riyazet İslâmî yaşayışta, ne bir sınıf insanın tekelindedir, ne de helâli haram kılma biçimindedir.

Denebilirse, İslâm'daki riyazet, sünnet üzere yaşayan bir Müslümanın doğal yaşantısıdır.

Nefsin heveslerine değil, fakat sünnetin icabına göre yaşayan bir Müslüman belki sürekli bir riyazet üzere bulunur.

Böylece, asıl maksadı nefs hakimiyetinin, nefs kontrolünün eğitimini gerçekleştirmek olan riyazet Hıristiyanî usülde nefs emniyetine yol açarken, İslâm'da asal hedefine ulaşmaktadır. Çünkü Hıristiyanî riyazette, riyazete teşebbüs eden kimse, yaptığı riyazeti kendi nefsinden yapmakta, sonuçta da, nefs kırılmamakta, belki kibre düşmektedir. Üstelik riyazet yapan, bu işin sonunda mutlaka somut bir şeyler beklemektedir. Bütün bunlar, nefsin büsbütün azmasına, gururlanmasına sebep olmaktadır.

Oysa sünnete riayetle yaşayan bir Müslüman, böyle yaparken herhangi bir beklenti içinde bulunmuyor. Sırf sünnet olduğu için böyle yapıyor. Hatta çoğu kez sürdürdüğü hayatın riyazet hali olduğunun bile farkına varmadan riyazete riayet ediyor.

Kendini büsbütün yemeden içmeden keserek yaşayan bir Hıristiyan keşişin sürdürdüğü riyazetin, İslâmî riyazete göre daha meşakkatli olduğunu ileri sürenlere, açlığa katlanmak mı zordur, yoksa açken büsbütün doymadan sofradan kalkabilmek mi, sorusunu yöneltmeli. Sünnet üzere yaşayan Müslümanların hayatları boyunca tıka basa doyarak sofradan kalkmadıkları düşünülürse, buradaki riyazetin sıkılığı daha iyi anlaşılabilir. Yeter ki, tıka basa doymayı reddeden kimse tababet böyle emrediyor diye değil de, rabıta kastıyla, yani sünnet böyle olduğu için böyle yaptığının bilincinde olsun.

İSLAM VE RUHÇULUK/MADDECİLİK

Materyalizmi reddetmek, spiritüalizmden yana çıkmak insanı zorunlu olarak din vâkıasına götürür mü?

Batı zihniyetinin kabul ettiği anlayışa göre böyle bir soruya evet diye cevap vermek mümkündür. Nitekim geniş anlamıyla spiritüalizmden yana çıkan düşünürler, özellikle Hıristiyanlık'tan sonra, Tanrının varlığını ispat etme kaygısıyla, spiritüalistik bir mülahaza tarzını benimsemeyi âdet edinmişlerdir.

Materyalizm ve spiritüalizm (maddecilik ve ruhçuluk), belirli birer algılama tarzı olarak Hıristiyanlıktan önce de mevcuttu.Ne var ki, Hıristiyanlıktan sonra sipiritüalizm dinî verilerin doğruluğunu, gerçek olduğunu kanıtlamak için yöntem olarak kullanılmıştır.

Aslına bakılırsa, ilk spiritüalist düşünürler (filozoflar), ilk sebep (yani başka bir sebebin neticesi olmaksızın kendiliğinden mevcut olan sebep) araştırmalarında ulaştıkları spirit (ruh) düşüncesini maddî bir vâkıa olarak ele almışlardır. Ruhu, maddi olanın dışında, bağımsız ve tek güç (kudret) olarak onaylayan ilk ruhçu (spiritüalist, idealist) düşünür Eflatun olmuştur. Aslında meselenin kökenine inildiğinde materyalistlerle spiritüalistlerin ruha yaklaşmaları arasında sanıldığı gibi bir farklılaşma yoktur. O kadar ki, maddecilik olsun, ruhçuluk olsun, hâlâ aralarında sergiledikleri sayısız

fraksiyonlarına bakılmaksızın, birer temel eğilim olarak gözlendiğinde, ruhçulukta veya maddecilikte birleştirilebilirler.

Materyalizmin ilk sebep araştırmaları esnasında "ruh" olgusundan yola çıktığını göz ardı etmeden hadiseye bakmayı başarabilirsek, onun da ruhçu olduğunu söylememiz kolaylaşacaktır. Keza ruhu maddi bir fenomen olarak algılayan ilk düşünürlerin, "ilk sebep" araştırmaları esnasında ona atfettikleri maddi niteliği unutmazsak, bu kez bugün ruhçu veya idealist diye bilinen düşünürlerin de temelde materyalist olduklarını söylememiz imkân dahiline girer.

Burada hatırlamamız gereken husus, az önce de değindiğimiz gibi, Hıristiyanlıktan sonraki düşünürlerin, dinî düşüncelerini temellendirmek üzere ruhçu veya idealist adı verilen filozofların (Platon, Aristoteles) ilk sebep araştırmaları sırasında yaptıkları spekülasyonlardan bir yöntem olarak yararlanmış olmalarıdır.

Düşünce tarihinde, başlangıçta, idealizm veya materyalizm aynı kaynaktan (din, vahiy) kökenlenmiş olmasına rağmen, Grek düşüncesinde bu telakki tarzı profan bir nitelik kazanmış ve fakat Hıristiyan düşüncesinde söz konusu telakki tarzından bu kez dinî amaçlarla yeniden istifade edilmeye çalışılmıştır. Bu sürece İslâm filozofu diye bilinen düşünürlerin katkısı da unutulmamalıdır.

Halihazırda materyalizmin ve spiritüalizmin, aynı gövdeden uzanan, aynı köke bağlı iki dal olduğu hemen hemen unutulmuştur. Böylece spiritüalizimin ya da idealizmin dindarlara mahsus bir düşünce tarzı olduğu kanısı yerleşmiştir.

Oysa şimdiki profan kesitiyle ruhçuluktan hareket ederek dinî düşünceye ulaşılmaz. Genel olarak ruhçu diye bilinen düşünürlerin hiçbiri de söz konusu spekülasyonlardan kalkarak din düşüncesine ulaşmış değildir. Onlar, zaten taşıdıkları dinî kanaatlerini bu yoldan temellendirmeye ya da pekiştirmeye teşebbüs etmişlerdir (ediyorlar).

Müslümanların her ne için olursa olsun, İslâm-dışı yöntemlere başvurmaları esasen abes karşılanmalıdır. Çünkü mesele şimdiki kesitiyle ruhçuluk-maddecilik konusundaki tercihte odaklanmıyor. Mesele nübüvvet hakikatinin kavranabilmesi noktasında ortaya çıkıyor.

İSLAM VE GELENEKÇİLİK

Müslüman, Batılı anlamda gelenekçi değildir. Onun gelenekçiliğini, Batı ölçülerine vurarak değerlendiremeyiz. Batı anlamında gelenekçilik sosyolojik olarak, var olan değerlerin korunması, savunulması anlamına gelir. Başka deyişle, Batıda gelenekçilik, varolan statüyü korumak biçiminde anlaşılmaktadır. Bunda da, rahatını bozmama içgüdüsü gizlidir. Kişi varolan statüsü bozulunca, yeni alışkanlıklar edinmek zorunda kalacaktır. Batıdaki gelenekçiler işte bunu göze alamadıkları için gelenekçi olmaktadır. Batı anlayışında, biraz da bu yüzden gelenekçilik küçük görülür, horlanır. Çünkü bu anlamda gelenekçilik daima yeni atılımların karşısına çıkmıştır; bir bakıma "ilerlemeyi" önleyen bir zihniyetin simgesi olarak belirmiştir.

İslâmdaysa bu anlamda bir gelenekçiliğin yeri yok. Müslüman, bid'at haline gelmiş geleneklerin bekçiliğini yapmaz. Bu anlamda gelenekçi değildir. Onun amacı, varolan statüyü korumak değildir, tam tersine bu statüyü değiştirmeye çalışır Müslüman. Batının "statüko"culuğuna karşı, İslâm'da "status quo ante" (statükoant) vardır. Yani Batı gelenekçiliğinde en son durumu tutmaya, saklamaya yönelik bir çaba söz konusu iken, İslâm'da Müslümanların tek hedefi olarak yalnız ve ancak Asrı-ı Saadet, yaşanmaya değer bir zaman kesiti olarak belirir. Bunun dışında var olan statüyü koruma çabasına düşülmez. Fakat böyledir diye onu, gene de Batı'nın gelenekçiliğiyle karıştırmamak gerekir. Asr-ı Saadeti isteme, ona özenme, o zamanın Müslümanları gibi yaşama dileği gerçekte bir ruh atılımını gerektirir. Dinamik bir olgudur bu. Bu nedenledir ki, Batılı anlamda gelenekçilik basit bir hassasiyetin ifadesiyken, İslâm'da Asr-ı Saadeti yeniden yaşama dileği, çabası dinamik bir süreçtir. Bu hassasiyeti, Batı'nın burjuva asabiyeti ile karıştırmamak gerekiyor.

Batı'da gelenekçilik basit bir psikolojiden doğar. Varolan düzenin değişmesinden rahatının kaçacağını düşünen, yeni alışkanlıklar edinmeye hayır diyen kişinin psikolojisidir bu. Onun için de sulugözlüdür. Sulugözlü olmaksa bu tür gelenekçilerin zaman boyunca yenilmesini önlememiştir. Bu gelenekçiler, bir bakıma, mevcut hatıralarının ellerinden alınacağından ürkmektedir. Oysa Müslüman için, mevcut hayat tarzı her zaman Müslümanca bir yaşamayı gerçekleştiremiyeceği, belki çoğu kez tersine İslâm-dışı bir yaşamayı öngördüğü için Müslümanlarca reddedilir.

Müslüman, bu reddedişinde, Batılı gelenekçi gibi miskin bir "hatıra zevki"nin elinden alınacağından ürkmez. Kendisinde alışkanlık halini almış bu miskin bidatları kovar, onlara karşı savaşır. Çünkü, hatıra, kendisine miskin bir zevk veriyorsa, o zevki üstünden atmak bir savaşı gerektirir.

Bu anlamda bakınca, Müslüman için, kültür de, gelenek olarak değil, Müslümanın hayatının asgari ihtiyaçlarını karşılayan bir yaşama tarzı olarak belirir. Müslüman, kendi kültürüne soyut olarak ondan hoşlandığı, ondan zevk aldığı için değil, kendi hayatı ancak kendi kültürüyle gerçekleşebileceği için bağlıdır. Bu yüzden, bir Batılı burjuvanın değer anlayışı, kültüre bakış tarzı, Müslümanın kültürden anladığı kavramdan farklıdır. Batılı, her ne pahasına olursa olsun, kendi kültürünün korunmasını ister. Müslümansa, her ne pahasına olursa değil, gerektiği ölçüde kendi geçmiş kültürünü sahiplenir, gerektiği yerde de bu kültürü reddetmekte tereddüt etmez. Çünkü onun asıl amacı, geçmiş başarılarına yaslanmakta değil, Müslümanca bir hayatın sürdürülmesinde odaklaşır. Böyle bir hayatı sürdürmeye yararayan kültür makbuldür onun için, yoksa atalarının bu kültürü yaşamış olmaları değil. Ataları yaşamış da olsa, Müslüman o yaşayışın yanlışlığını duyumsuyorsa, o kültürü reddetmekten çekinmez. Çünkü o, sadece kendisine yüklenen emanetin bilinci üzerinde bulunmak ister.

İSLAM VE AKILCILIK

İslâm hakkında İslâm-dışı dünyanın kullanmaya başladığı akılcı, insancı, hoşgörülü, bilimci, çağdaş gibi sıfatlamalardan hiç birinin İslâm'la uzaktan yakından bir ilgisi bulunmadığını altını çizerek tekrarlamak istiyoruz.

İlkin yukarda gelişi güzel sıraladığımız sıfatlardan hiç birinin Batılıların kullandığı anlamla İslâmî anlamlarının ortak olmadığını belirtelim. Kelimeler aynı olsa bile, Batı'nın ve İslâm'ın bu kelimelere yüklediği anlamlar arasında mahiyet farkları vardır. Bu farklar öğrenilirse, o zaman belki Batılılar da (tabii aynı zamanda modernleşmiş yani Batılılaşmış Müslümanlar) İslâm'a kolay kolay bu sıfatları yakıştıramayacaklar, ona bu sıfatlarla yaklaşmaktan kaçınacaklardır.

Bu bağlamda "akılcılık" (rasyonalizm) kavramını alalım. Bu kavram'ın İslâm'a aykırılığını görebilmek için, kelimenin felsefedeki anlamına bakmalı. Bilgi teorisinde akılcılık bilgimizin kaynağının insan aklı olduğu

tezini ileri sürer. Akılcılığa verilen anlamlar kendi içinde farklılık göstermiş olsa ve akılcılığı izah tarzları farklı bulunsa bile, bunların ortak yanı bilginin kaynağının beşerî bir vasıf taşıması noktasında birleşir. Duyumcular, sezgiciler, doğuştancılar ve akılcıların tümü ortak akılcılık paydası altında mütalaa edilir.

İslâm'ın bu anlamda akılcı olmadığını söylemek onun gayri aklî (irrasyonel) görüşü öngördüğü anlamına gelmez. Gayri aklîlik insanın bilme gücünü reddeder; insanı bilinçli bir varlık olarak ele almaz, onu bilinçdışı etkenlerle hareket eden bir varlık gibi göstermeye çalışır.

İslâm, aklı, insanın bilme gücünü reddetmez, fakat değindiğimiz felsefî anlamıyla da ne akılcıdır, ne de akıldışı yanlısıdır. İslâm, bilginin kaynağını "Vahy"e dayandırır.

İnsan aklı vahiyle bildirilmiş bilgiyi idrak edecek bir güçte, yetenekte ve niteliktedir. Ne var ki, bilginin kaynağı insan aklı değildir, yani bilgi insan aklının bir icadı veya keşfi olmadığı gibi, onda doğuştan var olan bir şey de değildir. Akıl, vahiyle bildirilenleri kabul ve idrak eder; fakat kabul ve idrak ettiği şeyler kendisi tarafından yaratılmamıştır.

Bu bakımdan aklın yerini ve fonksiyonunu dile getirmek sadedinde şu hadis-i şerif dikkate değer. Meâlen: "İslâm'da aklı aşan şeyler vardır, fakat akla aykırı bir şey yoktur."

İSLAM VE İNSAN

Batının düşünce yapısı içinde yer alan çeşitli kavramların Müslümanca düşünce yapısına "benzerlik" gösterebildiğini belirtmiştik. Bunun tersi de doğrudur; Müslümanca düşünce tarzının içinde yer alan bazı kavramlar da Batı düşünce yapısı içindeki kimi kavramlara "benzemektedir".

Ancak dış görünüşteki benzerliklere bakarak her iki düşünce yapısı içinde yer alan kimi kavramların aynı kaynaktan fışkırdığını kabul etsek bile, bunların aynı düşünceyi ve aynı anlayışı ifade ettiğini sanmak yanlış olur. Bunun bir örneğini Seyyid Hüseyin Nasr veriyordu: 19. yy.'da evrimciliğin bir aşaması olan "üstün insan" anlayışı öylesine yaygınlık kazanmıştı ki, buna bilimsel bir olgu diye bakılıyordu. Pakistanlı şair İkbal, buna bakarak İslâm'da da "üstün insan" anlayışının yeri olduğunu, İslâm'daki "İnsan-ı

kâmil" tanımının Batının üstün insan anlayışının karşılığı olduğunu söyleyebilmiştir.

Bu anlayış, Müslümanların kafasında halen bile öylesine kökleşmiştir ki, Batı'nın kavramlarına İslâm'dan bir karşılık arama, görünüşteki benzerliklere bakarak bu kavramları birbirinin eşiti ya da dengi tutma eğilimi, entellektüel Müslümanların (bu deyimi olumlu bir anlamda kullanmıyoruz) neredeyse başlıca çabası sayılabilir.

Kimi zaman, kimi Müslümanlar arasında şuna benzer konuşmaların geçtiğine tanık oluyoruz. Deniyor ki, sözgelimi, eğer Müslüman olarak biz tembelleşmese idik, bugün televizyonu biz icat eder, aya biz gidebilirdik. Acaba?

Televizyonun icadı ya da aya gitme, bizim tembelliğimizden kaynaklanan bir ihmalimizin sonucu olarak mı gerçekleştirilemedi, yoksa iki ayrı dünyanın kafa yapısından kaynaklanan çok daha farklı bir sebebin eseri olarak mı ortaya çıkmadı? Aya gidememenin ya da televizyonu ve benzeri âletleri icad edememenin; onları aşağılık duygusuna sürüklediği ve onları bir eksikliğin altında ezilmeye sevkettiği muhakkak. Aslında, Batı uygarlığına özgü kavramların, Müslümanca düşünüş tarzı içinde yer aldığı iddiasını da bu kesimde yer alan Müslümanlar ileri sürüyor.

Batıda, antropocentrism (insanmerkezcilik, libeşeriye) diye anılan bir anlayış var. Bu anlayışa göre, insan evrenin merkezi sayılıyor ve öteki bütün yaratıkların insanın faydalanması için yaratıldığı ileri sürülüyor. Bu anlayış, İslâm'daki her şeyin insan için, onun yararlanması için yaratıldığı yolundaki ifadeye benzemektedir. Ne var ki, İslâm'daki anlayış, insanın tabiatı boyunduruk altına almasına, onu istediği gibi sömürmesine, onu tahrib etmesine müsaade etmemektedir. Her şeyin insan için yaratılmış olduğu anlayışı, İslâm'da tabiatın himayesine, insanın tabiatla ahenkli bir ortamda yaşamasına yol açarken; Batıda, hemen hemen aynı kelimelerle dile getirilen bu anlayış, ilkin faydacılığa (J.S. Mill), sonra pragmacılığa (W. James) ve giderek tabiatın tahribini sonuçlandıran günümüzün teknolojisi ile ilgili genel bir dünya görüşünün gündelik hayatta yaşanmasına yol açmıştır.

"Ben-merkezli" insan anlayışı ile insanı "eşref-i mahlûkat" olarak görme aynı şey değildir. Her iki anlayışta da, insan belki yaratıkların en şereflisi

olarak kabul edilmektedir. Fakat İslâm'da eşref-i mahlûkat olan insan, şerefli olanlara mahsus kayıtlarla sınırlanmışken, antropocentrism'de de eşref-i mahlûkat diye anılan insan bütün kayıtlardan boşaltılmıştır. Bu insan için, son tahlilde, yararlanabilmesi için tabiat üzerinde her türlü tasarrufta bulunmak mübah sayılmaktadır.

Kavram karıştırmaları yüzünden Müslümanların kafasında meydana gelen teşevvüş (karışıklık), bazı Müslümanların Batı teknolojisinin üretimlerinin gözlerde büyütülmesine yol açmıştır. Bunların önemsenecek şeyler olmadığının anlaşıldığı gün, Müslümanların hayatında yeni bir safha başlayacak...

[1] Ada Yayınları, Çev. O. Duru-F. Edgü. Bütün Batılıların, özelde de Amerikalıların hepsinin tımarhanelik olduğunu söylemek, kuşkusuz akla aykırı olur. Fakat yirmibeşbin tımarhanenin sayıldığı bir ülkede, tımarhanelerin dışında kalanların tımarhaneleri ulusal kaynakları arasında anmaları da anlamlı olsa gerek.

[2] "Ey Kitap ehli (hıristiyan ve yahudiler) yapmadığınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Sakınmadığınız şeyden niçin sakındırıyorsunuz? Yemediğiniz şeyi niçin topluyorsunuz? Acaba sizde ölüme karşı bir teminat mı var?" (Kırk Kudsî Hadis: A. Fikri Yavuz, s. 53).

[3] Bu kitapta yer alan yazılar 70'li yılların sonunda, 80'li yılların başında kaleme alınmıştır (Editör).

[4] Yeni Devir, 3.4. 1983, s:1.

[5] Bu kitabın ilk baskısı 1985 yılında yapılmış olmakla birlikte, yazının kendisi 70'li yıllarda yayınlanmıştır (Editör).

[6] Çağımızın Gerçekleri, s. 56, İst. 1973.

[7] Muhammed Ebû Zehra, Ebu Hanife, Çev: O. Keskioğlu, s. 365'deki dipnotu, 5. baskı.

[8] Burada bir yanlış anlamayı önlemek için felsefe ile ilgili bir düşüncenin açıklanması ihtiyacını hissediyorum. Bu kitapta yer yer "felsefe"ye atıfta bulunulmuştur. Ele aldığımız bağlam içinde "felsefe" derken bu kelime ile geleneksel olarak Thales'le başlatılan ve belli başlı simalar olarak Herakleitos, Zenon, Sokrates, Platon, Aristoteles'le devam eden profan nitelikli Grek düşünce zincirini ve onun uzantısı saydığım Batı Avrupa felsefesini aklımda tuttum. Her ne kadar bu felsefe kendi içinde yer yer ve zaman zaman metafizik (hatta mistik) yönsemeleri içeriyor olsa bile, asal kökeninden bağıntısını kopartmış olan bu düşünce tarzına profan nitelemesini yüklemekte sakınca görmüyorum. Çünkü bu düşünme tarzı, ilâhî kökenden kaynaklandığının farkında bile olmaksızın, referansını bizzat kendine (kendi logos'una) yöneltmiştir. Felsefenin asal kökeni olarak gördüğüm nokta tevhîd akîdesidir. Şimdi değindiğim Grek felsefesinden başlayarak günümüze kadar süren Batı Felsefesi geleneği ise, tevhîd akîdesine düşülmüş isabetli veya isabetsiz dipnotlarından ibarettir; bunun böyle olduğunun farkına varılmamış bile olsa.. "Allah'tan başka ilah yoktur" veya "Ben, Ben olanım" veya "Ben O'yum" veya "Her şey O'dur" veya "Her şey O'nun tecellisidir" veya "Her şey O'ndan bir tecellidir" biçiminde ifade edilebilecek vahiy kaynaklı (veya vahiy esinli) cümleler, insan düşüncesine ve dolayısıyla felsefeye ve bilimsel düşünceye temel oluşturmuştur. Felsefe tarihi boyunca ortaya çıkmış olan "en" materyalistik düşünce biçimleri bile, bizce, şimdi ifade edilen cümlelerin bir yorumu ve tevhîd akîdesine muhalefet gösteren bir dipnotudur. Böylece bütün bir felsefece düşünme zincirini tevhîd akîdesine mutabık veya muarız kalarak ona düşülmüş dipnotlarından ibaret görmek mümkündür sanıyorum. Her şeyin O olduğu yolundaki telakkiyi kimileri eşyanın neliğini okumak için, kimileri "kendi ben"ini okumak için, kimileri de bizzat O'nu okumak için esas kabul etmiştir. Genellemenin sakıncasını göze alarak ifade edersek, birinci yönsemeden materyalist (veya obje'ye ilişkin), ikincisinden, idealist (veya süje'ye ilişkin), üçüncü yönsemeden de teolojik (veya O'na ilişkin) düşünce biçimi neşet etmiştir, diyebiliriz. Fakat bu düşünce biçimlerinin geleneksel olarak ve halen günümüzde kendi asal kökeniyle (vahiyle) bağlantısı kalmamıştır, dahası kendi kökeniyle bağlantısını kopartmış olduğunun farkında da değildir ve sonuçta felsefece düşünme biçimi profan hale dönüşmüş bulunmaktadır. Bu bağlamda mistik yönsemeleri bile profan (kutsal içeriğinden boşaltılmış) olarak kabul etmek gerekmektedir. Greklere

mahsus profan düşünce tarzından, bilahere Hıristiyan düşünürlerin, bu kez, dinî bir niyetle istifadeye girişmesi de ilgi çekici bir olaydır: böylece, söz konusu düşünme biçimi (diyalektik düşünme tarzı) asal kökeniyle irtibatlandırılmaya girişilmiş sayılabilir. Bu sürece, İslâm filozofu diye anılan düşünürlerin katkısı da unutulmamalıdır.